

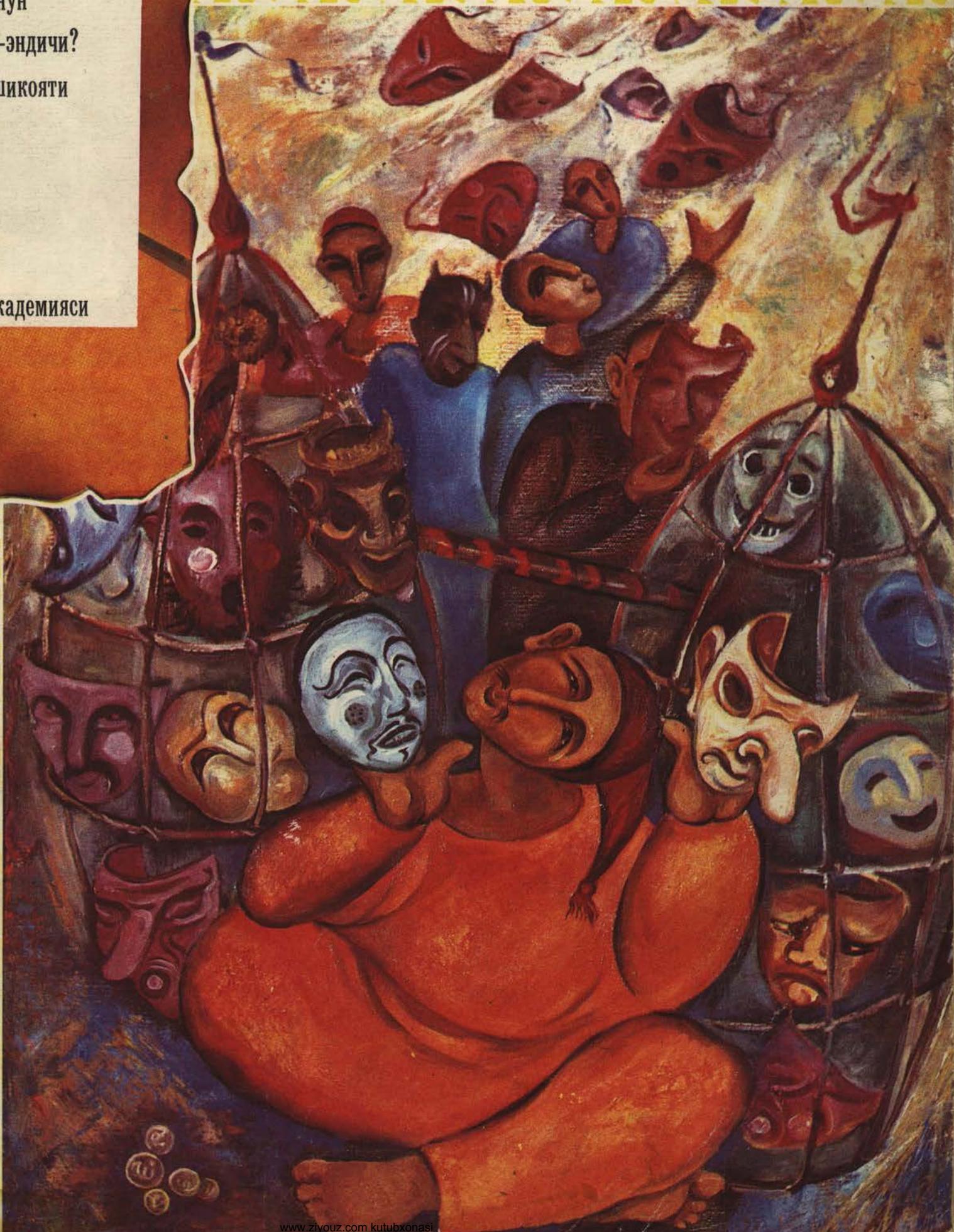
Бу сонда:

Қадриятларни англаш даври
Қатортолга мактублар
Қатортолдан мактублар
Тил ҳақида қонун
қабул қилинди—эндичи?
Журналхонлар шикояти
Шеърият
Янги ҳикоялар
Муқанна исёни
Кулгихона
Аниқ фанлар академияси



ЁШКУЧ

1/1990

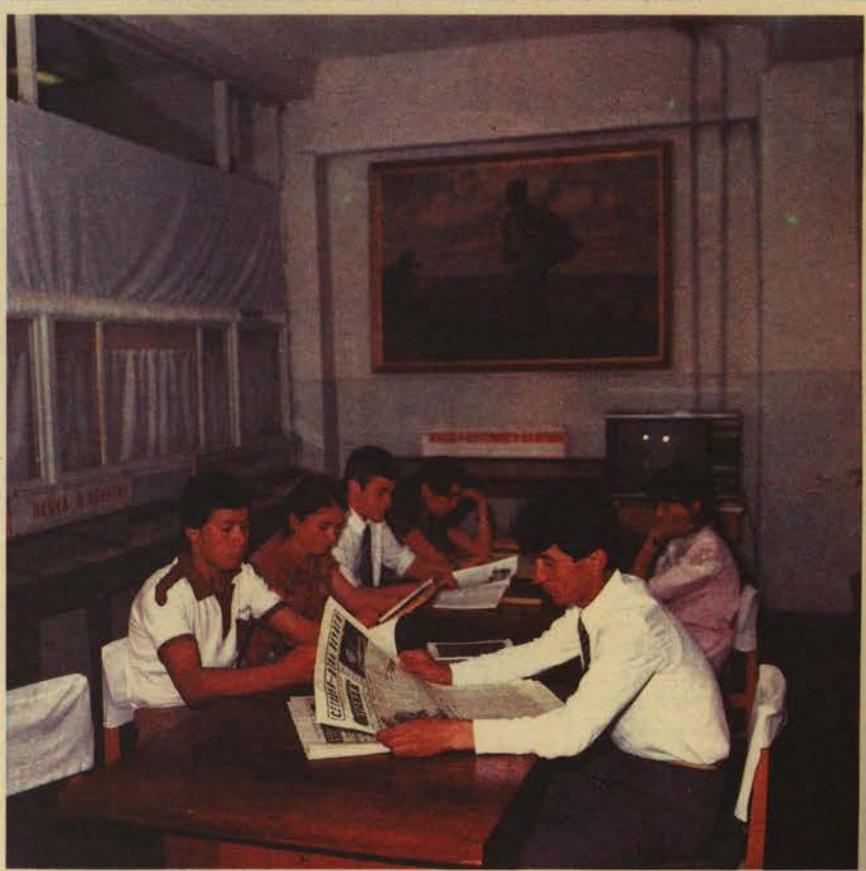


ISSN 0235—1277



Үқувчилар шу шинам биноларда сабоқ оладилар.

Наманган қишлоқ хўжалик техникуми ҳаётидан лавҳалар:



Үқув залида сиёсий билимларни чуқур ўрганишга барча шарт-шароитлар мавжуд.



Үқитувчи X. Мұхиддинов бўлғуси зоотехникларга сут соғиш макети бўйича амалий машгулот ўтмоқда.



Гимнастика майдончасида.

Ошкораликнинг яна бир йили ортда қолди. Жисман бир ёшга улғайдик. Маънавий-руҳий дунёимиз-чи? Бутун мамлакат миқёсида, жумладан жумхуриятимизда юз берган ижтимоий-сиёсий ҳодисалар, янгиликлар яқин ўтмишда неча ўн йилларга татиган бўлур эди. Қайта қуриш-янгиланиш даври эса бундан-да юксакроқ шиддатни тақозо этмоқда.

СССР халқ депутатларининг I съезди, СССР Олий Советининг сессияси мажлисларида ошкора фикрлар тўқнашуви ҳалқнинг барча қатламларида дунёқарашни кескин ва тубдан ўзгартириб юборди. Социалистик жамиятнинг буғунги аҳволи ва эртаги мавқеи бениҳоя долзарб муаммога айланди. Социалистик мамлакатлар умумжоҳон тараққиёт йўналишидан четга чиқиб қолгани, сталинча ва неосталинча социалистик тузум таг-туғи билан таназзулга

паяётган норасмий гурӯҳлардан тортиб миллий жумхуриятларнинг эркин ва мустақил яшашга майиллигининг кучайишигача... ҳамма-ҳаммаси мамлакатимизда фавқулодда бир ҳолат вужудга келганини кўрсатиб туриби.

Ҳаммага маълуму равshan манзара бўёқларини қуюқлаштиришнинг ҳожати йўқдир, эҳтимол. Мамлакатимизда бошланган қайта қуриш тадбирлари ушбу ноҳушликларни тугатишга қаратилгани жуда тўғри. Аммо бунинг ҳам «лекенини» бор. 1985 йилнинг априелидан ҳозиргача фақат маданият соҳаларида камчиликларни йўқотишига қаратилган 50 дан ортиқ қарор қабул қилинибди. Бироқ, аҳвол эса «қўилт» этиб ўзгаргани йўқ. Чекиниш бўлса борки, илгари силжиш сезилмаяпти.

Қўринадики, қарор билан иш битмайди, қарор ва кўрсатмалар билан рўшнолик саробга

ҳаракатлар тарихий ҳодиса сифатида ўрганишга лойиқ!) Лекин митинг кечиктириб бўлмайдиган долзарб муаммоларни кўндаланг қўйишнинг бир қўриниши, холос. Митинг кайфият туғдиради, муҳими эса ана шу каби кайфият амалий тадбирларни белгилашга илҳом бағишиламоги керак. Афсуски, бизнинг «Бирлик» гапдан амалий таклифларга ўтиш борасида ҳозирча тажрибасизлик қилмоқда...

Онг, тафаккур тинимсиз бойийди, ўзгаради. Инсоний қадрияларни англаш ҳам шундай. Лекин ижтимоий ва хусусий ҳётда оламшумул эврилишлар шитоб-ла юз бераётган айни паллада ўзлигини таниш катта портлашлар янглиғ кечади. Эстон ёшларининг бизнинг журналга турдош «vikerkaag» — «Радуга» журнали «Ўзбекистон: уйғониш вақти етди» деган сарлавҳали давомли мақолада баён қилинганидек жумхуриятимиз фуқароси онгидаги уйғониш яқол сезилмоқда. Андикон вилояти Андикон ноҳиясининг Киров номли совҳозида истиқомат қиливчи ўй бекаси Озода АЮБОВА редакциямизга қўйидаги мазмунда хат йўллаган:

«Бизнинг ишонган кишиларимиз: илм аҳли, журналистлар нега жураътсиз? Ҳалқимиз дунёга газ бериб, ўзи газсиз ўтирганини, оламга пахта сотиб ўзи совунсиз яшаётгандигини, мамлакатни олтин билан бойитиб ўзининг қўли қуруқлигини, мармар қазиб ўзи гувалак уйларда яшаётгандигини нега ёзмайсизлар! Узбекнинг ерга урилишига қандай қилиб ориятларинг чидаяпти!!»

Бунақанги зардали таъналарнинг нечоғли ўринли ё ноўрин эканлиги ҳақида баҳслашиб мумкин. Озода опанинг талаблари мутлақо ҳақ эканлигини ўтироф этиш ҳам қийин эмас. Лекин шу қабилдаги зардаю таъналарни айтдик ҳам дейлик, сўнг-чи, сўнгра нима қилмоқ керак? Сўзининг амалий ечимини ким топади? Ҳаммасини журналист ёки ёзувчининг зиммасига юклаб қўйиш билан иш битмаслиги қўриниб турган ҳақиқат-ку!. Шу боис ҳам Озода Аюбованинг мактубида биз таъкидламоқчи бўлган жиҳат—мактуб муаллифи онгидаги дунёқарашида юз бераётган уйғониш куртакларидир!

Ҳалқ тафаккуридаги бундай ҳаётбахш куртаклар кўз очаётганини ўзи қайта қуришининг шарофати! Уларни авайлаб парваришилаш, кўпайтириш — ҳаётимиз чечакларига айлантириш эса «Ёш кучнинг эзгу муддаоси!

1990 йил кўпминг сонли муштарилиаримиз учун қадрияларни англаш — барча куч-кудратларни Шахсимиз камолига, Ватан равнақи ўлида сафарбар этиш йили бўлиб қолади деган умиддамиз.

Сиз қайта қуриш тарафдоримисиз?

ЙЎҚ ЙЎҚ
ЙЎҚ ЙЎҚ

ЙЎҚ ЙЎҚ
ЙЎҚ ЙЎҚ
ЙЎҚ ЙЎҚ
ЙЎҚ ЙЎҚ
ЙЎҚ ЙЎҚ
ЙЎҚ ЙЎҚ
ЙЎҚ ЙЎҚ
ЙЎҚ ЙЎҚ
ЙЎҚ ЙЎҚ
ЙЎҚ ЙЎҚ

ҚАДРИЯТЛАРНИ АНГЛАШ ДАВРИ

юз тутгани очиқ-оидин ўтироф этилди. Шундай экан, кишилар яна ўзларини жамият равнақи ўлида фидо қилмоқлари зарур. Ундей десак, «Октябр инқилобини амалга ошириб меҳнаткаш ҳалқа зулмни камайтирамбиз, балки ғарб давлатларидагига нисбатан бир неча баробар кўпайтирибиз» (СССР ФА Жаҳон социалистик системаси институтининг директори О. Богомолов сухбатидан).

Етти-саккиз соатлаб жарроҳлик устоли ёнида тик оёқда туриб одамлар саломатлиги учун курашадиган шифокорга 150 сўм, эртадан кечгача 30—40 ўғил-қизга бош-қош бўлиб турадиган боқча тарбиячисига 80 сўм, йил-ўн иккӣ даладан бери келмайдиган пахтакорга 30—40 сўм маош берилиши эксплуатациянинг ўзгинаси эканлиги буғунги кунга келиб фош бўлди.

Қорини тўйғазмайдиган, очдан ўлдирмайдиган бундай маошлар ҳажми илгаридан маълум эди, лекин улар ҳақда ошкора, баралла гапириш, ёзиш, мушоҳада юритиш вақти келгандан аҳволнинг бор иллати, аянчлилиги тўла-роқ, бўртиброқ қўриниб қолди. Бунинг устига ҳорижий мамлакатлардаги шароитлар ҳақида ҳикоя қиливчи мақолалар кенг ёритилиши янги очилган яра устига бамисоли сепилган туздек таъсир кўрсатмоқда. Дин «ботқоғига ботган» Қувайтдек бир мўъжаз мамлакатда энг оз маош 450 долларни ташкил этар экан, АҚШда оддий ишчининг йиллик ўртача иш ҳақи 25 минг доллардан ошар экан.

Булар-ку, иқтисодий муаммолар. Маънавий, мафкуравий тарбия борасидаги аҳволимиздан гап очадиган бўлсак, ҳасрату надоматдан бўлак ҳеч вақо йўқ. Ҳалқларимиз, ўлкаларимиз тарихига бўлган жоҳилона муносабатдан тортиб ҳозирги ўш авлод тарбиясигача, яқин ўтмиш воқеаларидан тортиб (биргина иккинчи жаҳон уруши арафасида Стalin раҳнамолигидаги ҳалқаро муносабатдаги кирдикорларни ўйлайлик) кўшни Афғонистонга қилинган калтабин ва жинояткорона сиёсатгача, баҳорги қўзиқориндек потирлаб кў-

айланади, холос. Литва КП МКнинг биринчи котиби А. Бразаускас тўғри таъкидлаганидек, ҳатто марказий ўюшмалардан ажраб мустақил уюшма сифатида иш юритаётган ташкилотларда ҳам (жумладан литва комсомол қўмитаси ҳам мустақил ташкилотга айлантирилди) ҳали ишлар юришиб кетган эмас, лекин мустақилликнинг ўзи келажакдаги мудаффаиятлар гаровига асос солажакдир. Бунинг учун эса бирдан-бир тўғри йўл қайта қуриши тўғри идрорк этиш, унга амал қилиш!

Агар Ўзбекистон қайта қуриш борасида кўпинга қардош жумхуриятлардан орқада бормоқда, десак нафсониятимиз озор топса топару, лекин бу аччиқ ҳақиқатни ичимида тан олмай иложимиз йўқ. Сўзни муҳтасар қилиш ниятида иккӣ мисол билан чеклансан: ўзбек тилига давлат тили мақомини бериш масаласини мұҳкама қилишга озмунча куч сарфандими?! (Бу борада фаоллик кўрсатган холис ва фидойилар куюнчаклигига тасанно! «Ёш куч» почтасида ҳам шу мазмунда битилган бир талай мактублар йигилиб қолганки, кези келгандан, барча хат эгаларига ялпи жавоб тариқасида самимий миннатдорчилигимизни изҳор этамиз!») Янгилишмасак, жаҳон ҳалқлари тарихида бундан кўра соҳтароқ, бундан кўра аянчлироқ муаммо умумхалқ мұҳкамасига айланмаган бўлса керак. Татар-бошқирд адаби Адҳат Синўғил юз-хотир қилмай айтганидек, «ўзбек тилига» давлат тили мақоми бериш керакми-йўқми деб сафсата сотиб ўтиришнинг ўзи уят».

Ёки бўлмаса, жумхуриятимизда норасмий ўюшмаларнинг ўтган йилдаги фаолиятини олайлик. Инкор этмаймиз, бундай ўюшмаларнинг кўп ўтибор қозонгани «Бирлик» ҳалқ ҳаракатидир. Ўз атроғига ярим миллиондан ортиқ ҳалқ вакилларини тўплагани ушбу ўюшманинг мақсад-муддаоси хайрли эканидан далолат беради. Хусусан, матбуотда ўзлон қилинган Низом шу чоққача мавжуд бўлган «Бирлик» нисбатан анчайин шубҳа-гумонларни тарқатиб юборди. «Бирлик» минглаб кишилар бошини қовуштириб омма истагини изҳор этишини юзага чиқарди. (Жумхуриятимиз ёшлиари учун мутлақо янгилик бўлган бундай

ОБУНАЧИЛАРИМИЗ ЯРИМ МИЛЛИОНДАН ОШДИ

Ха, 1990 йилда «Ёш куч» 500 мингдан кўпроқ нусхада босилади. Такқослаш учун: 1989 йили бу кўрсаткич 330.000 эди. Демак, бу йил муштарилиаримиз сони қарийб иккӣ бараварга ошди. Биз «Ёш куч»нинг кўп минг сонли дўстлари борлигидан фахрланамиз. Айни вақтда обуначиларимизнинг кўпайғанлиги зими-

мамизга катта масъулият ҳам юклайди. «Ёш куч»ни талабчан журналхонларимизга мансур бўладиган даражада қизиқарли чиқаришга ҳаракат қилишимиз керак.

Энди қайси вилоядага қанча обуначиларимиз борлиги билан танишиш: Андикон 30 660, Бухоро 33 809, ҚҚАССР 20 000,

Самарқанд 77 901, Сурхондарё 47 920, Наманган 42 096, Тошкент обл. 26 090, Сирдарё 40 321, Фарғона 68 072, Қашқадарё 60 680, Тошкент шаҳри 5 029, Хоразм обл. 27 000.

Шу жумладан, муштарилиаримиз сони қардош Республикаларда 15 минга кўпайди.

ТИЛИМИЗГА ДАВЛЯТ МАҚОМИ БЕРИЛДИ!

ГАЛДАГИ ВАЗИФАЛАРИМИЗ НИМАДИН

(Қонун муҳокамасига бағишлиған давра сұхбаты)

Қонун қабул қилинди. Хүш, галдаги вазифаларимиз нимадан иборат? Редакциямиз шу мұхим мәзуга багишлаб давра сұхбати ўтқазды. Сұхбатда филология фанлари докторлари, профессорлар. Ўзбекистон ССР Олий Советі қошидаги тил комиссиясининг раиси, ЎзФА тил ва адабиёт институтининг директори Баҳтиёр Назаров, шу институтининг директор мөவнин Азим Ҳожиев, республика рус тили ва адабиети инсти-

имтиёзлар олиб бердиларки, бу халқымиз, маданиятимиз равнаки йүлида унтутилмас зәгу иш булиб қолади.

Хүш, давлат тили ҳақида қонун қабул қилинди. Галдаги вазифаларимиз нимадан иборат?

Баҳтиёр НАЗАРОВ: — Худойберди ака, шу тилга ойд масалалар ҳақида сүз юритищдан аввал мен журнал ҳақида қисқача тұхталыб ўтсан. Мана, тұрт йилнинг ичиде журналнинг тиражи 25

ИБОРАТ?

халқимизнинг узок үйлардан бүён оразу қилилген, ниҳоятта мұқаддас бир орзуси рүёбга чикди, дейиш мүмкін. Тұғри, айрым түшнуган-түшнуган үртоқлар томонидан «қонун у қадар яхши чиқмабди» деген танқидий фикрларни ҳам эшишиб юримиз. Ву танқидий фикрларнинг айримларыда бирмұнча жон бор. Эхтимолки, бундан ҳам мұқаммалроқ бўлиши мумкин эди. Лекин ҳозирги ҳолатда ҳам у жуда катта ютуқ, катта меҳнат натижаси ва халқимизнинг орзу-умидлари ўз ифодасини топған қонун деб айтиш мүмкін. Қонунда ўзбек тилига давлат мақоми берилди. Қонуннинг қабул қилинishi ишнинг тугалланғанлыгини эмас, балки әндигина бошланғанлыгидан дарак берувчи бир мұждадир. Энди бундан бүён халқимиз яқид бўлиб, ҳамжиҳат бўлиб, ҳар колективда қонунда қўйилган масалаларни жонкуярлик билан, ватанпарварлик билан, миллатпарварлик билан ҳаётта жорий этишга киришмоклари лозим. Шубҳасиз, бу қонунни ҳаётта жорий этишда обьектив субъектив бўлған жуда кўп қийинчиликлар кўндаланған бўлади. Уларни ҳар биримиз босиқлик билан, донолик билан енгиг үтишимиз керак бўлади. Мен бир масалага тўхтаб ўтай. Қонунни республикамиз миқёсида



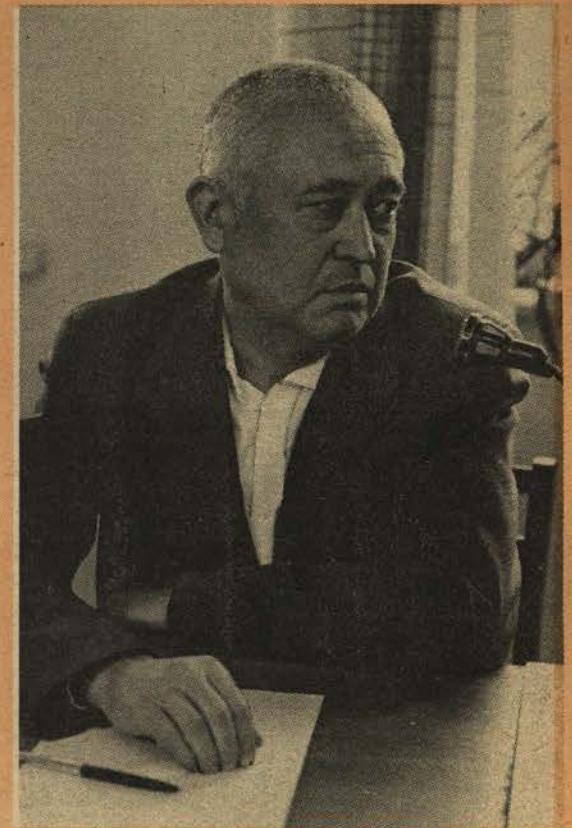
титининг кафедра мудири Алибек Рустамов, Тошкент Политехника институтининг ўқытувчisi Ҳусан Чинибоев, ТошДУ журналистика факультетининг бир гурӯх студентлари, ишчилар ва редакция ходимлари иштирок этдилар.

Давра сұхбатини «Еш куч» журналининг бош мұхаррири Худойберди Тўхтабоев бошлаб берди.

Х. ТЎХТАБОЕВ: Бугунги иғилишимиздан мақсад шуки, мана ўзбек тили — давлат тили деб ёзлон қилинди. Олий Совет бу ҳақдаги қонунни қабул қилди. Бу қонуннинг қонун даражасига борганича тилшунос олимларнинг, айниқса бугунги даврамиз сұхбати иштирокчиларининг меңнати катта бўлганилигини бутун жамоатчилик яхши билади. Улар зиёлилар билан бирлашиб анчагина охори ва кўркини йўқотган, фақаттана оила, рўзгор, бозор-ўчар тилига айланаб қолган тилимизга давлат мавқеи, мақоми маъносига жуда катта

мингдан 500 минг нусхага етди. Бу ўз-ўзидан бўладиган нарса эмас. Аввалим бор, бунга журналнинг савиғаси, журнал редколлегия аъзолари нинг ва редакция ходимларининг ҳозирги кун билан, қайта қуриш талаблари билан ҳамқадам бора олганининг нишонаси сифатида қараш керак. Агарда ҳорижий мамлакатларга борадиган бўлсак, у ерда 20 минг, 50 минг, юз минглик журналлар жуда камёб ҳодиса саналади. Мабодо уларга «Еш куч» журнали уч йил ичиде 500 минг нусхага етибди десак, очигини айтиш керак, улар бунга бироз шубҳаланиб қарашади. Лекин бу — факт. Бундай муваффакиятнинг сабаби журнал шу кундаги республика халқини, хусусан ёшларнинг дардини, ташвишларини, умидларини, орзуларини, бугунги куннинг ўтқир, киррали муаммоларини дадил кўтариб чиқмоқда.

Энди мақсадга ўтсан. Тил ҳақидаги қонун —



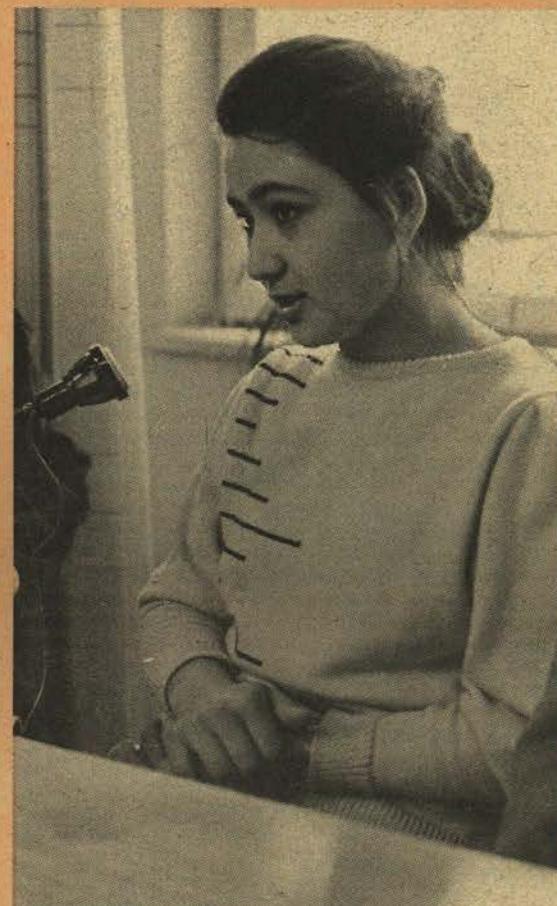
жорий этиш учун бир миллиард сўмдан ортиқ маблаб кераклиги аён бўлди. Бу қўшимча маблагсиз амалга оширилиши қийин бўлган жойларга бериладиган ёрдамдир. Лекин ҳар бир коллектиў имкониятидан келиб чиқиши, агарда имкониятлари йўл қўйса, бизга қачон маблаг беришади деб йиллар давомида кутиб ўтирасдан ички имкониятларини ишга солиб юбориб, тезлик билан қонунни амалга ошириш мумкин бўлган нуқталарига аҳамиятимизни кучайтиришимиз лозим будади. Хусусан, 16-моддада мактабларда, олий ўкув юртларида араб графикасидаги ёзувни ўрганиш масаласи қўйилган. Бир томондан бу соҳада дарс берувчи мутахассисларимиз ниҳоятда кам. Айтайлик, мингтacha мутахассис билан йигирма миллионлик республикамизда бу ишни амалга оширишимиз қийиндек туюлади. Биз шу ёзувни билгани, лекин олий маълумоти шу йўналишда бўлмаган кекса ўқитувчи, пенсионерлар ёки умуман шу ҳарфдан хабардор бўлган ўртоқларни ҳам бу эзгу, савоб ишга жалт этмоғимиз ва дастлабки бошлангич даврда мана шу имкониятлардан унумли фойдаланмоғимиз лозим. Шунга ўхша имкониятларни қидириб амалга оширишимиз лозим бўлган нуқталар қонунда талайгина.

Азим ҲОЖИЕВ: — Мана, қонунинг лойиҳаси тасдиқланиши муносабат билан қилинадиган ишларимизнинг бальзиларини Бахтиёржон Назаров айтиб ўтилар. Очигини айтганда ҳеч вакт ҳамма учун бир хилда мақбул бўлган қонун мажмуасини яратиб бўлмайди. Менинг назаримда шу тасдиқлangan қонун бирор тилини камситмайди, агар шунга чин дилдан амал қилинадиган бўлса, уни ҳар бир тилинг ҳукуқини ўз ўрнига қўя оладиган қонун деб биламан. Фақат шунга чин кўнгилдан амал қилишимиз керак. Бунинг учун майдачуда гапни кўпайтирасдан ҳар биримизнинг вазифамиз ҳар бир моддада айтилган гапга ҳозирдан амал қилишга ўтишдир. Узбек тилига давлат тили сифатида амал қилинса, моддада бальзилар чўчиганидай камситиладиган жойи йўқ, бошқа тиллар ҳакида ҳам яхши гаплар айтиб ўтилган. Узбек тили бугун хунук аҳволга нимага тушиб қолди? Ҳеч ким уни маҳсус қарорлар билан тушибириб қўйгани йўқ. Уша бошида, Ленин томонидан айтилган таълимотларга ўзимиз амал қиласлигимиз оқибатида ана шу хунук аҳвол юз берди. Агар яна эскичасича кетаверсак, наинки қонун қонулигига қолади, балки ўзбек тили ил-

гаригидан ҳам баттарроқ аҳволга тушиб қолиши ҳеч гапмас.

Х. ТУХТАБОЕВ: — Қонунни амалга ошириши мизда тўқсинглик қилувчи қандай кучлар, тўсиклар бўлиши мумкин?

Бахтиёр НАЗАРОВ: Мен бу қонуннинг амалга ошишида тўқсинглик қилувчи кучлардан энг биринчиси деб бюрократия, тўрахонлик деб биламан. «Сен менга тегма, мен сенга тегмайман» қабилидаги фикр тафаккурида ўрнашиб қолган одам ёки тўрахонлик бу ишни амалга оширишида энг жиддий тўсик бўлади. Мана қонун ёзлон қилинди, энди уни амалга оширишни нимадан бошлашишим керак? Ҳозир Министрлар Совети тил қонунини ҳаётга жорий этишининг кенгайтирилган программасини ишлаб чиқмоқда. Бу республика миқёсидағи катта программа бўлиши табиий. Энди ҳар бир ташкилотнинг шунга ўхшаган ўз программаси



бўлмоғи лозим ва мана шу программалар жамидан ташкил топиб республика миқёсидағи ҳаракат дастури сифатидаги катта бир ҳужжат юзага келади. Ўйлайманки, бу ишни ҳамжиҳатлик билан амалга ошириш мумкин.

Алибек РУСТАМОВ: — Узбек тилининг бойлиги ҳакида гапирадиган бўлсан, у ҳозир камайган эмас. Лекин биз уни ҳалқдан олиб қўйганимиз. Манбадан ажратиб қўйганимиз. Бу манбалар нима? Биринчиси, ҳозир бир ярим минг йиллик ёзма ёдгорликларимиз бор. Биз шуларнинг ҳаммасини ҳалқдан олиб қўйиб, ўкувчиларга буниң таржимасинигина бермаймиз. Таржима пайтида, ҳар бир сўзниң ўз маъносига қаралади. Таржимон буни ҳеч ким тушунмайди деб, тушунадиган битта сўзга алмаштиради. Ҳолбуки ўша сўз шу маънони бермайди. Худди шундай йўл тутиш оқибатида биз ўзбек тилида мавжуд бўлган, ҳамма соҳаларда бор бўлган истилоҳларимизнинг 90 фоизини йўқотиб юборганимиз. Аниқроғи, йўқоттан эмасмизу, балки ҳалқа бермаганимиз, истемолдан чиқарганимиз. Лугатлар қилмаганимиз, китобларни нашр қилишни камайтириб юборганимиз, асл нусхасини бермаганимиз. Энг ёмони шуки, шарҳлаб бериш ўрнига, биз уни таржима қилиб бе-

рамиз. Таржимада унинг бутун хусусияти йўқолади. Мана оддийгина нарса, «зиж»ни «жадвал» деб айтилади. Аслида «зиж» астрономияга хос бўлган термин, буни жадвал деб бергандан кейин унинг асл маъноси йўқолди деган сўз. Бошқа соҳаларни олайлик. Масалан, математикада «Шакл» деган термин бор. Шу шаклни, масалан планиметрия текширганда, юза икки ўлчовга эга бўлса, буни мустаҳот дейилади. Агар русчада иккита сўз билан «сферическая фигура» дейилса, ўзбекларда «мухажжамот» деган сўз ишлатилган. Буни ўкувчиларга ўргатилмасдан, «фигура» деб берилади. Бундан ташқари, фигурага бутунлай нотўғри изоҳлар берилади. Ҳатто «нуқта асосий фигура хисобланади», дейилган жойлар бор. Ҳолбуки, нуқта фигура эмас. Яна бир мисол. Янги деб «кеスマ» деган кераксиз терминлар киритилган. Булар ҳаммаси ўкувчини фақат чалгитади. Шунинг учун манба ҳалқа етказиб берилши керак. Бунда газета-журналларнинг роли жуда катта. Шунинг биладиган одамлар масалан, ҳар соҳанинг кишилари олдин қандай истилоҳлар берилгани ҳакида, ҳалқаро термин билан бирга бериши керак. Астрономиядаги «конфигурация»ни шакл дейилади. Баъзи сўзлар эса ҳозир умуман астрономияда йўқ. Масалан, «бурж» термини ишлатилмайди. Туркум деб юборилган. Ҳолбуки туркум билан бурж орасида фарқ бор. Мана шунга ўхшаган, фақат мактаб дарслекларининг ўзини оладиган бўлсан, бир неча минглаб сўларни ҳалқа бермаганимиз.

Иккинчи манба, бу — ҳалқ. Биз ҳалқдан ҳам ажралганимиз. Шунинг учун масалан, журналигизни олсан, сизлар бурчак очинглар. У масалан, «Табиат бурчаги» бўлсан. Ҳар қайси вилоятнинг ўзига хос хусусиятлари бор. Тоглари бор, горлари бор, ўсимликлари бор. Шу ерда қандай ўсимлик ўсади-ю, уларни ҳалқ нима деб атайди? Журналда сурати билан берилсин. Шу асосида тил ва адабиёт институти умумлаштириб лугатлар ясайди. Ҳавфлиси шуки, биз бирон нарсани қабул қиласми, йўқми, деган гап нотўғри. Масалан, кўп маъноли сўлар бўлади. Бир сўзниң шевага ёки адабий тилга хос бўлган бир неча варианти бўлади. Шуларнинг ҳаммаси берилши керак. Уларнинг орасидан биттасини таъниб оламиз, деган фикр нотўғри. Ҳалқа ҳаммасини етказиш керак! Ишлатишда ҳар бир соҳанинг одами ўзи билиб ишлатаверади. Ҳозирги зиёлilarimizning тили умуман ўзига хос кодга айланган. Буни тушуни учун олдин бошқа манбани билиш керак. Кейин ундан ағдариб олиб тушуниш лозим бўлади. Масалан, «қўпкураш» деган сўздан бир нарсани тушуниб бўлмайди. Олдин русчада «многоорье» нима эканлигини билишимиш керак. Шундан сўнггина бу «тур аралаш мусобақа» эканлигини тушунамиш холос. Еки «пятиорье» деганда, «беш амалли мусобақа» тушунилади. Мана «монокультурни» олайлик. «Яккакорлик» дегани. «Пахтакор» деган сўзимиз бор, пахта экувчи degani.

Демак, «монокультура хлопка» «якка пахтакорлик» дегани бўлади. Мутахассис бўлмаган одам сўзни бўлакларга бўлиб таржима қиласи. Бир хил сўзниң ўзи ўзбекчага ҳар хил таржима бўлиши



мумкин. Тракт дейдиган бўлсак, бу аслида «йўл» дегани. Шунинг учун «кишечний тракт» дейилганди; «ичак йўли» тушунилади. Буни медикка айтсақ, у дарров англаб етади.

Азим ҲОЖИЕВ: Яхши гап айтилди. Эквивалент қидириб юриш шарт эмас, балки ўша сўзлар замирада нима борлигига эътибор бериш керак. Айтилик, бу фалон тилнинг сўзи, фалон тилнинг сўзидан қочайлик, ўзимизникини қидирайлик, дейиш ҳам нотўғри. Ўзимизда бўлса-бўлмаса ҳалиги бор нарсанинг мазмунини бера олмасак, ўзимизники деб ишлатаверсак, бу жуда ҳам нотўғри. Бундан буён қонунни амалга оширишда жуда эҳтиёт бўлиш керак. Масалан, районни «нохия» деб беряпмизми, олдин шуни билайлик. Шунинг район эканлигини билсак, майли, ишлатаверайлек. Кейин ё «нохия» қолади, ё «район». Еки иккаласи ҳам қолиб дифференциация юз беради. Бири илмий, бири бадиий услубда қолади ва ҳоказо.

Алибек РУСТАМОВ: — Сандиқа беркитиб қўйган сўз ҳазиналари очилиши керак. Ҳалқининг миясида ётган нарсаларни олиб ҳаммага тарқатиш керак. Бошида озгина икки хиллик, уч хиллик бўлади, кейин ўз ўрнинг тушади.

Б. КАРИМОВ: — Обуначиларимизнинг 15-20 фоизи республикадан ташқарида яшайди. Уларни давлат тили ҳақидаги қонуннинг 17-моддаси кўпроқ қизиқтиради. Унда «Ўзбекистон ССР республикамиздан ташқарида ҳам ўзбек тилини асрлаша ривожлантиришга, маориф ва маданиятни тараққий эттиришга ёрдам беради» дейилган. Бизнинг республикамиздан ташқарида яшайдиган 60—70 минг журналхонимизга модданинг шу жиҳатини шарҳлаб берилса яхши бўларди. Бу дегани республикамиздан ташқарида қўшимча ўзбекча мактаблар курилишини биз ўзимиз бюджетимиз ҳисобидан бўйнимизга оламизми, ўқитувчilar etказиб берамизми? Шу ҳақда икки оғиз...

Б. НАЗАРОВ: 18-моддада ифодасини топган фикрларни қонуннинг муҳим нуқталиридан дейиш мумкин. Чунки мана шу фикр битта ўзбек миллати учун эмас, балки барча миллатлар, ҳалқлар учун хос бўлган, керак бўлган, зарур фикрни ифодалайди. Бу Қозогистондаги қозоқлар учун ҳам керак. Уларнинг 700-800 минг вакиллари Ўзбекистонда яшамоқдалар, ёки Тожикистон ҳалқининг жуда кўпчилик қисми Ўзбекистонда яшайди. Шунга ўхшаб ўзбекларнинг анчагина қисми Тожикистон, Қирғизистон, Қозогистон, ҳатто Россиянинг бир қатор ўлкаларида ҳам яшайди. Шунинг учун қонуннинг мана шу моддаси Ўзбекистондан ташқарида яшовчиларнинг шунчаки бир қизикини билан қарашдиган фикри эмас, балки уларнинг жонидаги, қонидаги бўлган қимматли маънени ўзига сингдиради. Энди Ўзбекистон бошқа республикалардаги ўзбекча мактабларни ўз бюджетидан куряб берадими, деган саволга ҳукumat миқёсидаги Давлат План комитети ҳал қиладиган масала сифатида қараш керак.

Хуршид ДЎСТМУҲАММАД: — Қонун ҳақида фикр ташлагунга қадар ҳам биз бу масалани ҳал этишга киришганимиз. Мисол учун, ҳозир Самарқанд Давлат университетида тоҷик филологияси факультети ёки ундан олдинроқ ўзбек филологияси факультетида тоҷик филологияси группалари ташқил этилган. Тошкентдаги Педагогика институтида қrim-татар, қозоқ филологияси группалари ташқил этилган. Ўзбекистонда нашр этилаётган тоҷик тилидаги газета, ҳозирги пайтда кўпчилик област газеталарининг иккича саҳифаси тоҷик, қозоқ тилида чиқаётгани бунинг ёркиги мисоли. Бизнинг республикамиз аллақачон бу ишга киришган. Ҳатто қатор муассасалар республикамиз бўйича бир неча юзлаб мактаблар, бир неча минглаб синflар борки, бу синflarda қозоқ, қирғиз, туркман, тоҷик ҳалқининг фарзандлари таълим олмоқдалар. Ҳудди шунга ўхшаган ҳолни биз Тожикистонда ҳам кўришганимумкин. Ленинбод Педагогика институтида, филология факультети қошида ўзбек группалари мавжуд. Тоҷикистонда бир қанча газеталарнинг ўзбек тилида чиқишига гувоҳмиз. Ўзбек тилидаги китоблар кенг тарқатилмоқда. Энди қонун қабул қилингандан кейин бу ишни мунтазам рашида олиб бориш керак, токи ўзбек ҳалқининг вакиллари бошқа республикаларда ҳеч қачон ўзларини бирор жойда қимtingандай сезмасинлар ёки аксинча.

Хусан ЧИНИБОЕВ: — Мана Навоий замонасидан буён беш юз йилдан ортиқ вақт ўтиби. Бу давр ичига ўзбек тилига бир неча марта давлат мақоми борилган. Навоий замонида Ҳусайн Бойкаро томонидан ўзбек тилига давлат мақоми берилгандан сўнг совет даврида, 1918 йилда Туркiston автоном социалистик республикаси ташқил

топгани муносабати билан ўзбек тили давлат тили деб ёълон қилинган. Ундан сўнг 1924 йилда Ўзбекистон ССР ташкил топиши муносабати билан бу қонун сифатида янада мустаҳкамланган. Лекин кейинги таҳрирларда бу тушириб қолдирилган. Ўзбек тилини янада ривожлантириш учун қонуни янада мукаммаллашириш керак деб ҳисоблайман. Чунки қонунда кўпгина моддаларда ҳамон икки тиллини мавжуд. Масалан 4-моддани олсак, «раҳбар ходим ўзбек тилини етилган керак» деган гап бор. Энди буни ўзбек тилини етилган эмас, тўлиқ даражада, Ўзбекистон террориясида яшовчилар эса етилган даражада билишлари керак, деб ўзгартирилса мақсадга мувофиқ бўларди.

Шунингдек 22-моддасида чет элдан олинадиган кинофильмларнинг ҳаммаси ўзбек ҳамда рус тилларига таржима қилинади дейилган. Демак, Ўзбекистонда яшовчиларни ҳам бир миллат ўзбек тилини яхши билгандан сўнг, уни бошқа тилга таржима қилишнинг нима кераги бор. Лавҳалар, ёълонлар ёзилиши ҳаммаси ўзбек ва рус тилида бўлади деб айтилади. Менимча улар ҳам ўзбек тилида ёзилса тўлиқ мақсадга мувофиқ бўлади. Бу тилни ривожлантириш учун ўзбек тилини жонкуярлари кўпроқ раҳбар лавозимларда бўлса ўринли бўларди. Чунки қонун қабул қилингани билан уни амалга ошириш учун ўша жонкуяр раҳбарлар бўлмаса қонун яна қофзда қолиб кетади.

Жўра БОБОРАҲМАТОВ: — Мен «Ўзбексельмаш» заводида ишлайман. 9-модда бизнинг заводга тегиши, корхона, муассаса ташкилотларда ҳисобкитоб, статистика ишлари ҳаммаси давлат тилида ёки рус тилида бўлади. Бизнинг заводнинг 90 фоизи бошқа миллат вакиллари ҳисобланади. 10 фоизигина маҳаллий миллат холос. Корхонамизда ҳангузагча русча газета чиқарилади. Ўзбекчasi ташқил бўлгани ҳам йўқ. Менимча саккиз йиллик муддат кўпчиликни хотиржамлика олиб келди. Ҳеч қандай ўзгариш йўқ. Аввал қандай бўлган бўлса, шундайлигича қолган. Ҳаракат қылган бир-икки ёшлиарни эса миллатчилика ишлаб, «ҳалиқ вақт бор-ку», дейиш, 8 йиллик муддатга ишора қилишсанти.

Бахтиёр НАЗАРОВ: — Қонунни бажариш масъулияти ҳар бир корхона, ташкилот, муассасаларнинг раҳбарларига юкланди, дейилган. Қонуннинг бир моддасида бир фикр ўз аксими топганки, бу қонунни амалга оширимаслик, у ёки бу тилни менсимасдан қараш, нотўғри муносабатда бўлиш тегиши қонун билан ўзининг ифодасини топган. 8-моддада «Ўзбекистондаги ҳар бир корхона, муассаса, ташкилотда иш юритиш тили давлат тилидир», деб айтилган. Бу Ўзбекистон учун қонунни амалга кирди. Фикрнинг 2-кірраси айрим корхона, ташкилотларда кўпчилиги ўзбек тилини билмайдиган кишилар ишлайдиган бўлса ана шу корхоналар ўзининг қарори билан давлат тилидан бошқа тилда ҳам иш юритиши мумкин, дейилгандир. Масалан Томди районини оладиган бўлсак, у ерда 90 фоизи қозоқлар экан. У ерда давлат тилидан ташқари қозоқ тилида ёки тоҷик тилида иш юритилиши мумкинлигини ҳукуматимиз махсус бир фармойиш билан ёки юридик ҳукуқ олувчи ҳужжат тайёрлаб беради. Сиз берган савол яна икки масалани келтириб чиқарди.

Биринчидан, агар корхонада ўзбеклар камчиликни ташқил қиласа, бу ҳол корхонада давлат тилида иш олиб бориш мумкинлигини инкор этимайди.

Иккинчидан, биз албатта обьектив, адолатли бўлишимиз керак. Агар бир корхонада 1000 киши рус тилида сўзлашадиган бўлса юзтаси эса ўзбек бўлса, барча ҳужжатларни энди дарров ўзбек тилида олиб бориш керак деган сўз мантиқ-сизлиkdir. Кунин кечи бирор районнинг партия мажлисида 99 киши ўзбек бўлиб, 1—2 киши рус бўлган пайтда мажлисни рус тилида олиб борганимиз нотўғри бўлганидек, энди бунинг тескарисини, яъни камчиликни ташқил қилган жойларда ўзбек тили давлат тили-ку, деб мажбурлаб олиб боришимиз ҳам нотўғри. 8-моддага илова тарзида, бу модда 8 йил давомида жорий этилади деб яратдик. Шундан сўнг давлат тилига ўтиш имкониятлари туғилади.

Ойиста НАЖМИДДИНОВА, журналистка факультетининг кечки бўлим талабаси: — Мана ўзбек тилини ўрганишга саккиз йил вақт берилди. Бунинг оқибатида кишиларда масъулиятни хиси йўқолиб, бефарқ бўлиб колишияти. Бизнинг тилимиз ўзбек тили бўлсин, деб ҳеч кимни мажбурламаймиз, лекин Ўзбекистонда яшаганидан кейин маҳаллий миллат тилини билиш керак-ку. Шу

муддатни қисқароқ қиласа бўлмасмикин?

Эркин МАЛИКОВ: — Тил ҳақидаги қарор қабул қилинди, лекин қандай шароитда деган савол ҳар бир маданиятли одамни ҳам ўйлантириб қўяди. Сессия неча кун давом этган бўлса марказ ҳуқуқий органлар томонидан фавқулодда ўраб олинди. Улар ўз сўйиллари билан жанговар ҳолатда туришди. Шу томонга ўйналадиган транспорт харакатлари тўхтатилди. Зарур иш билан шу томонга борадиган кишилар «нимага, қаёқка кетяпсан?» деган саволларга жавоб беришга, «ишионч» ҳужжатини кўрсатишга мажбур бўлишиди. Сессия қатнашчилари ҳам мажлислар залига ана шундай «халқаларни» кўриб ўтиб боришиди. Бу уларнинг эркин фикр айтиш рухиятига таъсир этмади дейисимиз. Ташқаридан кузватган одамларни, айтмай қўя қолайлик. Шунчаликка бориш керак эмасди. Бу фавқулодда ҳолатнинг акс таъсирини ҳеч ким ўйлаб кўрмади. Бу ҳолдан кейинги ишларимиз учун сабоқ бўлиши керак.

Бахтиёр КАРИМОВ: — Менинг саволим синглилизм Ойистаҳоннига ҳамоҳанг. Қайта қуриш шарофати билан миллий онг тез ўсиб бормоқда. Миллий онг ўса боргани сайн кейинги жумҳурият кенгашларида қонунга ўзгаришиш киритиш имкони бўладими? Бу саволни беришмадан мақсад кечаги қонунни тасдиқлаган Олий Совет депутатлари нодемократик йўл билан сайланган депутатлар эди. Кейинги сайловда депутатлар демократик йўл билан сайланадилар. Янги депутатларда қонунга ўзгаришиш киритиш истаги туғилиши мумкин-ку. Қонун эса қабул қилиб бўлинган! Бу ёти қандай бўлади?

Б. НАЗАРОВ: — Ҳаёт қонунга эмас, балки қонун хаётга хизмат қилиши керак. Агар ҳаёт қўшимча талаблар қўядиган бўлса, дунёда ҳеч бир қонун йўқки, унга ўзи бўлгаришиш киритилмаса. Бу — биринчиси.

Энди саккиз йил, 10 йиллик мухлат масаласига бироз тўхталиб ўтмоқчиман. Бу бир томондан тўғри фикр, чунки тилни ўрганамадиган одам бир йилда ҳам, икки йилда ҳам ўрганиши мумкин. Ўрганмайдиган одам йигирма йилда ҳам ўрганмайди. Бу масаланинг бир томони. Иккинчидан биз ҳеч вақт «сен манави тилни ўргангин» деб айта олмаймиз. Саккиз йилнинг қўйилиши эса бағри кенглиқ эмас, балки имкониятларни кенгрок ўрганиб чиқиши учун керак. Сессияда республика Давлат План комитетининг раиси ўртоқ Мирсаидов «биз ўзбек тилини ўргатишни бошқа миллатлардан эмас, ўзимиздан бошлашимиз керак», деб жуда ўринли гап айтиди. Бу аксиома эмас. Унинг тагида жуда чукур маънӣ бор. Масалан, зиёлиларимизни оладиган бўлсак телевиденига чиқиб, қоғозга қарамасдан, эркин, ўзбек тилида галирадиган мутахассисларимиз камайиб кетди. Рус тилида галиришга ҳаммамиз жуда чечамиз. Лекин ўзбек тилида галиришга мумкин. Нима учун? Чунки давр, шароит рус тилини кўпроқ ўрганишга мажбур қилиб қўйди.

А. РУСТАМОВ: — Инсоншуносликдан мутахассис таъланадиган бўлса, тарихи, адабиётчи жамиятшунос, файласуф, юрист бўладиган бўлса, уларни шу тиллар билан ўргатиб олиб бориш керак. Мактабда шунга қизиқдан болалар ўқиши керак. Эски ўзбек, форс, араб тиллари бўлиши керак. Махсус синфлар бўлиши керак. Масалан, пединститутларда физиклар тайёрлайдиган факультетлар бор. Улар тарихини билиши керак. Тилини, унинг тарихини ўргансин. Кўпгина манбаларни ҳалқка бермаганимиз. Унда қимматли фикрлар бор.

Худойберди ТЎХТАБОЕВ: — Журнал чиқиши билан 500 минг кишининг кўлидан ўтади. Улар ҳам ўзига хос ниманидир фикрлайди, кўпгина фойдали таклифлар бизга оқиб келди. Шундай хатларни ўртага қўйиб яна шу фикрга қайтамизда, журналда тил қонуларини тарғиб қўйувчи маҳсус бурчак очиб қўямиз. Учта яхши фикр айтилди.

Ўзбек тили бойликлари беркиниб ётиби, уни истеъмолга тушириш керак.

Бугунги қонуларимизни бюрократиядан ҳимоя қилиш муаммоси.

Ниҳоят ҳар бир киши бу ишга ўзини масъул деб билмоги зарур. Иил давомида мана шу фикрлар журналинизмнинг дикқат-эътиборида туради. Биз мунтазам рашида уни бериб борамиз. Шундай килайликки, бу хайрли ишни сизлар бошлаб бердиларинг, унинг давомини биз ҳам қўлдан келганича олиб боришга ҳаракат қиласи. Яна бир карра суҳбатда иштирок этганларинг учун раҳмат.

Суҳбатни Бахтиёр КАРИМОВ ва Феруза ИУЛДОШЕВА ёзиб олди.

МАТОНАТ

Уша куни, ундан кейин ҳам бу оиласа келиб-кетувчилик кўп бўлди. Уларнинг изи узилмасди. Нимасини айтасиз, маҳаллачилик, кўни-кўши, ёр-биродарликда ҳикмат катта. Шундай бошингга мушкүл иш тушганда сўраб келувчини бўлсин экан.

Ҳалимахон опа буни айниқса, ўғли Ҳабибулло-жоннинг бошига «оғир иш» тушганда чукурроқ хис эти: Мадалланинг ҳиммати, ёр-биродарнинг ўрни, қариндош-уругнинг қадри ва ниҳоят, дўст-дushmanнинг ҳиммати ҳам ана шунда билинди. Унинг ўйига ҳол-аҳвол сўраб келувчиларнинг тилларидан бол томарди.

— Ҳалимахон, Тошкандан келганингизни эшитиб келдим. Қалай, «афғон» болам эсон-омон эканми?

— Ҳой, қўши, кўпам куонаверманг. Мана кўрасиз, ўғлингиз ҳали отдай бўлиб кетади.

Онахон уларга ўзининг миннатдорчилик сўзларини айтади, «ўғлининг мана шунақа садоқатли дўстлари» борлигидан ўзида йўқ қувонади, бир зум кўнгли ёришиб қалбиди умид учунлари пайдо бўлади-да, улар яна аста-секин сўна бошлайди, эндигина учирма бўлган суюмли фарзандини бехосдан аллакандай баҳайбат кора кузунга бой бериб кўяётгандай, кўз олди қоронилашиб кетади. Яна оғир хаёллар оғушида қолади.

Ҳабибулло Марғилон шахридаги Ленин номли ўрта мактабни тамомлаб, медицина билим юртига ўқишга кириб, 1980 йили тиш техники дипломини олган тиш хасталиклари авж олган узоқ қишлоқларнинг бирига бориб ишлаши орзу қилирди.

Аммо... чақирав қозози келди. Уша йиллари Кўшини Афғонистон нотинч бўлиб, чекланган қисмларимиз у ерда иш кўраётган, фарзандларимиз ҳам дўстлар бошига тушган балони улар билан биргаликда даф этаётган маҳаллар эди. Аҳён-аҳёнда «қора хоти келиб, кўнгилларни вайрон қилар, бундан айниқса, аскар болаларнинг оналари юрак олдириб кўйган, шу кунларда ҳар қандай чақирав қозозидан безиллайдиган бўлиб қолишган эди.

Чақирав қозозини кўриб Ҳалима опанинг кўнгли зил кетган бўйса ҳам, буни ўғлига сиздирмади. У фақат сиртдан қараганда осоиышта ва хотиржам кўринарди. Қалбининг туб-тубида эса, аллақандай армон ва алам яшириниб ётар, уни юзага чиқаришига, бирорга очиқ айтишига тили бормас, тўғриси бунга юргари дов бермасди.

Ҳабибулло энгига солдат шинелини кийиб, орадан бир ой ўтказиб, уйига хат йўллади. Назариди, онаси учун бу муддат бир неча йилга чўзилиб кетгандай эди.

Конверт ичидаги ўғлининг кулиб тушган расми ҳам бор экан. Онанинг кўзига у бир оз оғзандай, кўзлари киртайгандай, мажбуран кулиб тургандай бўлиб кўринди. Кўлини кўксига қўйиб турганидан, шунча вақт ҳат-хабар кимлагани учун онасидан узр сўраётгандай эди. У ўз мактубида шундай ёзарди:

«Онахон!.. Мактубими ўқиб «бедарак кетган» ўғлингиз топилганингидан хурсанд бўлишингизни сешиб турибман.

Биз аввал Термиизда, сўнгра бирмунча вақт Тежен шархида бўлдик. Алоҳида «чиникишдан» ўтъямиз. Биз дейишининг боиси шуки, бу ерда менга ўҳшаган «ялангтўш» йигитлар кўп. Сахалин, Новосибирск, Камчатка,.. хуллас, қурамамиз. Тилимиз, милиятимиз, элатимиз ҳам бошқа-бошқа. Аммо, милиятимиз бир оиласи фарзандларидек аҳлимиз.

Аякон! Биз эрта-индин Афғонистонга жўнаб кетаямиз. Ҳақиқий хизмат ўша ерда бошланса керак. Сиз ҳавотирланманг. Муқим жойлашиб олгач, адресни маълум қиласан. Ҳозирча ҳайр, онажоним!

Ҳалима опа ҳатни ўқиб бўлди-да, хомуш бўлиб қолди.

Афғонистон... 1981 йилнинг май ойида Ҳабибулло ҳаётida биринчи марта қонли тўқнашувга рўпара келди. Аксил-инқиlobчилар пайт пойлаб ҳужум қилар, асосан чекка қишлоқлардаги тинч аҳоли пунктларини вайрон қилар, мактабларга ўт қўяр, болаларни ва муаллимларни қатл этарди.

Ҳабибуллонинг кўз ўнгидаги Валера Керменбоев ҳаётдан кўз ўнди. Гранатамётдан отилган ўқ унинг қорини ўпирив кетди. Бир сапёrimиз мана порташидан иккала оёғи чўрт узилиб ҳалок бўлди. Сирдарёлик Ҳакимжон Абдураҳмонов яраланиб уйига қайтиди. Ярадорларни даволаш, уларни жанг майдонидан олиб чиқиши кисм санинструктори Ҳабибулло Зоҳидовнинг зиммасида эди. У бир кўлида қурол, елкасида дорилар солинган халтача кўтариб, жангга кирад, жароҳатланганларга биринчи ёрдам кўрсатарди.

Бир гал Арча шахридаги қалъадан Имомсоҳибдаги қисмимиға ташвиши хабар келди. Душманлар қалъани қамал қилиб, унинг ичидаги қолган бир неча ағфон коммунистларини ташки мұхитдан ажратиб қўйишган эди. Улар сувесизликдан, озиқ-овқат йўқлигидан қўйналиб азоб чекишарди. Қисм команди-



рининг бўйруғига асосан йигитларимиз шу заҳотиёқ нон-туз, дори-дармон олиб ўн чоғли машинада дарҳол йўлга тушиши. Душман чекинишига мажбур бўлиб, ҳаётлари ҳавф остида қолган коммунистлар кутқазилди. Улар деворнинг баландлиги ўн метр келадиган мустаҳкам «темир кўргон»га гўё осмондан тушиб келган совет жангчиларидан беҳад курсанд бўлиши.

— Басис қишлоғида бўлган жангни сира унуптолмаймади, — деб эслайди Ҳабибулло ва куониши ҳикоя қилади: — Дўст ким, душман ким, хони ким, садоқатли ким — жангда билинаркан. Кўпгина ўтоқларим аёвсиз олишувларда қаттиқ яраланди, баъзилари ҳаётдан эрта кўз юмишди. Баъзан ярадорларнинг жароҳатини боғлаб ултуролмасдим. Уларнинг ноласини эшитишнинг ўзи оғир, юракларни зирқиратади...

Бу йигитлар қўрқоқликдан эмас, юракка санчилган пичоқ, қалбга қадалган қайноқ қўроғшин азобидан эмас, балки ҳаётдан бевакт кетаётганидан нола қилишарди. Ахир улар ҳали ўн гулидан бир гули ҳам очилмаган, навқирон йигитлар эди-да!

Шунда беихтиёр сен ҳам ўзингни унутасан, бутун вужудинг нафратга айланиб, душманнинг қоқ қўксига найза бўлиб санчилгинг келади. Бундай пайтда дўст учун душмандан қасос олиш истаги ягона туйғуга айланади.

Ўшанда еттига ярадорга дастлабки шифокорлик-муолажа хизматини кўрсатиб, ҳарбий госпиталга ётқиздим. Бу 1981 йил 3 сентябрь куни бўлган эди...

«Хурматли Ҳалима Зоҳидовна! Ўғлингиз Ҳабибулло Зоҳидов ҳақидаги иккى оғиз илиқ сўзимизни қабул килишинингизни сўраймиз. У ҳарбий қасамига содик бўлиб, командирлик томонидан берилган барча топшириқ ва Устав талабларини мувваффақият билан уddyаламоқда. Мардлиги, тиришқоқлиги туфайли у қисқа фурсатда жангвар ва сиёсий тайёргарлик аълоҷилари сафидан ўрини олди. Сизга ана шундай меҳнатдан қочмайдиган, ишлаб чарчамайдиган, ростгўй ва камтар йигитни тарбиялаб этишитирғанингиз учун, қўмандонлик номидан миннатдорчилик билдирамиз».

Бу ҳатни ўқиб онанинг шу кунгача ўйлаб юрган барча фикрлари ағдар-тўнтар бўлиб кетди. Қал-

бидаги ҳавотирлик, ишончсизлик туйғулари ўрнини ана шу «қийинчилликлар олдида эсанкирамайдиган, ҳар доим дўстларга ёрдам беришга ошиқадиган мард ва тантн йигит»дан фахрланиш ҳислари эгаллади. Үғли, биринчи марта, онанинг кўз ўнгидаги бўй-басти билан намоён бўлди.

... 1982 йилнинг апрель ои. Тонготарда Ҳабибулло хизмат қилаётган рота оёқи қалқиб, чегара районларидан биридан тоққа йўл олди. Ҳа, дарвоже, булаш шу ерда ёрдамчи колоннани кутиб олишлари, уларни ҳавф-хатарсиз мансизлга бошлаб олиб келишлари керак эди. Бу иш «жанговар ва анча тажрибали рота» сифатида, Ҳабибуллоларга топширилганди. Колонна ҳа деганда кўрина бермади. Қисм командирининг буйруғи ҳаммани сергаклантириди:

— Йигитлар, хушёрликни йўқотмаган холда тоққа чиқиб колоннани кузатинглар!

Ҳабибулло биринчи бўлиб тоққа кўтирила бошлияди. Орқадан, оралиқда 4—5 метрдан «интервал» қолдириб куролдошлар келарди. Лаҳзалар имиллаб ўтар, бирдан...

Даҳшатли портлаш юз берди...

Ҳабибуллонинг иккала оёғи — бири тиззадан, иккинчиси тиззадан юқориси йўқ эди. Шафқатсиз мина уларни юлиб кетганди.

Ҳабибулло госпиталда тўрт ой даволаниб, август ойида онаси, дўстлари қуршовида Марғилонга кўлтиқтаёқда кириб келди...

Ҳабибулло протез оёқларини тижирлатиб, оғир тин олади. Умр йўлдоши Интизорхон ундан сал нарида нима биландир машғул. Ҳали иккى ёшга бориб-бормаган қизаси Дилафуз ойисининг атрофида ўралашиб қўғирчоқ ўйнар, яқинда дунёга келган ўғилчалиси Камолиддин эса бешикда кўзлари юмуқ мириқиб тамшанарди.

Ҳабибулло уларга зимдан назар солди. Ҳар бир ўзича бир олам. Фарзандларида болаларча соддалик ва қувноқликни, рафиқасининг юз-кўзларидан эса бокирилини ва баҳтиёрилик аломатларини кўрди. Яна Интизорхоннинг қалбида ўзига нисбатан беҳад ҳайриҳолик ва самимияти: турмушидан миннатдорчилик ҳисларини тўйди.

Ҳаммаси яхшию, бироқ ёш бўла туриб факат ёрдамга суюниб яшаш... негадир алам қилади одамга. Ҳамма ёқда жамиятни, ҳаётни, турмуши оёқи турғазамиз, деб одамлар куйиб-пишиб юришса-да, сен бўлсанг... Йўқ, бунакасини сира кўнглимга сидиролмадим. Шаҳар молия бўлимидан имтиёзли патент олиб, ўйимда косибчилик билан шугулланни бошлиади.

Бугунгун кунда Ҳабибуллонинг қўлидан сайдалланбиди чиқаётган бекирим туфлилар факат Марғилонда эмас, Тошкентдек шахри азимда ҳам маълум ва машҳурдир. У асосан хотин-қизларнинг уйда киядиган гулли пойабзалларини ишлаб чиқарди. Бундан давлат кооперативи ҳам миннатдор.

Булар Ҳабибулло фаолиятининг битта кирраси, холос. Марғилонда интернационал-жангчилар комитети тузилиб, унга раислик қилаётганидан хурсанд бўлса ҳам, бу йўлдаги барча тўсикларни олиб ташлаш учун анча-мунча куч-ғайрат кўрсатиб ишлашина талақ қильмоқда.

— Гапнинг рости, фаолиятимнинг шу соҳасидан бир оз кўнглим тўлмай туриди, — дейди у. — Нега десангиз, собиқ интернационалчи-жангчиларга ҳар доим ҳам эътибор билан қарашмаяпти. Уларга ғамхўрликни кучайтириш ҳақида гап кетганди, баъзи бир маҳаллий раҳбларимиз «бала йигламаса, она сут бермайди», деган кайфиятда ўзларидан масъулитни соқит қилишга уринишади. Шу ҳам инсофандами ахир! Мана, бизнинг «комитет»да 200 собиқ жангчи ўй-жой учун, 80 нафар инвалид эса машиналарга навбатда туришибди. Уларнинг ҳақида талабларни жуда секинлик билан қондирилмоқда. Баъзан эса уларнинг эҳтиёжларига улар ишлаётган корхона маъмурити менсимасдан қарамоқда.

Ҳа, Ҳабибулло Зоҳидов қасаначиликда бўлғандек, ана шу соҳада ҳам ҳиссам қўшился, жанггоҳларда хизматда бўлган куролдошларимга ёрдам берсан дейди.

Абдужаббор МАННОПОВ

Бизнинг кўча — Қатортол!

Қатортол — Тошкентнинг қадими, обод ва кўркам мавзеларидан бири. Яқин 20—25 йиллар муқаддам ҳам бу ерда ёнма-ён тулашиб кетган олмазор, нокзор, ўрикзору ёнгоқзорларнинг адоги кўринмас эди. Ҳозир у саҳоватли боғлар ўрнини кўп қаватли уйлар эгаллаган ва ўтмишдан бирдан-бир ёдгорлик — кўчанинг номи қолган эди. Чамаси, икки йил муқаддам шу сўнгги мулкимиз ҳам кимларгидир ортиқча бўлиб тулоуди — кўча «Правда» газетаси номи» деб ўзгартирилди. Бундан ўн йил муқаддам нашр этилган ўзбек совет энциклопедиясининг 9-жилдидаги ёзилишича жумхуритимизда 4 хўжалик ва 14 қишлоқ «Правда» номи билан аталаған. Хўш, ўзбекона жарангдор «Қатортол» кўчанинг ҳам отахон газета номи билан аташ шартмиди?

Табий, бунга қарши мулоҳазалар маҳаллий матбуотда билдирилди. Лекин «Еш гвардия» нашриётининг рассоми, ажайиб китоб мусаввири Ҳабибулла РАҲМАТУЛЛАЕВ бу борада ўзича курашди. Ушбу камтарин кураш жараёни тубандаги ҳужжатларда ўз ифодасини топган.

Ҳурмат билан «Правда» газетаси редакциясига!

Ушбу хат муаллифи Ўзбекистон ЛКСМ МК «Еш гвардия» нашриётининг рассоми Ҳ. Раҳматуллаев. Яқинда мен грузинларнинг «Тавба тазарру» фильмини тамоша қилдим. Фильм сўнгидаги саҳнада айтилган гап ёдимда қолди. Унда ўйловчи кампир «Ибодатхонага олиб бормайдиган кўчанинг ҳожати бор» дейди.

Тошкентдаги Қатортол кўчасини яқинда «Правда» газетаси кўчаси деб ўзгартиришганда ўша гап ёдимга тушди. Ахир бу кўчанинг адоги қабристон билан тугайди. Кўчанинг мўтабар газета номи билан номлаш ташаббускорлари тагдор ниятини кўзлашган кўринади.

Фикримча, турли-туман тасавурлар тугдирмаслик учун кўчамизнинг собиқ атамаси тикланниб, ҳурматли ва отахон газетамиз номи Ленин номли майдон ёки кўчага қўшиш кўчалардан бирига берилиши тўғрироқ бўлади.

Мактубимга жиддий эътибор беришнингларни сўрайман.
Ҳурмат билан Ҳ. РАҲМАТУЛЛАЕВ.
1989 йил 2 март.

Навбатдаги ҳужжат қоғозга тушгани ўйқ, балки оғзаки — телефон орқали воқе бўлди. Уни Ҳ. Раҳматуллаев шундай ҳикоя қилади:

— 1989 йил майнинг 5-куни қўнгироқ бўлди. Трубкадаги овоз эзаси Тошкент шаҳар партия комитети идеология бўлимининг инструктори деб танишитирди. Исли-шариғини айтмади. Саломлашгач, шундай сұхбат бўлиб ўтди:

- «Правда»га хат ёзган экансиз?
- Ҳа, ёзгандим.
- Кўчанинг номи шундай қолади. Яна номини ўзгартиришга маблаг йўқ. Тушундингизми?
- Нега энди маблаг бўлмас экан? «Правда»га жўнатган хатга жавоб шуми?
- Ҳа, жавоб шу. Телефонда ҳам жавоб қайтариш мумкин.

- Қанақасига? Ахир, бу ҳужжат бўлолмайди-ку?
- Нима, сиз прокурормисиз, биздан ҳужжат талаб қиласиз?! Горкомга келинг, 317-хонага киринг ҳужжатни кўрсатиб қўяман!..

Шундан сўнг Ҳ. Раҳматуллаев яна «Правда»га мурожаат қилди.

Ҳурматли бош муҳаррир!

Март ойида редакцияга хат жўнатган эдим, мана, 5 ойдирки унга жавоб йўқ. Од-

дийгина масала юзасидан тайинлик жавоб олиш шу қадар мушкулми? Тушунолмаяман.

Шу боис тезда жавоб қайтарарсиз деган умидда Сизга ўша хатнинг нусхасини юборяман.

Ҳозирча ҳурмат билан

Ҳ. РАҲМАТУЛЛАЕВ.

«Правда» газетасидан жавоб хати тез кунларда келди:

Ҳурматли ўртоқ Раҳматуллаев!

Сизнинг мактубингиз Тошкент шаҳар совети ижроия қўмитасига йўлланди. Масала кўриб чиқилгач, хулоса Сизга маълум қилинади.

Ҳатлар бўлими

В. Донская.
14.08.89.

Ниҳоят, ёзишмачоқлар ўз самарасини берди — Тошкент шаҳар ижроия қўмитаси ободончилик бош бошқармасидан хат келди.

Ўртоқ Ҳ. Раҳматуллаевга.

Тошкент шаҳар ижроия қўмитасининг қарори билан шаҳар кўчалари атамасини тартибга келтириш мақсадига кўра Киров районидаги Ленин кўчаси «Правда» газетаси кўчаси деб ўзгартирилди. Чилонзор районидаги кўчага эса собиқ тарихий атама — «Қатортол» қайта тикланди.

Шаҳар бош рассоми Р. Т. ЮНУСОВ.
08.09.89.

Кичкина бўлса-да, адолатли истак тикланди. Лекин кўчанинг номланиши ҳозирги кўринишда қайд этилиши жуда кулагили ҳол. Лавҳада кўчанинг атамаси икки қайта ёзилиши шарт әмас. Зоро, Ўзбекистон ССР давлат тили ҳақидаги қонуннинг 24-моддасида шундай ёзилган: «Ўзбекистон ССРдаги... кўчалар... номлари ягона миллий шаклда берилади ва республика давлат тилида ёзилади».

Шундай экан, маҳаллий масъул ўртоқлар давлат қонунига бўйсунадилар деган умиддамиз.

Яшашдан безор бўлдим...

Оиласизда олти киши миз. Ўйимизда доимо жанжал бўлиб турди. Жанжалсиз ўтмаган кун йўқ десам хато қилмайман. 9-синфда ўқиляман. Оиласада 4 фарзандмиз. Ота-онамнинг жабридан акам армиядан қайтмасликка қарор қилганди, мана уч ўйлдан бўён ундан на хат, на хабар бор. Ота-онам кийим-кечак олиб берса доим таъна қиласди. Мен ўй-рўзгор ишларини ўзим бажараман. Колхозда ишлайман. Онам боячада-ишлайди, кебил болаларимга овқат қилиб қўйай дейиш ўйқ. Онам боячадан соат 5 да қайтади, мен эса 7 яримда. Ота-онам биз фарзандларни бир кўзда кўрмайди. Мен оиласада бир хизматкордай гап. Оиласада эркак киши бўлатуриб мол-ҳолга ҳам мен қарайман. Мен бирор ёққа кетсан на ҳовли ҳаром, на овқат пишириб ейлади. Оиласада икки қизмиз. Иккакаламиз бир хил кийинамиз. Мен 9-синфда ўқисам ҳам сиқилаверганин учунни бўйим 5-синфдаги синглим билан баравар. Агар адашиб синглимининг кўйлаганин кийиб қолсан ҳам отам мени оғизга олиб бўлмайдиган сўзлар билан ҳақоратлаб, уради. Мен энди чидолмайман. Юрак бағрим қонга тўлди. Ота-онам мени баъзан ҳайдаб юборади. Ўйдан чиқиб кетиб 15 яшар қиз болалан ахир, кечга яқин қайтиб келаман. Дунёдан тўйдим. Бу кунимдан ўлганим яхши. Маслаҳат бер, «Еш куч!» Нима қиласай. Фақат адресимни ёзлон қилманглар, илтимос.

Дилпора,
(Дилдора).

Үйсиз қийналиб кетдик...

Ҳурматли «Еш куч!» Ердаминега муҳтожмиз. Биз 4 фарзанд учун дунё қоронги. Отамиз Бўрибой Санақулов бизларни 1988 йил декабрь ойида Қашқадарё вилоятининг Шўрган чўлига обориб ташлади. У ерда ишлаб 8 ой турдик. Ҳамманинг ҳам тугилиб ўслан жойи яхши экан. Чўлда ту-

ролмадик. 1989 йил 7 август куни кўчидан келди. Отам ўзга киритмади, ўйни сотиб юборганман деб ҳақорат қилди. Ўйни болаларга берсин деб онам колхоз, район раҳбарларига ва судгача борди, лекин натижада бўлмади. Ҳозир союқ тушиб қолган. Ташқариди соқотяпмиз. Бизлар ҳам одамлардай ўйда яшашни тоҳлаймиз. Ағсусли, ўйимиз йўқ. Отамга йўл кўрсатувчи қишлоғимиз оқсоқоллари. Улар отамни тезлаб қўйибди. Биз мактабга бориб-бормай юрибмиз. Шундай замонда яшаб бундай кун кечириш жуда қийин. «Еш куч», бизнинг ўйимизни олишимизга ёрдам бер! Охирги најот сендан.

Самарқанд вилояти, Пайариқ ноҳияси, «Ленин主义» колхози, Яңгибод қишлоғи, 44-ўрта мактаб. САНАҚУЛОВлар.

Дардисар бўлиб қолдим...

Сизларга аввало ўзимни таништирсанам. Мен — Сиддиқова Майрам Ўргут ноҳиясидаги Ильич номли колхозди турман. 1985 йил ота ва онам турмушга беришиди. Турмуш ўртогум бир ой ўтмасдан армияга кетди. Отам авария туфайли вафот этди. Турмуш ўртогум армиядан келгунча қайнона-қайнотамнинг тизматини қилиб юрдим. Шу қилган тизматим эвазига қайнатамдан икки марта калтан едим. Эрим келса яхши турмуш қуриб кетсан керак, деб чида юрдим. Йўқ, ажволим ундан ҳам баттарроқ бўлди. Қайнатам мени ўллига ёмонлаб ўрдидраган бўлди. Охирда 1988 йил 18 ноябр куни бир сатил саларкан устимга сениб гүгурт чақмоқчи эди, уйдан чиқиб қочдим — орқамдан пичоқ олиб онамнига қувиб борди. Шундан бери онамнига ўтирибман. Қорнимда 7 ойлик болам бор эди, тугилди. Қайнатам эримни боладан хабар олгани қўймади. Ҳозир болам 10 ойлик бўлди. Шу ҳақда судга ариза берувдим. Судга ҳам пора берди. Менга «қайга борсанг бора-вер» деди. Нима учун менинг бахтими поймол қилган бир порасидани тирик етим қилгандар тегишили жазо олмайдилар. Бундай болабезориларга чора кўрадиган муассаса борми ёки шаҳар бедарвозами?! Ҳозир ошкоралик, қайта қуриш замони. Шу гапларни газетага ёзиб чиқаринглар ёки келиб текшириб чора кўринилар. Ахир мен оиласада каттасиман. Онам — қаҳрамон она, унинг топгани уқаларимни боқиши ҳам етмайди. Унинг устига мен ҳам билга болам билан бориб дардисар бўлиб ўтирибман.

Айбим нима, билмайман?..

Салом «Еш куч!» Мен сизларга ичимдаги гапларни ёзишга қарор қилдим. 1972 йили тугилганман. Дунёга келишинг ота-онамни қувонтиргман. Чунки мени врачлар тутма порок дейшишган. Лекин онам нима қилишини билмай катта қила-верган. Бунинг учун раҳмат. Ҳозир 17 га кирдим. Ўдагилар доим касалимни юзимга солишади. «Сен касаланд-дардисарсан, деб таъна қилишади. Ахир мен ўз хошиш билан касал ғулганим ўйқ-ку! Ўйда энг кичкинасиман. Исим Мадина. Бу хатни ёзишга ҳам шундай гаплар сабабчи бўлди. Мен ўзимни ҳарчанд қўндириб касалимни эслан чиқаршига ҳаракат қилишади. Бу менга аласада қилиди. Шу ўйда яшайман, шу ўйда катта бўлдим. Она-акаларим ҳам менга бошқача қара-шади. Ўзимни бир нарса қиласай десам иродам йўл бермайди. Нима қиласай. Менга маслаҳат беринглар.

Фарғона вилояти, Яйпан шаҳри.

Янги ота-она топаман!

Мен ҚҚАССРдаги бир колхозда яшайман. Милатим ўзбек. 8-синфда ўқийман. Ажволим ёмон. Ҳар куни онам урса майли-я, отамнинг уришига чидолмайман. Оёғим санчиди оғрийди. Онамга айтсан ёш қиз бўлатуриб оёғига нега оғрийди, деб уришиади. Унинг устига юрагиз ҳам санчиди оғрийдиган бўлди. Яқинда учинчи соат алгебра бўлаётган эди, шунда «вояж» деб қичқириб юборган эдим, ўртоқларим нима қилди деганди мен қўйим қайрилиб кетди деб баҳона қилдим. Агар мен бу касални ота-онамга айтгудай бўлсан борми... Улар мени нега бунча хўрлайдилар, билмайман. Бўлмаса дангаса эмасман. Кунда ўйларни супурни ювиб, артиб чиқаман. 7-синфдан бўён овқатни пиширадиган ҳам, ҳамир қиладиган ҳам ўзим. Мактабни битиргач Тошкентга кетиб қоламан. Ўзимга янги ота-она топаман. Шундай аҳд қилганиман.

Хурматли редакция! Агар менинг адресимни ёзсангиз ота-онам тириклий үлдириб қўяди. Негаки, отам амалдор, онам ишламайди. Сизлардан яна бир илтимос, менга ҳаётда йўл кўрсатинглар.

Салом билан АДОЛАТ

Уйимизда кунда қиёмат...

Мен Андикон Давлат медицина институтининг II курс талабасиман. Сизларга ҳам ёзишига бошимдаги бу чуқур изтиробиминг боисини англамоқ ва со бўлса-да, ўйл-йўрик кўрсатишингиздан умидворлик түгуси ундали. Қолаверса сизлар кўп журналхонларнинг сұхбатдошига айлангансизлар. Менинг отам ишламайди, онам колхозда ишлайди. 10- ва б-сифда ўқийдиган иккита укам бор. Дадам аввал қоровул бўлиб ишлардилар. Нима бўлди-ю, мен ўзишига кетганимдом онам дадамнинг ёмон хотинлар билан юрганини кўрган эмиш. Дадам эса онамни шундай дейдилар. Отам менги шундай деган. Ҳаёт оғир, яшаш эса ундан ҳам мураккаб. Дадам билан онам қаҷон қараса уришгани уришган. Уйқудан турган заҳотлари навбатдаги қиёмат-қойим бошланади. Онам дадамнинг ишхонасига ҳам бориб, уришиб уни ишдан бўшаттириди. Энди дадам мени ишими тоғиб берасан деб жанжал қиласа онам «сен эркаксан, болаларинги боқ» дейди. Жамики қариндошуруг ўйғилиб ҳам уларни мурасага келтира олмади. Отам ҳам, онам ҳам бир-бираидан заҳар. 25 йил бирга яшаб, 2,5 тийинчалик бир-бирини тўрмат қилиши майди. Отам партия аъзоси, тушунган одам, Лекин ўлгудай айёр. Ҳали кучи бор, соглиги яхши. Лекин оғир иш қилмайди. Фақат қоровуллик қила-ман, дейди.

Хурматли редакция! Биз дардимизни кимга айтишини ҳам билмаймиз. Ким бизга ёрдам беради? Ҳамма уриш-жанжал етишмөвчиликдан. Дадам трактор ҳайдай олади. Лекин ҳайдамайман дейди. Нима қиласа бизнинг дадамиз ҳам бошқаларникудай ишлайди? Ота-онамизни қандай тартибга солсақ бўллади?

Хурматли редакция! Менинг бу гапларимни журналда чиқармоқчи бўлсангиз адресимни ёзманг, илтимос. Бизга ёрдам беринг! Ердам! Иккаплари ҳам уришгандга ўзимга ўт қўйман, қаналга тушаб ўламан дейшишади. Биз фарзандлар ҳаётдан тўйдик. Нима қилиши миз-кекар? Йўл-йўрик кўрсатинглар! Сизлардан жавобини интизорлик билан кутаман.

Салом билан... НАЗОКАТ.

Болабезорилар

Сизларга аввал ўзимни танишиштари. Мен Шоназарова Ҳофиза Ильшат колхозининг Мирзақишилорида яшайман. 10 та фарзандим бор. Фарзандларимнинг отаси 1985 йилда вафот этган. Шу йилнинг бошларида тўйигич фарзандимиз Майрамни яхши ниятлар билан Ачамайли кишлогидаги Сатторов Дилмурадга турмушга бердик. Тўйдан бир ой кейин кўевимиз ҳарбий хизматга кетди. Хизмат бурчини ўтаб қайтгунча қизим қайнона-қайнотасининг сўзидан чиқаман эрини кутди. Қайнотаси, Тожигонлини аччиқ-чучук гапларига, қайнинглисининг таъна-дашномларига чидади, қанчалик азият чексади, бирор марта уларга тик қарамади. Эрим хизматдан келса бу кунларни кўрмагандек бўлиб кетарман деб умид қилди. Хизматни тутдиги Дилмурад ҳам қашлоқка қайтди. Ҳўш, шундан кейин аҳвол яхшиландими деб ўйларсиз. Йўқ, ундаи бўлмади. Қизимни ёз бўйи ишлатиб, қиша үриб қувиб юборади. Яна баҳорда мурасага келандай бўлиб олиб кетишиади, ишлатади. Колхозда шилагани етмай томорқасини тўлдириб нос, тамаки экишади. Колхоз ва томорқадаги сурхакали оғир меҳнат қизимнинг зинмасида. Унинг турмуш қурганига 4 йил бўлди. Бу орада қўда тараф 2 жойдан ер олиб, иккита ўй қилишибди. Оғир иш, эрининг калтаклари түғайли қизимнинг иккита боласи түғилмай нобуд бўлди. 1988 йил ноябр ойида қайнотаси ва кўевим қизимни арзимаган баҳона билан үриб қувиб юборишиди. Қизим ўйга ўйғлаб келди. Орқасидан изма-из қувиб келсан қайнотаси Fani Сатторов менни ҳам, қизимни ҳам шундай ҳақоратладики, айтишига тилим ожиз. 1989 йил 23 январда қизим ўғли кўрди. Мана ҳозир ўғли 9 ойлик бўлди. Шу пайтгача қудамдан ҳам, кўевимдан ҳам дарак йўқ. Лоақал шу гўдан учун ҳам бирор марта хабар олишишади. Ердам сўраб Үрамас қишлоқ советига мурожасат қилдим. Fani Сатторов ва Дилмурадни қаҳиририб сўрашганда қудам «Углим энди хотини билан ярашмайди. Менга келин ҳам, невара ҳам керак эмас» деб жавоб бериди. Қизимга

атаб қанча саруполар қилган эдим, уларнинг ярмидан кўпрогини ўйқотиб юборишибди. Колган нарасаларнинг ҳам рангига қараб бўлмайди. Майли, мол-дунёси ҳам керак эмас. Иккита ўргада бегуноҳ нарасида гўдакнинг аҳволи нима кечади. Давлат мулиқига хиёнат қилган, талон-тарож қилганлар тегишли жазо оладилару, нима учун қизимнинг бахтини поймой қилган, бир нарасидан тирик етим қилганлар тегишли жазосини олмайдилар? Бундай болабезориларга чора кўрадиган мусассаса борми ёки шағар бедарвозами?! Ҳозир ошкоралик, қайта қуриш замони. Шу гапларни газетага ёзиб чиқаринглар. Судга ариза берувадим, текширмай қайга борсанг боравер, деди. Энди сизларга ёзишига қарор қилдим. Сизлар шундай ташлаб қўймассизлар деб умид қилувчи қаҳрамон она.

Ҳафиза ШОНАЗАРОВА,
Ургут райони.

* * *

Мен дардимни кимга айтишини билмадим. Шунинг учун сизларга ёрилдим. Ёшим 17 да. 17 ёшига тўлгунимча дод-фарёд чекиб келдим. Мени ҳар куни ўйимдаги онам, акам ва келинойим аёвсиз урадилар, калтаклайдилар. Шунга менинг юрагим ёзилиб, сиқилиб кетади. Бирор иш қилишига қўлим бормайди. Уйда ҳамма иш менгаю, яна мени малай деб масхара қилишади укаларим. Кўчага чиқсан ўйга келиб мени бувимга ёмонлаб ёлғон гаплар билан ургизадилар. Укаларим «эркаклар билан қўйшангандай ўтирибдан деб ёлғон айтишига тамом, бувим мени сочларимдан аёвсиз тортиб урадилар. Мен мактабни битиргандан буён кўчага чиқмайман. Фақат дугонам чақирса чиқаман, холос. Мени ҳеч қаерга чиқазмайдилар. Юрагим ёзилиб, сиқилиб ўйгайвераман. Мабодо, бирор жойим оғриб бувимга айтсан, алдаяпсан, ишдан қочяпсан, деб тагин уради. Мана бир ўйларки, томирларим тортишиб биқиним санчib оғриди. Айбим, гуноҳим нима, билмайман. Мен бу ўйда яшолмайман. Ҳар куни ўзимни машиналарни таесига ташлайман, дейману... қўрқаман, ўлмай қолишдан. Ўлмай қолсан улар яна урадилар. Оҳ, қачон мен ҳам бахти яшаркинмана?! Кечалари ухловмай чиқаман. Дод-фарёд чекиб ўйгайман. Тушимга ҳам кириб қиқади. Менга ёрдам беринглар. Мени Тошкентга олиб кетинглар. Ўша ерда ўқий, баҳтими топай. Мен бу хатни яширинча ёзди. Бувим билмасин.

Адресимни ёзмандилар, илтимос.

МАНЗУРА.

Куюнчак мактублар...

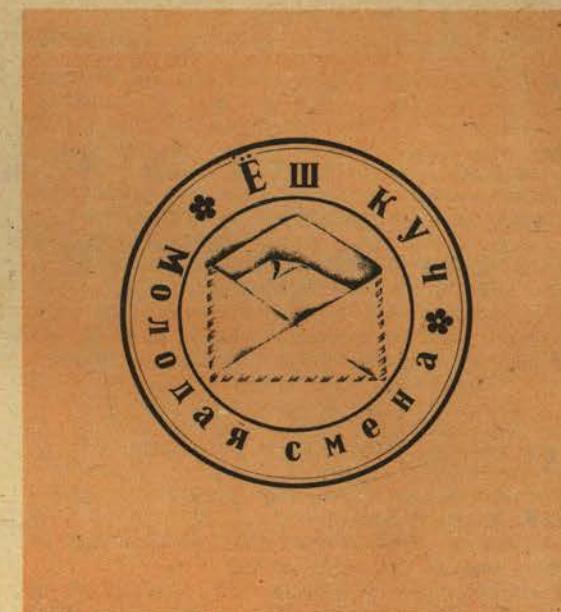
...Музика дарсидан Айтбоева Ойгул опа дарс ўтадилар. Лекин улар Ҳўжайли шаҳридаги педагогика билим юргининг чизмачилик бўлимини битиргандилар.

Замира ОТАНИЕЗОВА,
Қорақалпогистон автоном жумхурияти,
Ҳўжайли ноҳиясидаги Муқимий
номли мактаб.

Кеча бир отахон «Бу дунё ҳаммага бирдай, беш бармогини оғзига тиқкан ҳам, тиқмаган ҳам бир кун ўлади» деди. Биз шуни била туриб нимага бор нарсамизни бир-бirimizдан яширамиз, қизганамиз, ҳатто бир-бirimizни алдаймиз?

Зафар ҚУДРАТОВ,
Жиззах шаҳридаги 19-хунар-техника
билим юрти талабаси.

«Еш куч»нинг ўтган йил сентябрь ойи сонида «Хаёлпараст мухбир ва ҳаёлдаги ҳаёт дарслари ҳақида» мақоласида Тошкентдаги 169-мактаб ўқувчиси Барно Эгамбердиева «Химия ва физикадан биз фақат назарий билим оламиз. Ўқитувчимиз кимёвий реакцияларни фақат бир марта кўрсатиб беради. Сабаби химикатлар, приборлар етишмайди, бунақа номигагина ўқишининг нима фойдаси



бор?!» деб ёзди. Бизда-чи? 10 йил ўқияпман, лекин кимёвий тажриба нималигини билмайман, кўрмаганман. Бунисига нима дейсиз?

Роҳила БЕКМУРОДОВА,
Бухоро вилояти, Навоий ноҳиясидаги
Муқимий номли мактаб.

Биз ўқиган пайтларда ўқувчилар қоидасига қаттиқ амал қилинарди. Агар уни ёддан билмасак ёки унинг бирон бандига амал қилмасак ҳар жиҳатдан аълочи бўлсакда, хулқимизга «2» қўйиларди. Ҳозирга келиб умуман ўқувчилар қоидаси деган гап ўйқолиб кетди. Нима учун?

Х. ОТАҚУЛОВ,
Тошкент вилояти Бекобод ноҳиясидаги
42-мактаб ўқитувчиси.

Мен Самарқанд медицина институтига ҳужжат топшироқчи бўлдим. Тиббий қогоғизмага «здоровый» деб ёзилган эди. Ву ногури дейшишди. Тура жойимиз Жомбойга қайтиб бордим. У ернинг врачи «Шумя баҳона бўлти-ю», деб «Практический здоровый» деб ёзид берди. Қабул комиссиясига рўпара бўлдим. Иш стажингиз иккى йил экан, уч йил бўлса оламиз, ёки бўлмасам иш жойингиздан ўйлланма бўлиши керак дейшиди. Йўлланманиям олиб келдим. Энди ўйлланма шаҳардан эмас, райондан бўлиши керак деб қайтаришиди. Мана шунақа, баъзи олий ўқув юртларига имтиҳон топширишдан ҳужжат топшириш қишин.

Л. СОАТОВА,
Самарқанд вилояти, Жомбой ноҳиясидаги
«Коммунизм» колхози.

Кимнинг пули бўлса унинг фарзанди олий ўқув юртларида ҳуқимоқда. Билими бор, пули йўқлар эса четда қолмоқда. Азиз юртдошлар, Сиздан илтимос, келажагимиз бўлгандарга оқ йўл очиб беринглар. Дорилфуннлар, олий ўқув юртлари ҳақиқат масакнига айланаб қолсан. Топиладиган пул деб, топилмас умрга путур етмасин. Ешлар қобилияти сўнмасин!

Гулчеҳра МЕЛИБОЕВА,
Фарғона вилояти Ленинград ноҳиясидаги
15-мактаб ўқувчиси.

Мактаб емакхонасидаги бир дона булочка 15 тийин, коржик 15 тийин, бир стакан кофе 15 тийин, бир коса овқат 80 тийин. Оч қолмаслик учун камиди 1 сўм керак. Ота-она бу пулни қаердан олади?

О. ПАРЧАЕВ,
Самарқанд вилояти, Пастдаром ноҳиясидаги 69-мактаб.



Комсомол фақат фаолларгина билан эмас, балки ҳар бир пионер билан ишлаши лозим.

Энди комсомол аъзолари ҳақида. Чунки комсомолда фақат фаолларнинг эмас, аъзоларнинг ҳам ўрни бор.

11-синф мактабнинг ишонган тоғи ҳисобланади. Чунки улар битириувчилар — мактабнинг кўзгуси. Улар бажераётган топшириларга қараб мактаб комсомол ташкилоти ишини баҳолаш мумкин. Шунинг учун ҳам айнан улар ўқийдиган синфлар томон йўл олдик.

Синфдаги 20 чоғли ўқувчининг биронтаси ҳам комсомол аъзоси эмас экан. Бундан ажабланганимизни сезишиб шекилли, ўзлари жавоб бериши.

— Бор, лекин улар бугун йўк...

Дарсга кириш учун кўнғироқ чалинди. Вақтни беҳуда олмаслик учун хонадан чиқиб кетмоқчи бўлдиг-у, яна ўйланниб қолдик.

— Нима учун комсомолга ўтмаганисизлар?

— Ҳамма ҳам партия аъзоси бўлавермайди-ку, биз ҳам шундай, — дейишди.

Жавобга Муқаддас опа қўшимча қилдилар:

— Уставни билишмайди-да, лойиқ деб топилмаган.

— Комсомолга ўтишга тайёргарлик кўряпсизларми?

— Ҳа!

У қандай бўлиши керак?

— Дискотекалар ўтказишга ёрдам беряпмиз, — деган жавоблар эшистилди ҳар қаер, ҳар қаердан.

Топшириклар берилиши яхши, албатта. Бу комсомолнинг мавқеини кўтаради, унга муносаб бўлишига ўргатади. Лекин фақат кечга ўшистиришга ёрдамлашишининг ўзигина етарили эмас-да!

Мен комсомол комитети уларга қандай ёрдам берадиганлиги билан қизиқдим.

Синфа жимлик чўқди. Болалар қандай жавоб берини билмай сукутга толиди.

Ферузза Толипова деб ўзини танишириган биринчи партадаги қиз ниҳоят секин бошини кўтарди.

— Оддимизга келиб бирон нарса ўргатиша, ўрганардик...

Шу ўринда Феруззанинг жавобига бир оз қўшимча килгим келади. Комсомол ташкилоти ишламаяпти-

ми? Йўқ, ишляпти. Лекин қандай? Ҳамма гап шундаки, комсомол фаоллари ҳали қандай ишлаш кераклигини тўла англаб етишгани йўқ. Биз мактабга янги ўқуқ йилининг бошида бордик. Тўғри, оз муддатда кўзга кўринарли иш қилиб улгурни мумкин ҳам эмас эди. Лекин уларнинг йил давомида қилинажак ишлари режаси бўлиши керак-ку!

Хулоса чиқаришга шошмаслик керак.

Яна бир синф хонасига кирдик. Ўқувчиларнинг кўпчилиги билан ҳали пионер хонасида танишиб, сұхбатлашган эдик... Улардан сұхбатимизга арапашмасликни сўрадик, чунки мақсадимизни яна эслатиб ўтамиш, бизга комсомол аъзоларининг ўз фикри керак.

Бу ерда ҳам сұхбат биз кутган натижага билан якунланди.

Улар комсомол ватанпарвар бўлиши керак, ўзига талабчан, ҳаммага ўнрак бўлиши керак, деган гаплардан нари ўтишмади.

Кўксига нишон таққан жиҳдий қиёфа... У мажлисларни олиб боради, сўзга чиқади, ўзи учун аҳамияти борми, йўқми, қандайдир ишлар ҳақида ҳисоб беради. Мажлис иштирокчилари уни тингляпти, йўқми, барбири...

Комсомол аъзолари комсомолга нима беришлати?

Шу ҳақда ўйласак бирдан-бир илинжимиз — аъзолик бадали тўлаганимизни эслаймиз. Комсомол

лик бош тортади. Нима учун? Топшириқнинг баҳарилишидан аъзоларнинг ўзи манфаатдорми? Комсомол — биз ёшлар учун тузилган. Шундай экан аввало ўзимизга хизмат қилиши керак. Давр мураккабликларни ҳал қилиш кўп жиҳатдан ўзимизга боғлиқ экан, демак комсомол топшириқлари ҳам ўз ҳаётимиздан, ўз эҳтиёжимиздан келиб чиқиб белгиланиши керак.

Наҳотки давримиз комсомолларининг орзу-умидлари, ҳаётларида учраётган мураккабликлар бўлмаса? Уларнинг қизиқиши, интилиш доиралари шу қадар торми?

Ўқувчилик вақтимда бир дугонам онасидан тўқишини ўрганиб, боғча ўшидаги укасига жемпер тўқиб берибди. Синфимиздаги кўпчилик қизлар ҳаваслари келиб ундан тўқишини ўрганиб олдилар. Ўша дугонам ўзи англамаган ҳолда норасман битта мухим комсомол топшириғини бажармадими? Ҳеч қандай маблагсиз бажарладиган, ҳамма учун зарур, фойдала топшириқлар йигитлар учун ҳам кўлаб топилиди. Бироқ булар ҳақида ким ўйлаб кўради?

Ҳафтанинг ҳар сеанснабасида Фотима район комсомол ташкилотидан нималар ўрганиб қайтаяпти? У ерда умумий йўлланмана тарикасида берилган топшириқларнинг бажаренини ўзи етарлимикин? Етарли бўлса нима учун комсомол ҳаётни жонланмаяпти? Ўқувчиларнинг қизиқиши, интилишларини ким ҳисобга оладио, уларга ким йўл-йўриқ кўрсатади? Мустақил иш юритишига тайёр бўлмаган комсомол етакчисига ким ёрдам беради? У ахир аъло ўқиши, жамоат ишларида қатнашиши, жуда кўп нарсалар ҳақида ўйлаб кўриши, топшириқлар бериси, қандай-

ҳам бизга мажлислардан бошқа ҳеч нарса беролмади...

Мулоҳазаларимизга яна Муқаддас опа эътиroz билдирилар:

— Нимага энди, комсомолларимиз дарс тайёрлашмаганларни пионер хонасидан йиғлатгудек қилиб чиқариб юборишиади.

Тенгдошининг билимдон бўлиб етишиши учун қайғуриш яхши, албатта. Лекин ана шу расмийлик, ўқувчилар орасидаги ана шу бўленини халақит бермагятими аслида ишлашига.

Шу ерда мен яна Нодиранинг мактубини эслатмоқчиман.

Бошланғич комсомол ташкилотлари қандай ишларни амалга оширишлари лозим?

Комсомол топшириғи... Уни бажаришдан кўпчи-

дир ҳисоботлар, мажлислар... Ҳаммасига вақт топшилармикин? Балки мактабларда бош пионер вожатийлар каби комсомол ишига ҳам Марказий Қўмита томонидан кимдир раҳбарлик қилиши керакдир?

* * *

Сизлар нима дейсизлар, ҳурматли ўқувчилар! Комсомол топшириғини сизлар қандай тушунасизлар! Ихтимоний ҳаётимизда комсомолнинг роли, ўрни ва обрўси ҳақида турлича баҳслар, тортишувлар кетаётган бўлгунги кунда ана шу саволга аниқ жавоб топишими жуда мухим.

Мақсада ҲАКИМОВА

Мактабда ўтказилган комсомол йиғилишида кимдир «комсоргимиз аъзолик бадалини йиғмаяпти» деб нолиб қолди. Мен жим турга олмадим. Ахир Уставда шундай сатрлар борку: «Комсомол аъзоси аъзолик бадалларини ўз вақтида тўлаши керак» деган. Наҳотки комсорг ҳар бир комсомолнинг ортидан «вазон тўлаш деб юриши шарт бўлса?!»

Яна бир муммом. Тан олиш керак, комсомолда ҳаракат тактикаси, кучли бир назария, программа йўқ. Бу ҳақда «Еш куч»даги мақолаларда тўғри ёзилган.

Комсомол обрўси ҳақида куюниб макола йўллаган журналхонларимиздан яна бири — Фарғона вилояти Бодгод ноҳияси пионер ва ўқувчилар саройининг методисти А. Холматовдир.

«Менга ҳозир 25 ёш, КПСС аъзосиман. 14 ёшидан комсомол топшириқларини бажариб келаман. Комсомолнинг обрўси, мавқен ҳақида фикр айтишига хуқуқим бор деб ўйлайман. Менимча комсомолнинг обрўси тушиб кетганига асосий сабабни комсомол кадрларидан излаш тўғридир. «Еш куч»даги мақолаларда тўғри вайтилган. Кўпчилик комсомол раҳбари деганда кўргагига значок тақиб, бир даста қозғони кўлтиқлаб пўлписа қилиб юрадиган ўш бюрократ образи намоён бўлади. Кўлгина комсомол ходимлари учун бу вазифа партия, Совет органларига кўтарилиш учунгина керак холос. Аслида улар оддий комсомолларнинг орзу-ўйлари билан мутлақо ишлари йўқ. Ана шундай ҳаётдан узоқ «комсомол етакчилари» дан иборат комсомол комитети жойларда нима билан машгул бўлади? Район партия комитети қандай мавзуда ишғилиш ўтказса, комсомол комитети ҳам шу масалани кўриб чиқади. Ҳолбук комсомол ҳам кун шанбаларни кетаётган ташкилот. Ёшлар олдида турган долзарб, ўтиқ масалаларни у кўтариб чиқмаса, ким кўтариб чиқади? Комсомолда кадр танлашга катта эътибор бериш керак. Кадр

танлашда анкетага қараб эмас, шу ўзининг ташаббускорлигига, ёшларни ўз ортидан эргаштира олиш қобилиятига қараш керак. Нима учун ноҳия, шаҳар комсомол комитетларида фақат олий маълумотлилар ишлаши шарт? Олий маълумотлиларнинг кўпчилигининг биографиясида «мактаб, олий ўқув юрти комсомол комитети» схемасини кўриш мумкин холос. Тўғри, маърифий жиҳатдан улар ўшларга ақл бўлару, лекин реал ҳаёт, ишлаб чиқариб муммомларни ҳал қилиш, тушунишда улар барбири бошқалардан устун туролмайдилар. Шунинг учун ўрта маълумотларни ҳам комсомолга секретарь қилиб сайлашдан чўчимаслигимиз керак. Ноҳия комсомол комитети 1 котиблигига ҳақиқий демократик сайловлар ўтказиш пайти келди. Ҳар бир комсомол аъзоси шу сайловда сайлаш ва сайланиш ҳукуқидан фойдаланиши керак. Қачонгача биз ноҳия, вилоят партия комитетининг «тавсияномасига» (моҳиятан бўйргуғига) қараб котиб «сайлаймиз». Агар сайлов ҳақиқий демократик усуслда ўтказилса, котиб ўзини сайлаган комсомоллар олдида масъулият сезади, комсомолнинг обрўсига кутаришига ҳаракат қиласди. Яна бир муммом. Ноҳия комсомол комитетига комсомоллар шахсий масалалар бўйича жуда кам мурожаат қилишади. Чунки комсомол бундай муммомларни ҳал қила олмайди. Унинг нуғузини қонун йўли билан ҳам мустаҳкамлаш керак...

Эртаниги комсомол... У қандай бўлади? «Еш куч» журналхонлари бу ҳаёда узоқ баҳлашишлари мумкин. Баҳс бўлгани яхши. Зоро ҳақиқат баҳсларда туғилади. Баҳснинг ўзи комсомолнинг ёшлар учун керакли ташкилот эканини, фақат у чиндан кучли бир сиёсий ташкилотга айланиси кераклигини яққол тасдиқламоқда. Унинг эртаниги киёфаси қандай бўлиши буғунги комсомолларнинг фикрий ва амалий фаоллигига чамбарчас боғлиқдир.

КАШШОФА НИМА? ҚУРАЛАЙ-ЧИ?

Ешларимиз, ўсминаларимиз тили нақадар нотчилиги хусусида гапирмаса ҳам бўлади. Урта мактабни тугататётган йигит-қиз ҳайвон, довдараҳт, ўт-ўлан, қушлардан нари борса 15—18 тасининг номини билади. Ваҳоланки, мутахассислар юзлаб ҳайвонлар номини, дарахтлар турини, сабзалар атамасини тутилмасдан қалаштириб ташлайдилар. Бизда чорвачилик терминлари, ранг атамалари ҳақида маҳсус илмий ишлар яратилган. Лекин улар тор доира кишилари орасидагина қолиб кетган. Илмий тадқиқот, аслида, ҳалқ-қа, кўпчиликка наф келтириши жоиз.

Табиатда мавжудлар кўп, ўсимликлар мўл. Лекин ҳозирги кунда йўқ бўлиб кетган ҳайвон, ўсимликларни кўп. Қирилиб кетган ҳайвону ўсимликларнинг номи ҳалқ тилида, дилида сакланган бўлса, уни қайта жонлантириш мумкин. Ноҳки хотирадан ўчдими, тамом, мавжуд нарса изисиз йўқолди деяверинг.

Алишер Навоийнинг «Лисонут-тайр» асари бадиий бойлик сифатида юксак қадрланади. Айни пайтда бу асарни күшшуносар комуси, ҳайвонот олами изчил тасвирланган манба дейиш мумкин. Қуидаги байтга дикқатнингизни тортмоқчиман:

*Сафлар ичра пил ила зуррофа ҳам,
Рұх била даббобаю кашшофа ҳам.*

Гап сафга тизилган шахмат доналари хусусида кетепти. Хўш, саф тортган — шоир санаётган доналар — ҳайвону қушларни ҳозир биз биламишми? Фил ҳақида гап йўқ. Уни ҳамма билади. Зуррофа билан даббобани лугут кўриб жирифа ва айик эканлигини айтиб берамиз. Лекин «руҳ» нима, «кашшофа» чи? «Ўзбек тилининг изоҳли лугати»да «кашшофа» умуман учрамайди, «руҳ» шахмат донаси — тўра эканлиги айтилади. «Навоий асарлари изоҳли лугати»да «кашшофа» ҳайвоннинг номи эканлиги, «руҳ» шахмат доналаридан бирлиги таъкидланган. «Кашшофа» қандай ҳайвон? Эҳтимол у ҳозирги тилимизда бошқача ном билан аталар? Балки умуман йўқ бўлиб кетгандир. Ҳар ҳолда биз уни ўрганишимиз, аниқлашимиз даркор. Байтда келтирилган «руҳ» нима? Шахмат таҳтасида рұх ҳамон ўз ўрни, мавкеи, йўриғига эга, лекин «руҳ» мoddий оламдаги қандай нарсанинг аталмаси? Мантиқан қараганда, фил, зуррофа, айқ, асп қаторида ҳайвон туриши керак. Ундан десак, рұх деб аталган ҳайвон ёхуд қуш қандай бўлган?

Алишер Навоийнинг «Хазойинул-маоний» достондаги мана бу байт ҳам дикқатга сазовор: *Ким кучук бирла хўтушка неча қылсанг тарбият, Ит бўлур, дого эшак, бўлмаслар асло одами.*

Бу байтни ҳамма билади, унда ифодаланган дидактик маънени шарҳлаб беради. Лекин кўпчилик кучук улгайгач ит бўлишини, хўтук катта бўлгач эшак бўлишини ўйлаб ўтирамайди. Айниқса ҳозирги пайтда «вовуллайдиган» ларнинг жамиси ит, тошкентликлар тилида кучук. Шундай саконлар борки, итларнинг турларини аниқ фарқлайдилар. Уларнинг қанчадан-қанча номларини тутилмасдан айтидилар. Бизда итлар, күшлар, мушиклар кўриклари бот-бот ўтказилади. Бундай кўрикларда янги ном, атамалар қулоққа киради — тил бойлиги ортади. Бундай кўрикларни ҳозирча кўпроқ рус ўртоқлар уюстирадилар: 6—7 ёшли болакайнинг күшлар, итлар номларини бийронбийрон санаси кишини мароқлантиради. Ўзбек болалари ит, кучук, теват, кўппак, лайча сингариларни фарқламайдилар. Даҳшатлиси шуңдаки, шаҳар болалар отни эшакдан, қўйни эчкидан фарқламайдилар, туни билмайдилар. Улар булбул, қаркиноқ, майна, каклик, бойғули, попишак, читтакни кўрмай катта бўлятилар. Болалару ўсимликларни кўя турайлик: кап-катта зиёли одамлар подачи билан чўпон орасидаги фарқни билмайдилар, йилқичи каби касб борлигини ёшитмаганлар.

Тилимизнинг бойлигига шубҳа йўқ. Лекин бойтилимизда ички боғлиқлик, қонуниятлар бор: биронта сўё, ибора йўқи, у келиб чиқиши, маънени жиҳатидан бошқа сўё билан боғланмаган бўлсин. Масалан, одам ҳақида гап борса, эркак, аёл, бола деб ажralиши бир туркумни ташкил қилишини англаймиз. Лекин ҳайвону қушларнинг нари (эркаги), ургочиси (аёли) ва боласини фарқлаб ўтираймиз. Тилимизда «отнинг (эшакнинг, итнинг, чўчқанинг қўйнинг) боласи» деган ибора кенг қўлланилади, «она қўй, она кийик, она буғи» сингари бирикма ҳам учрайди. Аслида нар, ургочи, бола ҳайвоннинг мана шу тартибдаги атамасини келтирамиз. Бу ерда хатолик чоилиши мумкин. Агар ҳурматли журналхонларимиз бу рўйхатни давом этирсалар, хатоимизни тузатсалар, айни чокда шунга қўшимча тарзда ўз қишлоқлари ва ноҳияларида ўсадиган, экиладиган ўсимликлар, гуллар номларини тартиб билан ёзиб юборсалар, тилимизни бойишига ҳисса қўшган бўлур эдилар.

Ҳайвон, қушнинг номи	Нари (эркаги)	Модаси (урғочиси)	Боласи
тая	буғро	моя	бўталоқ
от	айғир	бия	той, қулун
эшак	хангри	моча	ҳўтиқ
сигир	буқа, ҳўқиз	говмиш	бузоқ
қўй	қўчкор	совлиқ	қўзи
эчки	така, серка	эчки	улоқ
чўчқа	қобон	мегажин	жўрпа
ит	кўпрак, теват	қанжиқ	кучук
кийик	оҳу	кийик	қуралай
төвук	хўрз	товуқ	жўжа
бедана	сайроки	макиён	жўжа

ИСЛОМ ТАРБИЯ МАКТАБИДАН

Кекирганда ва аксирганда овозларингизни қаттиқ чиқарманлар, зеро бундан Шайтон хурсанд бўлади.

Гарчи Хитойда бўлса ҳам, илм талаб қилинглар. Чунки толиби илм бўлиш ҳар бир мўмин учун фарздор.

Экмоқ ниятида қўлингизда қўчат турган пайтда бехосдан қиёмат қойим бўлиб қолиши аниқ бўлганда ҳам улгурсангиз уни экиб қўяверинг.

Тишингизни тозалаб юринг, чунки у покизаликдандир. Покизалик имонга даъват қилади, имон эса жаннатда эгаси билан бирга бўлади.

Кўзи ожиз кимсани қирқ одим етаклаб борган киши жаннати бўлади.

Бир киши учун ҳозирланган таом икки кишига, икки кишига ҳозирлангани тўрт кишига, тўрт

кишига ҳозирлангани эса саккиз кишига етади.

*Сабоқ ўқув фарзdir.
Езув ярим илмdir.
Илм бир учган қушdir.
Езув унга тузокdir
Тузоксиз учар қушни
Тутарсан нечук уни!*

* * *

«ҚАЕРДА ШАҲАРЛАР, ҚАЛЬЛАР, ҲАЙКАЛЛАР, БУЮК ИНШООТЛАР ҚУРИШГА БИРТИЛЛА ПУЛ САРФЛАНАЕТГАН БЎЛСА, УША ЕРДА БИР БОЛАГА ТЎҒРИ ТАЪЛИМ БЕРИШ УЧУН ЮЗ ТИЛЛА ПУЛ САРФЛАШ КЕРАК, ШУНДАГИНА БОЛА УЛГАИГАЧ ВОШҚАЛАРГА ТЎҒРИ ИҮЛ КЎРСАТА ОЛАДИ, АХИР САХОВАТЛИ ВА ДОНО КИШИ ДАВЛАТНИНГ ЭНГ КИММАТЛИ БОЙЛИГИДИР, АЖОИИБ САРОЙЛАР, ТИЛЛА ВА КУМУШ УЮМИ, МИСДАН ЯСАЛГАН ДАРВОЗАЛАР ВА ТЕМИР ТАМБАЛАРДАН ҚУРА УНИНГ АҲАМИЯТИ КАТТАРОҚ».

Немис файласуфи Лютер сўзлари.

ТАРБИЯ

Самолётда

Эшитишимча, машхур фантаст ёзувчи Айзек Азимовни ўзбек дейишади. Шу тўғрими? Тўғри бўлса у қандай килиб Америкага бориб қолган? Унинг асарлари ўзбекистонда чиқканми? Шулар ҳақида маълумот берсангизлар.

Зумрад МИРЗАЕВА,
Наманган вилояти Янгиқўргон ноҳияси.
Ҳаэрзатино кишлогидан 10-синф ўқувчиси.

Олим, истеъододи фан тарбиботчиси, биохимия соҳасининг таникли намоёндаси ва ниҳоят американлик машхур фантаст ёзувчи Айзек Азимов ҳәёти ва фаолияти хусусида гапириладиган бўлса ёзувчининг такдир эркатои, аниқроги омадли одам эканлигини кўриб, беихтиёр ҳайратланасиз. Ҳақицатдан ҳам табат ўнга бетакрор қобилиятлар ато этди. Кучли хотира, дунёнина фақат кенг миқёсда кўра билиш, балким уни ноҳоятда чукур идрок эта олиш, ақлий тафқурнинг ўта ўтқирилги ва хоказо фазилатлар бунга мисол бўла олади. Шунингдек, Айзек Азимов асарларидаги қаҳрамонларнинг камдан кам одалардагина учраши мумкин бўлган бениҳоя қимматли заковат соҳиби эканлиги ёзувчи фикрий оламининг ойнаси сифатида намоёндади.

А. Азимов 11 ёшида мактабни тугаллаб, 15 ёшида колледж толиби, ўн тўқизис яшарлик чогидаёқ Колумбия дорилфунунининг бакалаврлик (ўрта маълумотлилик ёки энг кичик илмий дараҷа) дипломи соҳиби бўлди. 1941 йили, яъни 21 яшарлик чогида А. Азимов химия магистри илмий дарајасига, олти йил ўтиб эса, фалсафа фанлари докторлигига эришади. Докторлик унвонини олишдан илгарироқ, эса у Колумбия, кейинроқ Гарвард дорилфунунларидан дарс ўтабошлади. Худди шу ерда у профессорлик дарајасигача кўтарилди.

Нимқайнама гаплар

Бошингни олиб тур, ёзиб олай... (дарсдаги илтимос)



Ўғлингиз яхши бола-ю, лекин танаффус бошланса бас, синфи босига кўтаргани-кўтарган. (ўқитувчи шикояти.)



Қулоғим сенда... гапиравер. (суҳбатда)



Шаҳзод Шоҳруҳни ютадиганга ўхшайди... (шахмат ўйнаганда)



Укамни тили чиқибди...



Махлиё МИРСОАТОВА,
Пскент ноҳиясидаги Ойбек номли мактаб ўқувчиси.

СОЛАТӢ

учмаган ёзувчи

Дарвоке, бир вактнинг ўзида ёш олимнинг бадий адабиёт соҳасида ҳам кетма-кет омади юриша бошлиганди. У кисқа муддат орасида бошлиови ёзуввидан Америка илмий-фантастик адабиётининг классиги даражасига кўтарилиди. Унинг ilk ҳикояси «Вестага ташланганлар» 1939 йилда эълон қилинди, («вест» инглизчада «гарб» дегани.) 1941 йил дунёга келган «Түннинг қўшиши» ҳикояси орқали эса ёзувчи довори қозонди ва кўп ўтмай XX асрнинг энг йирик фантаст ёзувчиларидан бири сифатида тан олниди.

Адабининг «Худоларнинг ўзи», «Абадийлик хотимаси» романлари, «Мен — робот» ҳикоялар туркуми дунё халқлари тилларига кўп таржима қилинган асарлар сирасига киради. «Елончи» ҳикояси Анвар Мухаммадкулов, «Тутқич бермас робот» Рустам Обидов таржимасида «Фан ва турмуш» журналида эълон қилинган. Шундан бўлак асарлари ҳали ўзбекчалаштирилмаган.

Езувчининг туғилган юрти ҳакида турли тахминлар мавжуд. Волга бўйида, Гомелда туғилган деган фаразлар бор. Айзек Азимовнинг эътироф этишича, у Юрий Гагариннинг юртоди, яъни Саратовда таваллуд топган. Исли шарифидаги ўзбеконаликинг ҳам бир сири бўлса бордир, яна ким билади дейсиз. Ҳар қалай, Айзек Азимов Совет Иттифоқида туғилган американлик машхур ёзувчидир. Киндик қони тўкилган заминга қадам ранжида қилиш адабининг улкан орзуладиран бири, афуски, у шу чоқчача самолёта учмаган, бундан кейин ҳам учмас экан. Самолётсиз АҚШдан Саратовга келиб кетиш ҳам... фантика, холос!

Дилфузә ҚУЗИЕВА,
Тошду толибаси.

ХАЛҚ ТАБОБАТИДАН



Атиргул

Атиргул нафақат гўзал гул эрур,
Унинг мойида ҳам мужассам кўп сир:
Баргини қайнатиб сиқмай боғланса.—
Даво шишига, мойи нафас қисиши.
Милкни мустаҳкамлар атиргул — шарбат,
Қулоқ оғриқни қалдиргай албат,
Ундан тайёрланган мураббо, гулқанд
Йўтал, камқонликса шифодир ҳарчанд,
Асалла тайёрлаб этсанг тановул,
У дармон, овқатнинг ҳазми ҳам енгил.

Бодом ҳақида

Ширин бодом магзи қанд билан агар,
Аралаш ейилса, шифо кўп бўлар:
Бош айланиш тўхтаб, бўлади дармон.
Нафас қисиши, йўтал камаяр шу он.
Аччиқ бодомга қўшиб мусаллас,
Эшакемини мумкин даволаш.
Тошма яраларни қуритгай ҳар гал,
Агар унга қўшсанг шифобахш асал.

Хурмо шарбати

Хурмо бу лаззатли мева, бебаҳо
Оромбахш шарбати кўп дардга даво:
Ичсанг тузалади оғриса томоқ,
Тандан қувар бўлса чипқон ва бўқоқ
Қон босим пасайса, бўлсанг камқувват
Қуссанг қон малҳамдир, ана шу шарбат.

Тўпловчи: Украм ҚУЧКОРОВ.

Мен турли табиат ажойиботларига қизиқиб маълумотлар ийқанман. Шулардан айримларини сизларга юборяшман.

Ҳикоят

Бир кун подшоҳ Нуширвон одил шикорга чиқти ва гузари бир қишлоққа тушти. Анда бир пир дехқоннинг кўрдики, ток дарахтин экиб турур. Подшоҳ айтди: «Эй пир! Ташма қилисан? Ким бу дарахт мивасин йийур? — деб. Ул дехқон айтди: «Аввал одамлар экиб кетмишлар. Бизлар едук. Бизлар ҳам экармиз. То ким бошқа одамлар егайлар».

Нуширвон бор жавобига таҳсин қилиб, тўрт минг танга инъом айлади. Ул пир дехқон яна айтди: «Эй, подшоҳ! Ҳеч бир одамнинг кўрдингмуки, дарахт ўткузуб шу куни мивасин ебдур?» Нуширвон «кўрганим йўқ» деб яна тўрт минг танга инъом айлади. Пир дехқон айтди: «Субҳону-олло! Худога шукурким, менинг ўткузгон дарахтим мундоқ тезлик билан икки марта мива қилди!»

Нуширвон ул дехқоннинг ҳусн-каломига офарин килиб мазкур қишлоқни унга инъом қилди.

Эски кўлэзмадан нарчани
Х. Н. БОБОБЕКОВ кўчириди.



Жажжи тадқиқот

УТЮГ — бу ўзбекча сўз бўлиб, ўти йўқ деган матнени билдиради.

Ўзбек қизларида, келинларida шундай бир бокиралик борки, бундай ибо, имо-ишоралар ҳеч бир халқда учрамайди. Қўл ювиш учун сув тайёрлаганларida уни «иссиқ» ёки «қайноқ»роқ деб кўйилади.

Утюг ҳам худди шуни сингари иккинчи бир қишига берилаётганида «ўти йўқ» деб берилган бўлса ажаб эмас.

Уни эшитган рус ва бошқа халқлар унинг номини «Утюг» деб аташган бўлишлари мумкин.

Эргашбой ҲОЖИМАТОВ,
ўқитувчи.

РЕДАКЦИЯДАН: Бундай тадқиқот сиздаги зийраклини оширади.

РЕДАКЦИЯДАН: Азиз ўқувчилар! Баъзан мактабдаги «Тарбия соати» дарелари буюк қишилар ҳаёти, ёзувчи шоирлар ҳаётига ҳам бағишиланиши мумкин, тўғрими? Биз бу янги рубрикада шу тажрибани ҳам давом эттироқчимиз. Шундай қилиб Сиз навбатдаги «Тарбия соати»да кимлар билан учрашишни хоҳлайсиз? Энг аввал ўша қишининг номини айтинг ва ҳаёти, ижодига оид саволларингизни «Ёш куч»га йўлланг.

Умуман бундан кейин мазкур рубрикани давом эттиришимиз учун қандай таклифларингиз бор? Қандай қилсан сиз излаётган саволларга жавоб беришимиз мумкин. Мактаблардаги «тарбиявий соат» дарслари қандай ўтилиши керак. Уни қизиқарли ва таъсирли бўлиши учун нималар қилиш зарур? Балки Жаҳон ёшлари ҳаракати ҳақида, уларнинг ҳаёти ҳақида, курашлари ҳақида ҳам материаллар беришимиз керакдир.

Бир сўз билан айтганда «Тарбия соати» чинакам тарбия соати бўлиши, у ўқувчининг маънавий ҳаётига бирон-бир ўзгариш олиб кириши керак. Шу билан бирга ўқитувчилардан ҳам «тарбия соати»га оид фикр ва мулоҳазаларини кутамиш. Мактаблардаги «тарбия соати» дарслари ҳафтасига икки соат бўлди. Биз эса ойига бир марта журнал саҳифаларида сиз билан учрашиб турамиз.

Шам дарахт

Марказий Американинг Панама канали ноҳиясида галати бир дарахт ўсади. Бу дарахт мевасининг шакли шамни эслатади, ўзи ҳам шам вазифасини бажаради. Меваси таркибида ёғ жуда кўп. Мевасининг ўртасини ёриб, орасига пилик қўйилса бас, шам тайёр деяверинг. Маҳаллий аҳоли бу дарахтнинг мевасидан уйларни ёритища фойдаланади. Шунинг учун ҳам у «шам дарахт» номи билан машҳурдир. Бу табиий шам 3—5 соат хонани бемалол ёритиб туради. Паравин (яъни оддий шам)дан афзаллик томони — ёнганди ис чиқмайди.

Кулги дарахти

Яқин Фарб мамлакатларида бир ўсимлик борки, ўзига хос ажойиб хислати учун уни маҳаллий ҳалқ «кулги дарахти» деб атасади. Дарахт паст бўйли ва кўримсиз, меваси ловиядек келади. Мевасини истемол килган киши қиқирлаб кула бошлияди. Кулги дарахти кишига бир соат чамаси ҳузур бахш этади. Иши юришмаган киши, тиши оғриётган одам «кулги дарахти» мевасидан еб, кўнглини ёзиши мумкин.

И. САРИМСОҚОВ,
Андижон вилояти, Марҳамат ноҳиясидаги
29-мактаб ўқувчиси.

РЕДАКЦИЯДАН: Тенгдошингизнинг машгулоти энг ибратли машгулотлардан, нима дедингиз?

Ихтиrolар сандигига

Ҳозирги вақтда ўз хоналарини кино артистлари, журнallарда чиқсан ҳар хил расмлар билан бозатишни ёқтиришади. Мен бундай расмларни алтекаларда сотилидаган лейкопластир ёрдамида ёпиширишини таклиф қиласман. Бунинг учун лейкопластир 2... 4 см узунликда қирқиб олинади ва уни учларини труба шаклида бирбирига ёпиширамиз. Бу вақтда лейкопластирини елим суркалган кисми труба сиртида қоллиши керак, кейин тайёр трубачаларни расмларнинг орқа томонига ва деворга ёпиширамиз. Бу усулда қистирилган расмлар одамга эстетик завқ бағишилади ва кўпол кўринмайди.

Улугбек РАЖАБОВ,
Хоразм вилояти, Хива ноҳиясидаги
Киров номли мактаб ўқувчиси.

РЕДАКЦИЯДАН: Келажакдаги катта ихтиrolар мактабдан бошланади.



Жамолиддин Муслим — (Жамолхон Бокиев)
ТошПИ Наманган филиали сув хўжалиги факу́лтетининг толиби. Шеърлари матбуотда биринчи
бор эълон қилингани.

Андиша

Қондошлар қолдилар талашиб мерос,
Бири маҳкам тутди андиша ўйин.
Бошқалардек асло солмади уввос,
Аста макон этди андиша ўйин.

Бир тутам пахтадай аёли аста,
Мингирлай бошлади пинжига кириб:
— Бешта алпомиш-а, ақлингиз қайдა?!
— Кўявер! — деб қўйди багридан суреб.

Миш-мишлар тезгина кетди ўт олиб,
Қисмат чертар эди фарёдли куйин.
Ўтираверди жим носвойдан отиб,
Тарк этмай қадрдан андиша ўйин.

Жисмида қолмади заррача бардош,
Андиша тиқилди келиб бўғзига.
Тил отиб ташлади андиша ўлди,
Қон сачради қадрнинг оппоқ юзига...

Босилаётган қадамлар ажри

Фард

Хўқизнинг шохига урмоқлик учун,
Фалак қуласинми, айтинглар, нечун?!

Қадим ривоятдан парча

Бу ўйқунинг умри узун бўлади,
Нодонлар элига устун бўлади,
Оқиллар элида маҳзун бўлади,
Дунё бошидан шундай кунлар кечади...

Сувлар қуриб юрглар — тузлуқ бўлади,
Одам эмас қогоз «Бузрук» бўлади,
Эрлари ҳам минг бир туслук бўлади,
Дунё бошидан шундай тунлар кечади...
Бу ўйқунинг умри узун бўлади...

* * *

Хориган кўхна тулпо — ЗАМИНИМ
Қисилиб борар нафас йўлларинг
Мен эса устингда саросар —
БОШСИЗ ЧАВАНДОЗ!..

Учлик

Бу шаддод юрагимни
Ўзига макон қилгунча,
Қизил қонга бўялди, Оппоқ Эзтиқод.

Бесамар дарахт

Экилди...

Кечилди...

— Нима қолди дунёда ундан? — деда,
Шовуллайди бағри қон ШОТУТ...

Утган улуг кишиларнинг
ҳаётидан лавҳалар

Келиб шу сўқмоқ йўлдан
Кетавердик...
Кетавердик...
Ҳокка айланаб
Охири топдик —
Саҳроу Кабир...

Келиб шу сўқмоқ йўлдан
Кетавердик...
Кетавердик...
Ўнга қарадик зулумот.
Сўлга қарадик зулумот,
Наҳот дедик!!!
Ҳайҳот дедик!!!
Юрак-бепоён денгизимизга
Чўктирдик,
Каттакон тош — САБРни...
Келиб шу сўқмоқ йўлдан.
Кетавердик...
Кетавердик...
Дилимизда алам,
Ҳамроҳимиз қалам,
Зиёрат қилиб ўтдик —
Ҳақиқат аталмиш.
Буюк Қабрни...

Келиб шу сўқмоқ йўлдан
Кетавердик...
Кетавердик...
Биз кўп ўйлардик,
Биз кўп билардик,
Келажак ҳақда.
Тушларимизда
Кўрар эдик,
Үрик гулидай Оппоқ ҚАДРни.

Умидвор дарахт

1

Четлаб ўтди шамоллар.
Наҳот ишонмади
Ўйгонишимга?

2

Мен энди ўсаман
Ниҳоят топдим
Илдизларимни.

3

Хеч нарса тиламайман фалак сендан
Тиниқ осмон
Ва эркдан ўзга.

4

Оргда қолди куз —
Кўз ёшларим япроқ каби
Тўкилган кунлар.





Санобар ФАХРИДДИНОВА

Битмаган мактуб

Сўнгига етмади, мактубинг,
Сўнгига етмади жасорат.
Қоралаб ташлади машъум тун
Тақдирнинг уфқини бешафқат.



Мели БОБОҚУЛОВ

Қор тагида кўтириб бошин,
Майсаларга деди бойчекак:
— Соғинидим мен кўклам қуёшин,
Гул келтирдим унга бир этак.

Майсалар дер: — йироқда кўклам,
Етавергин ҳали вақт эрта.
Йўқ, — дер кулиб бойчекак ўқтам,
Кўклам асли мен сезган мужда.

* * *

Тўрт нарсасиз яшашим мушкул,
Бири дўсту, бири қуёшdir.
Тўрт нарсада ҳаётим жўшқин,
Бири меҳнат, бири курашdir.

Дўстсиз йўқdir ишимда омад,
Қуёшсиз йўқ ёргулек менга.
Меҳнатсиз йўқ роҳат-фарогат,
Кураш билан мен баҳтга эга.

Самарқанд вилояти



Ҳаётнинг қулоги том бигди
Шивирлаб айтилган ниододан.
«Вафосиз уйда тонг отди!
Мұхабbat — бекордир, тонг — ёлғон!»
Ой, Қуёш борлиги рост эди,
Севинч — Еш борлиги рост эди.
Ишқ — Бардош борлиги рост эди
Сен ёлғон билмаган лаҳзалар...
Дил түғён билмаган лаҳзалар...
Сўнгига етмади мактубинг...

Иқрор

Табассуминг дилга баҳт этар ато,
Меҳринг кўзларимни айлайди равшан.
Қалбимга ўрнашиб борар бир нидо:
Мен сени севаман...
Қояларда хаёл бургути
Мудрар оҳиста.
Шамол йўргагида туннинг булути
Мавжланар аста.
Тароққа айланиб ҳисларим бир зум

Мавжга урилар.
Ховучга олмоқчун чўзилган қўлим
Хавога тўлар...
«Сочларимда туннинг барқути»
Мудрар оҳиста.

* * *

Магрурман ва яна, аёндир сенга,
Бу сўзга хиёнат қилмаслигим ҳам.
Чўкса ҳамси қайгу тоши қалбимга,
Хатто умидларим озор чексаям,
Дейман: содик қолгум магрурлигимга...

Юрак-да, не қиласай, этолмам ҳукм,
Кўзларинг амрига тобедирман гоҳ.
Ироди қувватин лол қилиб бир зум,
Туйғуларим ғолиб келганда, э воҳ,
Ғурур ҳам қаршингда бошин эгар жим.

Шундай, азизим...

Тошкент шаҳри



Алла айтай, тогу-тошлар қўшилсин,
Кабутарлар қанот қоқсин, эшилсин,
Ғанимларнинг икки кўзи тешилсин.
Алла жоним, ширингинам ухлагин,
Онанг сени ҳаммадан ҳам суюжак.

Ватанингнинг посбони бўл, болажон,
Алломишдек полвони бўл, болажон,
Усмони бўл, Чўлпони бўл, болажон.
Алла жоним, ширингинам ухлагин,
Естиқчангга юлдузлар бош қўяжак.

Қуёш кулсин, сокин бўлсин осмонинг,
Толенингдан қолмасин ҳеч армоним,
Сенинг билан аллалайнин жаҳонни
Ухла жоним, тушларимдан қувонай,
Орзуладан солиб оппоқ беланчак.

* * *

Сокин тун, бедорман, кўзларимда нам,
Бу тун ҳам маҳносиз ўтиб боради.

Осмонга боқаман, осмон тўла ғам,
Кимнингдир юлдузи ўчиб боради.

Кўксимда инграпиб «уҳ» тортар бир ҳис.
Оғир бир сукунат ҳукм суради.
Ой маъюс, мен маъюс, борлик ҳам маъюс,
Чигирткалар қўшиқ айтиб юради.

Кўзларимдан кўчар туннинг суврати,
Хўрз қичқирмоқда тонг ҳам отади.
Сўнгги бор эриниб уйқу ғафлати,
Бедор кўзларимда тошдек қотади.

Сурхондарё вилояти.

Фойиб НАЗАР

Яҳшилиқ

Юпунни меҳрингга үрайсан,
Мұхтожнинг кунига ярайсан,
Атрофга гоҳ мунгли қарайсан,
Дардингни тўяман,
Сен учун куяман,
Яҳшилиқ.

Йўғингда йўқловда қоларлар,
Борингда борингдан тонарлар,
Еқанга гоҳ чанг ҳам соларлар,
Бу — ёмон, бу — ёмон...
Сен учун куяман,
Яҳшилиқ.

Ким сени мураббий санабди,
Ким эса ироданг синабди.
Бўхтондан шаштгинанг синибди.
Нокасдан тўяман,
Сен учун куяман,
Яҳшилиқ.

Ғаразлар баҳт қушинг овлайди,
Ҳасадлар сенга чоҳ ковладиди,
Озорлар палаги говладиди,
Тўнни терс кияман,
Сен учун куяман
Яҳшилиқ.

Ағёрнинг қалбин дод этарсан,
Дўстларнинг кўксин тог этарсан,
Беморга боқсанг соғ этарсан,
Мақтоворинг бўямай,
Сен учун куяман.
Яҳшилиқ.

Сен турган даврада наф бўлгай,
Маломат, адоварат даф бўлгай,
Хатолар бош эгиб, авф бўлгай.
Қадрингни суюман!
Сен учун куяман,
Яҳшилиқ!

Ленинобод вилояти.



ИККИНЧИ ҲАЁТ

жикоя

Нигора вакт ўтган сари асабийлаша бошлади. Емғир ҳали-вери тинадигандек эмасди. Мана, келишилган вақтдан ҳам чорак соат ўти. Ундан эса дарак йўқ. Ишхонасига қўнгироқ қилганида икки кундан бўён ишга келмайтганлигини айтиши. Е тоби қочиб қолдимикан? Йўқ, шундай бўлганида уйидан қўнгироқ қилиб оғоҳ этган бўларди.

Нигора хаёлга чек кўйиб атрофга боқди. Кўзгу майдончасида ундан бошқа бирор кимса кўринмасди. Емғир эса секинлашиш ўрнига баттар кучайди. Нигора диккати ошиб соатига қаради. Айтлган вақтдан ҳам қарийб бир соат ўтибди. Ундан ҳамон дарак йўқ, «Ваъдабоз» — бу сўз қизнинг оғзидан беихтиёр чиқиб кетди. Нигора сўнгти бор атрофга обдан назар ташлаб чиқди, газабон ютиниб соябонни йигиштириди. Сўнг кескин ҳаракат билан муюлишдаги бекат томон тез юриб кетди...

Жалил дивандан оёқларини чалиштирганча чукур ўйга чўмиб ўтиради. Нижоят у хаёл суришдан толиқди чоги ўрнида туриб деразани очди. Ташқаридан кирган салқин, хушбўй ҳаводан энтикиб чукур нафас олди, қўлларини ёзиб узоқ керишди. Шовқинсиз ёгаётган ёмғир яшилликка бурканган борликка янада жозибадор чирой баҳш этарди. Жалил қўлларини чўзиб ёмғира тути. Кафтига урилган ёмғир томчиларидан ҳузур қилиб қўлини юзига босди. Шу аснода хаёлига яна «у» келди.

«Тавба!» деди у ўзича ва ҳайратдан елка қисди. Бор-йўги тунов куни танишиши. Яна, тасодифан. Бироқ илк учрашувнинг ўзидақ «у» қалбига шунчалар ўрнашиб қолдик, худди жоду қилгандек фикру ҳаёлинни банд этди-қўйди. Ҳатто Жалил ишга боришидан воз кечиб фақат «у» ҳақда ўйлагиси келяпти. Қанча ўйласа, яна шунчан... ва яна узоқроқ ўйлагиси келяпти. Энг ажабланарлиси, бу «бегона» ўйлар жонидан азиз кўрган севглиси Нигорани эслашга йўл бермаяпти. Жалил ўзини хоҳиш-иродасига монанд бошқаролмаётганидан лол эти.

«Қизик, нималар бўляпти ўзи? — деди у таажжуబлани, — ҳали кимлигимни суриштирмай-нетмай учрашишга розилик бердия! Нега? Яна ўз уйига таклиф этди. Қизик...»

Жалил сигарета тутатди. У ҳар гал Нигорани эслаганида, унинг ёнига боришига аҳд қилганида юраги орзики кетарди. Негадир ҳозир бу ҳол содир бўлмади. Нигорани зўр-базўр эслади, бугун учрашишлари кераклигини ҳам қўнглидан ўтказди. Аммо бу фикр чақин чаққандек бир ялт этиб сўнди. Яна ҳаёлида ўша қиз гавдаланди. Жалил бошини қўллари орасига олиб қайтиб дивангача ўтириди. Таажжуб. Қандайдир номаълум куч вужудидаги ўзга ҳисларни унноттириб факат ўша қиз ҳақида ўйлашга мажбур этипти...

Жалил кўчага чиққанда қош қорая бошлаган эди. У автобусни кутмай ёмғир остида яёв кетишни афзал кўрди. Қиз берган адрес Жалилнинг ўйидан бир ҷақиричма нарида эди. Жалил манзилни адашмай топиб келди. У уй рўпарасига келганда бир зум тўхтаб қолди. Ҳаяжонланиб, юраги нотинч тепиб ёқлари идрокига бўйсунмай қўйди. Бир дақиқадан сўнг бироз тетиклашиб ҳовлига кирди. Негадир эшик қолиб тўғри дераза тагига борди. Деразани иккиланиб секин чеरтди. Ўша заҳоти ичкаридан қизнинг юзи қўринди.

«Ажаб! Интиқ бўлиб кутиб ўтирган экан...» — қўнглини кечириб Жалил ва эшик томон йўл олди. Бунинг ҳаммаси шунақнан тез ва кутилмаганда содир бўлаётган эдики, Жалил асл «қиёфа»-сини ўқотиб қўяётганидан факат ҳайратланарди холос. У доимо бирор ишни обдан ўйлаб сўнг баҳаргувчи эди. Ҳозир эса ҳатто ўзи ҳақида ўйлашга қурб етмасди. Жалил эшик томон одимлар экан миясига туйкусдан келган фикрдан юраги орқага тортиб кетди. У эшиштган ва ўқиган эди: қайсири шаҳарнинг бир хонадонида мўъжиза рўй берганди. Хонадондаги жонсиз буюмлар (холодильник, газ плитаси, ликобча ва ҳоказо) ўз-ўзидан юриб, ҳавода муаллақ рақста тушшган. Буюмларни тўхтатмоқчи бўлган одамлар ҳам ихтиёрсиз развишда ўйинга тушаверган; яна қайсири хонадоннинг деразаларини тун билан кимдир чеरтган. Уй соҳиблари деразани очганди ҳеч ким ва ҳеч нарсани кўрмаган. Деразани ёпишганда эса яна чеरтки товуши эшишилган. Талвасага тушган уй соҳиби ташқарига чиққанида чеरтки товуши тинган. Соҳиб ўйга қайтиб эшикни ёпиб занжирлайди-да, ётоқхонага йўл олади. У хона эшигига етмаётк эшикнинг кўлфи ўз-ўзидан очилиб ўйга совуқ шамол кирган. Ваҳоланки ўша тун ҳаво

ниҳоятда дим бўлган... Яна бир қишлоқда эллик ёшли дардманд уй соҳибаси фавқулодда ажойиб қўшиқ айтиш хусусиятига эга бўлиб қолган. Аммо ҳовлига чиққанида унинг бу хусусияти ўйқолган...

«Наҳот мен ҳам табиатнинг шундайин номаълум сеҳрли кучига дучор бўлган бўлсан?..» — қўнглида кечди Жалилнинг. Уни бир лаҳза титроқ босиб, деворга бехол суюнди. Шу пайт эшик очилиб остононда қиз қўринди. Қизга ниҳоҳи тушиши биланоқ Жалилнинг шубҳали ўйлари тумандек таркалиб кетди. У қизнинг юзига тик боқолмай оҳиста «Салом» дей ичкарига кирди, хона ўртасидаги стол ёнида тўхтади. Жалил хонада ўзи истаган, аммо шу пайтгача ҳеч қаерда учратга олмаган қандайдир ёқимли ҳид борлигини ҳис этди. Хона жиҳозларига, уларнинг терилишига разм соларкан булаарнинг ҳаммаси унга гўё танишдек туюлди. Ўз уйда бунақнан буюмлар йўқ, бирорта танишинида ҳам. Бўлмаса қаерда кўрди экан?.. Жалил ҳарчандан уринмасин аниқ эсломлади.

Ўтиринг, — таклиф этди киз стул томон ишора қилиб. Жалил итоаткорона кўрсатилган жойга бориб ўтириди. Сўнг чой қуяётган қизга зимдан назар солди. Қиз тунги ҳалатда эди. Қизнинг юзи ниҳоятда чиройли, қалатнинг кия очиқ, ёқасидан ярми қўриниб турган тикмачоқ қўкраклари унга янада кўркам жозиба баҳш этарди. Қиз икки қўлида чой тўла икки пиёла кўтариб Жалилнинг ёнига келди. Пиёланинг бирини Жалилга узатиб, унинг рўпарасидаги стулга чўқди. Қиз шундай ўтириди, қаршисидаги одамда беихтиёр йигитлик ҳисларини ўйғотишига атай уринаётгандек эди. Аксинча эса бу ҳолат одобли эркакда нафрат ўтини аланинг олдириши ҳам мумкин эди. Унинг опок, бўлиқ сонлари қўриниб турар, қиз оёқларини беркитишни ҳатто ҳаёлига ҳам келтирмас эди. Жалил бу чиройли оёқларга ботиниб караёлмади, вужудида ҳирс ҳам, нафрат ҳам пайдо бўлмади. Ажабки, Жалилнинг юзида уялиш ё ҳаяжон ифодаси ҳам мужассам эмасди. У ўзини шундай осоишта тутардики, гўё ҳамсұхбати гўзал қиз эмас, балки ҳар куни бирга бўладиган ўртоги, у шу аснода нотаниш қиз билан илк учрашувдамас, балки яқин ўртоги билан жиддий муаммони муҳокама қилаётгандек эди.

У учрашганимиз куни исмимни ҳам айтмабман, — жимликин бўлди киз.

Ҳа-я... — қаловланди Жалил, дарҳақиқат у қизнинг исмими билмас, негадир буни ўша куни сўрамаган ҳам эди.

«Қизик... — ҳаёлидан ўтказди Жалил, — нималар бўляпти ўзи?..»

Жалил бошини кўтариб қизга қаради. Қизнинг меҳрға тўла қўзлари унга жовдираб боқарди. Бу қўзларда на ҳаёсизлик, на бир ёт ҳирсга монанд туйганинг англатувчи нур акс этар, унда бегараз ва бегубор, шафатга тобин нурлар мужассам эди. Айни пайтда қизнинг ҳам нотаниш бу йигитта ўзи истамаган ҳолда рўйхушлик бераётганини, қандайдир қўринмас куч таъсирида йигитка кўнглига яқин олайтганини Жалил билмасди. Қиз автобусда тасодифан учрашишган дақиқадаёт Жалилга бениҳоя ёқиб қолган эди. Бу севги деган хисдан мутлақ ўзгача ёқтириш — табиати табиатига мос келган инсонлар учрашви, ҳар икки томон шу дақиқагача англай олмаётган номаълум, бошқа бир нарса эди.

— Исмингиз нима? — сўради Жалил бироз тетиклашиб.

— Гулнора.

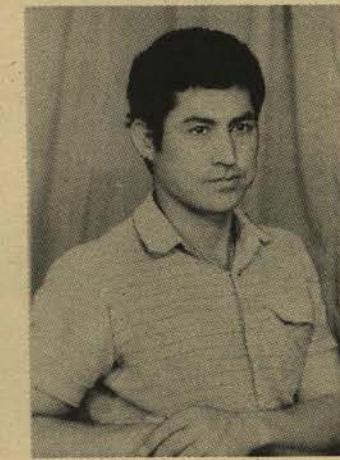
— Менини...

— Сиз айтгандан ўдингиз, — Жалилнинг сўзини бўлди қиз.

Орага оғир жимлики чўқди. Қизникига нима мақсадда келди? Жалил бунинг сабабини ўзи ҳам билмасди. Қиз-чи? Қиз нега уни ўйига таклиф этди? Танишиш, ўзига ром этиш учунми? Йўқ, қизнинг ўйлари бунақда бемаъни ҳаёллардан ҳоли эди. Айни пайтда у йигитни нега кечкурун ўйига таклиф қўлгани сабабини ўзи ҳам англомасди, бу ҳақда бирор фикрга келишга заррача имкон ҳам тополмасди. Қиз Жалилга узоқ ва синчков тикилди.

— Сиз менга жуда ёқиб қолдингиз, — деди у дабдурустдан. — Биласизми, менинг севган йигитим бор. Лекин сиз ундан ҳам кўпроқ ёқиб қолдингиз. Нега шундай бўляпти?.. Ўзим ҳам хайронман...

— Мен ҳам... — чайналди Жалил, — сиз ҳам кўнглимга кутилмаганда буткул ўрнашиб олдингиз. Балки бу тақдирдир.



Номоз ЭРГАШЕВ — Сурхондарё вилояти Ангора ноҳиясидаги Гиламбоб қишлоғида туғилган. ТошПИДа курилиш ихтисослиги бўйича ўқиган.

«Сизда энг катта таассурот қолдирган 5 асарни санаб ўтсангиз» деган саволга муаллиф жавоби:
Абдулла ҚОДИРИЙ, «Ўтган кунлар»;
Абдулла ҚАЛХОР ҳикоялари;
Худойберди ТЎХТАБОЕВ, «Сарик давни миниб»;
Чингиз АЙТМАТОВ, «Оқ кема»;
Г. Грин, А. Куприн, В. Шукшин,
Э. По, А. К. Дойл асарлари.

— Қайдам... — енгил сўниши олди Гулнора. — Тавба, сиз билан биринчи бор учрашиб турибману, бироқ тортинмаяпман, худди сиз билан кўп вақт бирга бўлгандек ҳис этяпман ўзимни.

Жалил елка кисди, миясига қўйилётган мингтурли фикрлардан толиқиб юзини ишқади.

Чарчаган қўринаси, — ўрнидан турди Гулнора — юнинг, нариги хонада бироз дам олинг.

Жалил қизга итоаткорона эргаши. Гулнора диванга жой ҳозирлаб Жалилга тикилди. Жалил пайпоқларини ечиб диванга чўзилди. Гулнора пайпоқларини чеккага тахлаб кўйди-да диваннинг оёқ томонига ўтириди. Хонага бир дакиқа сокин сукунат чўқди. Жалил нигоҳини шифтга қадаб эркин нафас оларкан, шу аснода ўйда эмас, кенг дала ўртасида ётгандай ҳис этди ўзини. Тасаввурда шу пайтгача ўзи шоҳид бўлмаган гаройиб манзаралар намоён бўлар, гўё бу нарсалар ўнгидамас, тушда содир бўлаётгандек эди. Оёғига теккан иссиқ ва юмшоқ нарсадан Жалил сергак тортди. Вошини хиёл қўтариб оёғини уқалайтган Гулнорага кўзи тушди. Қиз кулиб қўйди. Жалил ҳам жавобан табассум қилиб бошини болишига босди. ўғида сиргалаётган бармоклар шунчалар беозор ва майнин эди, Жалил бундан беихтиёр маст бўлиб бораради. Жалил анча вақт шу кўйиётди. Сўнг кўзини очиб бошини кўтарди. Гулнора ҳамон унинг оёқларини уқаларди.

— Сизни ҳам толиқириб кўйдим чоги? — деди Жалил хижолатомуз.

Гулнора бош чайқади.

— Йўқ, ҳеч... — деди у мулойим оҳангда, — Тўғрисини айтсан, мен ҳам бундан жуда роҳатланыпман. Назаримда қачонлардир укамнинг оёқларини шунақа уқалар эдим. Афуски бундай эмас, менинг укам йўқ. Оиласда ёлғиз қизман.

Жалил меҳри жўшиб қизга ўпич инъом қилмоқчи бўлди, кейин қизнинг чўгдек қизарип турган ёнокларига бокиб негадир ниятидан тонди.

— Бугун ҳаво салқин бўлди..., — деди у бирдан совуқ қотаётганини сезиди, — кун бўйи деразаларни очиб қўйган қўринаси?

— Ҳа-я, — деди Гулнора ўрнидан сапчиб туриб, илдам одимлаб деразани ёпди. Сўнг Жалилнинг бор томонига келди.

— Ростданам жуда совуқ қотибсиз, — Гулнора шундай деб Жалилнинг юзига қафтини босди, бир дакиқа унга термулиб тургач эркалагандек бурнини беозор чимдиди энгашиб шивирлади:

— Нарироқ сурилинг, ҳозир иситиб қўяман.

Жалил бироз четланди. Гулнора халатини ечиб Жалилнинг ёнига ётди-да, уни оғушига олди. Жалил ўйку элитгандек қўзларини юмди. У қиз оғушида ором оларкан, бир нарсага ҳайрон қолди. Шундай соҳибжамол уни кучиб турса-ю, унда эркаклик майли уйғонмасди... Боси бўлиқ сийналар тафтидан ёниб кеттудек бўляпти-ю, қўллари унга узалмаяпти, лабларини қиз танасидан узокроқ олиб қочяпти. Нега?..

Жалил шу аснода гўзал қиз қўйнидамас, меҳрибон она қўйнида ором олаётган гўдакдек ҳис этди ўзини. Айни дамда қиз томонидан ҳам бежо ҳаракатлар сезилмаяпти. Еу безабонлик, бегуборлик қандай ва қаердан пайдо бўляпти? Ахир бундай бўлиши мумкин эмас, асло мумкинмас. Е у туш кўряптими?..

Жалил дилидан кечган саволларга жавоб тополмади. У қизга қарагиси, унинг жамолини обдан томоша қилгиси келди. Бошини секин ортга тортиди. Қиз унинг ниятини пайқагандек монелик кўрсатмади. Жалилнинг нигоҳи қизнинг елкасига тушганда беихтиёр бошини кўтарди. Бир дақиқа қизнинг елкасидаги қора холга ўйчан тикилиб қолди. Ҳол ниманидир ёдига туширгандай бўлди. Лекин нималигини аниқ эслолмади.

— Бир аёл бўларди, — деди у ҳаёлга толған кўйи, — ботқоқ бўйида икки ўғли билан яшарди...

— Сизнинг танишингизми? — Жалилнинг сўзини бўлди Гулнора.

— Иў... ўк, — деди Жалил чўзиб, сўнг гапирган гапидан ўзи ҳайрон бўлди. — Ҳаёлимда қачонлардир шундай бўлгандай. Балки тушимда кўргандирман. Уша аёлнинг ҳам елкасида холи бор эди...

— Кизик, — деди Гулнора шифтга тикилган кўйи, — мен ҳам сизни учраттандан бўён гаройиб тушлар кўряпман. Гўё менинг эrim бўлган. уни бойлар ўлдирганимиш... Мен эса икки ўғлим билан бева қолармишман.

— Дараҳта боғлаб чопиб ташлашганми эринизми? — беихтиёр сўради Жалил.

Гулнора тирсаклаб қаддини ростлади-да, Жалилга ҳайратомуз тикилди.

— Ҳа, — деди у қўзларини қисиб, — сиз буни қаердан биласиз?

— Иўк, билмайман. Шунчаки айтдимда, — деди Жалил елка қисиб. У ёлғон гапирди. У қизнинг эрини кўргандай эди. Балки тушидан кўргандир. Лекин кўрган, буни инкор этолмасди. Жалил тушидан кўрган, ўша чопилган одамнинг афт-ангорини эслашга уринди. Элас тасаввур этди. Аммо қиздан тушидан кўрган эрининг қанакалиги ни очик сўрашга ботинолмади.

— Тушингиз қизик экан, — деди Гулнора. — Кейин нима бўлди?

— Кейинми?.. Кейин мен кўчларимни от-аравага юкладиди ўғилларимни етаклаб ўрмонга кетдим. Ўрмон чеккасадаги чанталзор бўйига капатикдим.

— Уша капангиз бир марта ёниб кетаёзган, — луқма ташлади Жалил. У ўзини тутолмади, негаки қиз у кўрган тушни тақрорлаётгандек эди.

— Ҳа, — деди Гулнора, бу сафар қиз ажабланмади, у шунчалик ҳаёлга берилган эдик, ҳатто Жалилнинг ёнидалигини унутиб қўйгандек эди, — кичик ўғлим ўйинқароқлик қилиб олов қўйган эди. Мен ҳам жаҳл устида унинг сёғига таёқ билан уриб майиб қилиб қўйдим...

Жалил бу гапни эшитгач, оёғида шундай қаттиқ оғриқ сездиди, беихтиёр инграб юборди. Ингрокдан Гулноранинг ҳаёли бўлинни бошини кўтарди.

— Сизга нима бўлди, бирор жойингиз оғридими? — сўради у талвасага тушиб. Оғриқ зумда тинди. Жалил қўзини очиб қизга тикилди.

— Иўк, — деди у. — Нима, бақириб юбордимми?

— Инграгандай бўлдингиз. Е менга шундай туюлдими?..

Жалил чукур ҳўрсинди. У қизнинг безовта чехрасига боқаркан, чопиб ташланган ўша одамни кўз олдига келтириди.

— Эрингиз бақувватмиди? — сўради оҳиста.

— Қанақа, эрим... — ҳайрон бўлди Гулнора.

— Ҳалиги тушингиздаги?

— Ҳа тушимдагими?.. — Гулнора бир зум ўйга чўмди. Сўнг, — ниҳоятда басавлат ва хушбичим одам эди. Сочлари сизникидек жингалак ва тим кора эди... — деди.

— Қўллари соғмиди?
— Қўллари!.. Қўлларими?..
— Айттандай, бир қўли ўқ эди.
— Чап қўли...
— Ҳа, чап қўли... Сиз буни қаердан биласиз?
Жалил қўзларини юмб чукур нафас олди.

— Аслида билмайман, — деди у маъюсланиб. Лекин... лекин назаримда иккимиз ҳам ўхашаш туш кўргандаймиз. Мен эсам тушимда чангальзор — ботқоқ бўйида яшаган, елкасида холи бор аёлнинг ўғли бўлгандайман. Онам акам билан кишлоққа кетишганда капага ўт қўйганман. Кейин улар келиб қолишиди ва онам мени заранг билан урди...

Иккаласи ҳам жимиб қолишиди. Узоқ жимиб қолишиди. Ниҳоят сукунатни Жалил бузди: — Кейин нима бўлди? — сўради у шивирлаб.

— Кейинми? — сўзида давом этди Гулнора, — ўша воқеанинг эртасига ўғлим қаёққадир гойиб бўлди. Кичик ўғлим. Икки кун қидирдик. Иккинчи куни кечқурун дараҳт тагидан унинг йиртилиб қонга бўялган кўйлаганинг топдим. У ё йўлбарс, ё бирорта йиртилиб ем бўлган эди.

Жалил кулгуга ҳам, йигига ҳам ўхшамайдиган галати товуш чиқариб оғир тин олди. Кейин ўзга кимсалар эшитиб қолишидан чўчигандек паст овозда сўзлади: — Мен эса онам ургандан сўнг кападан қочишга аҳд қилдим. Эрталаб онам қишлоққа кетганда акамни чалгитиб қароргоҳимиздан қоғдим. Кўп дайдидим. Кун пешин бўлгандан очик-қанимдан уйга қайтмоқчи бўлдим. Аммо келган йўлнимни тополмай адашиб қолдим. Шундай бўлса-да, йўлахтариб кун бўйи тентираб юрдим. Қўёш ботиб, атрофни қоронгилик чулғай бошлади. Иложисиз қолғич дараҳт тепасида тунашга қарор қилдим. Дараҳта чиқаётганимда ноҳосдан оғим тойиб кетди. Кўйлагим дараҳт шоҳларига илашиб йиртилиб ағанаб тушдим. Бурнимдан тиззиллаб қон келди. Қон анча оқди, мен эса кўйлагимга артавердим. Шу кўйи ўтирганимда бошимни кимдир силагандай бўлди. Карасам тепамда елкасига милтиқ осган одам туребди. У мендан кимлигими сўради. Мен уни «алваста ҳаёл қилиб қўрқанимдан «раҳми келсин» деган ўйда «етимман» дедим. У бошқа нарса сўрамади. Кўйлагимни ечди-да, эгнодаги чопонини менга ёпнитирди, кейин опчиб олди. У мени жуда олисадаги уйига олиб борди. Уша-уша мен уникода колиб кетдим...

Гулнора энтикиб пишиллади. Жалил унинг юзига шашқатор оқаётган ёш томчиларини кўриб ҳайрон бўлди. Юраги алланечук бўлиб орзикиб кетди.

— Нега йиглаяпсиз? — деб сўради у оҳиста, қиздан.

Гулнора жавоб бермади, овоз чиқариб ўкириб юборди. Бу ҳол бир неча муддат давом этди.

— Шундек, ўзим, — деди Гулнора йигидан тийилгач, ўзининг қилиғидан уялгандай юзини яширди, — тушингизни эшитиб юрагим ачишиб кетди. Жуда-жуда йиглагим келди.

Жалил индамади. Секин ўрнида турив лом-мим демай пайпокларини кийди. Унинг вужудида қиз сари етаклата номаълум куч тўсатдан сўниб, ўзга, ўша кучга қарши туйгу пайдо бўлган эди. Қиз унга ҳамон аввалидек ёқсада, энди ундан узоқлашишин истарди. Нега бундай қилияти? Жалил буни англомас, аммо шундай қилиши кераклигини укиб турарди. Гулнора Жалилга ўйчан бокди. У Жалилнинг кетишига ҳозирланётганини сезса ҳам ўрнидан қўзгалмади, индамай ўтираверди. Гўё икки кун олдинги ва ҳозиргача мужассам бўлган ўқтамлик уни буткул тарқ этгандай эди. Жалил эшиқдан чиқаётганида Гулнора оҳиста деди: «Яна учраша оламизми?»

Жалил қизга маъюс нигоҳ ташлади, лабини кувача килиб елка қисди, «Қайдам...» деб тэрс ўгирилди-да, шахдам одимлаб кетди.

Борлик сукунатида ором оларди. Жалил кўча ўртасида хомуш қадамларкан, бўлиб ўтган воқеа тушиди содир бўлдими ё ўнгидами — билолмай сарсари эди. Ҳаёлида бир савол тинимсиз чарх уради: «Яна учраша оламизми?..»

Иўк, Жалил бу саволга жавоб топа олмайди. Чунки бунга ёлғиз она табиаттина жавоб беришга кодир. Жалил ва Гулнора ўша чопиб ташланган одамни тушларида кўришгани? Буни улар аниқ билишолмайди, билишга ҳақлари ҳам ўқ, бунга фақат она табиаттина жавоб бера олади. Чунки барчасига ягона шоҳид — У. Энди менга келсак, шунни дадил айтишим мумкин: Жалил ва Гулноранинг тушиди кўрганлари аслида туш эмас — оддий ҳаётин ҳақиқат. Уларнинг такрор учрашишига келсак, бу эҳтимолдан ҳоли эмас. Ҳаётга иккинчи келиш балки юз йил, балки икки юз йилдан сўнг, борингки, минг йилдан кейин содир бўлар, ёхуд сиз ишонмайсизми бунга?..



БЕШИНЧИ АВЛОДНИНГ СЕВГИСИ

(Мұхаммад Солиқ шеъриятига бир назар)

Мұхаммад Солиқнинг шеърларига ҳам, ниҳоят, одатланиб қолиши. Энг ўжар шаккокларнинг ҳам гала-ғовурлари тиңди. «Шеър ҳам шундай бўладими?» саволини вақт сабр-тоқат билан таҳрир қилиб «Шеър шундай ҳам бўлади!» ундови билан алмаштириди. Унинг чақин умридай киска ва ёруғ лирик миниатюраларига, сержило ва серқирра метафораларига, илк қарашда гаройиб-гали тифияларига кўзимиз, кулогумиз ўрганди. Зеро, вақт ҳар қандай янгиликнинг тақдирини белгиловчи ягона одил ҳакамдир. Вақт деяпман, бироқ ўзи қанча вақт ўтди? Атиги ўн йил!..

М. Солиқнинг илк шеърлари матбуотда қачондан кўрина бошлаганинни хотиримиз эмас. Аммо унинг биринчи тўплами чиқсан йили эсимида: 1977 йил. Уша йил шеър ихолосмандарнинг хотирасига «Бешинчи фасл»нинг ҳайратидай ўрнашган. Шоирнинг қарийб ўн йиллик ижодий йўли ва бадий изланишлари ҳақида таассуротларимизни ўртоқлашар эканмиз, менингча, сұхбатни «Бешинчи фасл» уйғотган ҳайратдан бошланганимиз маъкулроқ.

Чунки «Бешинчи фасл» поэзиямизга етмишинчи йилларнинг ўрталарида ўзига хос бир шиддат билан қириб келган шеъриятимиз тарихидаги бешинчи авлоднинг маънавий-эстетик қиёфасини белгилашда муҳим роль ўйнаган. Мен шу мулоҳаза билан мазкур бўғинга мансуб истеъодли шоирларимизнинг ўша йилларда бирин-кетиг пайдо бўлган ранг-баранг шеърий тўпламларини, уларнинг бадий савиасини ва таъсир кучини асло камситмоқчи эмасман. Факат «Бешинчи фасл»нинг гоявий-эстетик таъсир доирасининг ўзига хос миқёсими, бетакрорлигини таъкидламоқчиман, холос.

Умуман, очиқ эътироф этиш керак — адабий дид ва қарашларни ўзгартирадиган, янгича фикрлашга даъват этадиган биринчи китоблар наинки ҳар йили, баъзан ҳар ўн йилликда ҳам яратила-вермайди. Ушбу талаб ва нуқтаи назардан келиб чиқиб поэзиямизнинг сўнгиги ўттий йиллик тарихига назар ташлайдиган бўлсак, уларнинг сони унчалик кўп эмас. Эркин Воҳидовнинг «Тонг нафаси» (1961), Абдулла Ориповнинг «Митти юлдуз» (1965), Рауф Парфининг «Карвон йўли» (1966), Омон Матжоннинг «Очиқ деразалар» (1970) китоблари ва ниҳоят, Мұхаммад Солиқнинг «Бешинчи фасл» и...

«Бешинчи фасл» тўпламидаги аксарият шеърларнинг бадий-гоявий юки, поэтик мурожаат ва хитобларнинг йўналиши уларни мазкур авлоднинг жиддий ўйланган ижтимоий-эстетик программа-сийада қабул қилишига ундайди. Масалан, «Кечик-кан баҳор» шеърини ва айниқса, кўйидаги сатрларни 70-йиллар навқирон қаламкашларининг самимий дил изҳори, дадил поэтик манифестидаи ўқиши мумкин: «Наҳот, «хайр» лашиб қиши билан, энди бирор-бир фасл ўйқ, «Салом!» дейишга?! Жин урсин! Кутмаймиз энди, ўртоқлар. Шоир, шеърингни ёз! Езил, эй Тугун! Новданинг бўғизидан чиқинг, Куртаклар, Бугунги Сўзингиз айтинглар бугун! Бизга фасл керак. Фарқи ўйқ бизга. Ҳатто у Бешинчи фасл бўлса ҳам!» Шеърнинг сарлавҳаси ҳамда катта ҳарфлар билан ёзилган Тугун, Куртаклар, Сўз ва Бешинчи фасл образ-хитобларнинг умумлашма даражаси ва камрови юкоридаги мулоҳазаларни тўла асослайди, деб ўйламиз...

Ихчамгина бир мақола доирасида Мұхаммад Солиқ шеъриятининг ҳамма кирраларини қамраб олиш, унинг барча изланишларини умумлаштириш қўйин, албатта. Шу боис муносабат ва мулоҳазаларимизни айрим характерли жиҳатлар, айтайлик, миллий-ижтимоий муаммоларнинг лирик иътиқоси, янада аниқроғи лирик қаҳрамон ва ҳалқ масаласи атрофида марказлаштирасак. М. Солиқнинг яқиндагина нашр қилинган «Тун ташбеҳлар» номли китобинингни эмас, балки «Бешинчи фасл»нинг ҳам бош мөҳиятини айни шу масаласи, гоя ташкил этади. «Мен» ва ҳалқ олони-сабатлари шоирнинг илк шеърларидаёт бадий таҳлил марказида туради. Масалан, ушбу мисраларнинг гоят драматик пафосига эътибор берайлик: «Мен айтиб титрайин, сен сўздан титра, Титра нигоҳдан. Бугун менинг сўзим, сенинг газабинг Утар никоҳдан». Алоҳида ургу берилган «Сўз», «Никоҳ», «Газаб» сўзлари нафакат М. Солиқ лирикасининг, балки 70-йиллар шоирларининг поэтик концепциясини теран англашга ёрдам беради. Гап шундаки, бу руҳдаги сўз-образларнинг матьно сигими ҳам, «Альенде мактуби» шеъридаги

Ватан учун ўлса бутун ҳалқ,
Ватан учун кимлар яшайди

сингари таъсирчан-фожиавий афоризмлар ҳам, «Агар осмон бўғизим бўлганда Унга сигмас эди шул-ватан!» исёни ҳам поэзиямизга ўзгача севадиган бир авлод, шеъримиз иқлимига янги бир фасл қириб келаётганинг илк белгилари, даракчилари эди. Абдулла Орипов, Омон Матжон ва Рауф Парфидан кейин ушбу насл ижодида, айниш, Мұхаммад Солиқ шеъриятида Ватан Кечмиши — Бугуни — Эртаси (абстракт истиқбол эмас!) билан бирга — бир бутун ҳолида миллий сўз санъатимизнинг бош қаҳрамонига айланади.

Ҳақиқи ижодкорнинг барча туйгу ва кечинмалари, муҳаббат ва эътиқод ҳамиша Ватан, Ҳалқ тушунчалари билан омухта, у ёки бу даражада боғланган бўлади. Янги ўзбек лирикасининг чорак асрлик поэтик-тариҳий тажрибаси эндиликда «Ҳар қандай шеър Ватан ҳақидаги шеърdir» (Мұхаммад Солиқ) ҳақиқатини тўла тасдиқлаб туриби десак муболага килмаган бўламиз. Бу маънода асосий матлабдан илк қарашда анча йироқ туюлган лирик-символик кечинмаларни, тагдор метафорик образларни ҳам ўша буюк муҳаббатнинг ёнки садоларидаи ўқиши мумкин: «Отхонада... От ухлар тикка. Ухлар унинг бўйнида бўрон. Дунёда жонозот йўқ, Ухлаётган отдан ғамгинроқ! уни силаш учун, Ачиниш учун Юзта сулув қизининг қўллари керак, Юзта! Отхонада от ухлар тикка, Маъюс бўрон бўйнида ухлар». «Ухлаётган бўрон», «маъюс бўрон» каби тазодли истиоралар «ўз» ва «ғазаб» никоҳининг қонунийлигини, зарурийлигини ҳар томонлама асослайди. Чинакам ижод жараёнда гоявий-бадий мақсад яхлатлиги, фикринг эстетик ҳаракати шу тарика поэтик образларнинг мантиқий изчиллигидан, диалектик ваҳдатидан туғилади.

Шеъриятда янгилик — биринчи галда муҳаббатда янгилик демақдир. Янги шеър — янгила севигининг ифодасидир. Ва мен «муҳаббат», «севиги» ёзларини интим қобигидан ажратган ҳолда ишлатдипман. М. Солиқ лирикасида Мұхаббатнинг янги ҳаётний-эстетик мазмун ва пафос билан бойиганини аниқ тасаввур қилиш учун 60-йиллар поэзиясининг тажрибасига мурожаат қилишга тўғри келади. Аниқроғи, бу янгиланиш тарихи «Мен не чун севаман ўзбекистонни» саволини кўндаланг қўйган давр ижтимоий-маънавий эҳтиёжи билан чамбарчас боғлиқдир. Мұхаббат мөҳиятидаги жиддий ўзгариши, табиийки, унинг асосий обьекти — Ҳалқ образи ва тушунчасининг дифференциацияси, конкретлашишига олиб келди. Натижада, 60-йилларда — ҳали янги лирикамизнинг шаклланиш босқичида мужаррард ҳалқ тасаввuri инкор килинади, «уйғоқ ҳалқ» ва «мудроқ ҳалқ» (оломон) тушунчалари ўртасида узил-кесил чегара ўрнатилади. Шуни ҳам таъкидлаш керакки, «Оломонга» (1980), «Муктибод» (1981), «Шукур Бурхон» (1982) сингари машҳур шеърлар нисбатан кейинроқ пайдо бўлганинг қарамай, у алоҳида бир миллий-ижтимоий табака-гурух сифатида Абдулла Ориповнинг ҳам, Рауф Парфининг ҳам, Омон Матжоннинг ҳам илк шеърларидаёт ҳар таҳлил ва танқид қилинганди. Бироқ бу тушунча ўша шеърларда турли образлар орқали ифодаланганди; масалан, «Булоқ»да «одамлар», «Тилла балиқча»да «улар», «Гиёҳ»да «харсанг» «тошлар», «Дорбоз»да «қўзи очиқлар» ва ҳ. қ. сингари. Бу ўринда Р. Парфининг «Йўлларимда гиж-гиж соқов тош...» «Қўксимни синдирадар харсанглар» ва бойиша бу қабилдан бўлган мисраларни, образларни эслаш жоизидир.

Оломон тушунчасининг ижтимоий-эстетик тафқурда тикланиши 60-йиллар учун янгилик эди. Лекин бу нарса умуман поэзия тарихи учун янгилик саналмайди. Зеро, классик лирикамизда ҳалқ ва олони бир-биридан ҳамиша аниқ ажralib келган. Улар айнан «оломон» деб юритмаган бўлсалар ҳам, ўша тушунчани контекстда «овом», «жамоат» ёки «мардуми ғофил» каби сўз ва иборалар ёрдамида ифодалашган. Бундан ташқари, «ҳалқ», «эъл», «улус» каби атамалар ҳам аниқ ва муяйян матн доирасида олонон мазмунини бериши мумкин. XIX аср рус лирикасида қўлланиб келган «чернь», «толпа» сўzlари ҳам айнан олонон маъносини беради. Масалан, Пушкин ўз шеърларида «народ» ва «чернь» атамаларини ёнма-ён қўллайдики, бу шоир муҳаббати ва газабининг аниқ тушунчишига ёрдам беради. Мұхаммад Солиқ муҳаббатининг тафтини, нафратининг кескирлигини тўла ҳис қилиш учун ҳалқ ва олонон



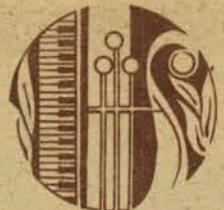
ҳақиқатини билиш зарурийдир. Шусиз М. Солиқ шеърларидаги кучли драматизм мөхијатини, поэтик конфликт кутбларини англаш, аниқлаш амри маҳол. «Мен» ва оломон; «мен» ва «үйотглик дунё» (Р. Парфи) конфликти унинг кўпчилик шеърларидан бир қизил ил сингари ўтади. Шулардан бехабар шеърхонга қатор лирик намуналар, айтайлик, шоирнинг «Ҳали пайдо бўлмади жануб» шеъридаги истироб, зиддияти кечинмалар туманини ёки тушунарсиз туюлиши табиийдир. Масалан, «Ғаладонга яшир ҳатонгни, Қўйтлай умумгуноҳга кўшиб Ва айт, нени куйласин тонгнинг Қўксидаги ёп-ёлгиз куши?» сатрларини, айниқса, «умумгуноҳ» ва «тонг қўксидаги ёп-ёлгиз куши» каби мураккаб истиораларда нималарга шама қилингтанинглигидан тусмоллаб изоҳлаш қийин.

Лирик «мен» ва мудроқ оломон тазоди М. Солиқнинг поэтиз дастарини белгилайдиган асосий гоявий-ҳаётний омиллардан биридир. Унинг услубидаги беҳад эмоционал трагизм ҳам, мурожаат ва хитобларидаги аччиқ истеҳзо, киноя ҳам бевосита ўша конфликтга бориб тақалади. Баъзи шеърларда, айниқса, «Ўртоқлик ҳазили», «Махлуқ», «Ағсун», «Межмон», «Айтгандай», «Сир» ҳамда «Деҳқон қўллари», «Валфажр», «Иккинчи даражали қаҳрамон» номли шеърий туркумларда киноявий муносабат кескин сарказм даражасига кўтарилади: «Дўстларим ўлган», деб айтмаслиг учун, Сизин қийнамаслик учун, Камтарлик қилиб, «ўлганларнинг дўстиман», дер У. «Мен кузни севаман» дейишдан чўшиб, Кўнглингизга қаттиқ ботмаслик учун, «Мен қари баҳорни севаман», «дейди» («Иккинчи даражали қаҳрамон»). Ким «У?» Шоир «У» нинг аяни ҳаёт тарзи, ғамгин-ачинарли таржимаи ҳоли ҳақидаги фожиёна шеърий қиссасини шундай тутгаллади; «Энг баланд қояда Баҳайбат күши мисол Оғир тумшугини патлари орасига тикиб, Ухлаб ётар Унинг нафрати. Онаси кимлигига билмайди бу күши, Билмайди отаси ким эканини. Вақт ўтган сари катталашар У, Катталашган сайни Қаттироқ ухлар». Бундай шафқатлизиз ва омониз фош қиувлари пафос, назаримда, тургунлик даврида яратилган бармоқ билан санаарли асарларгагина (наズум насрда) хос фазилатдир.

Умуман, 70—80-йиллар ўзбек адабийдидаги камдан-кам ижодкорлар тургунлик замонларининг иллатларини ва аянч оқибатларини шу даражада теран ва ҳақоний гавдалантиришган. М. Солиқ «У»ни олономининг траги-сатирик образидай умумлаштириркан фақат давр фожиасини акс этдиришнига, таъкидлаб кўрсатишнинг кўзда тутмайди. Ҳамда шу фожиа ва кўргуликларнинг миллий-ижтимоий илдизларини очишига интилади, келиб чиқиши сабабларини аниқлайди — ўтмишида ажралган, маънавий тутқинлик ва эрксизлик шароитида ишлётган ҳалқ олононга айланиси мүқаррардир. Зеро, олономининг ўтмиши ўйқ. Утмишиз ва маънавиятсиз бу күни эса охир-оқибат мутлоқ истиқболсизлик дегани, Шоир талқинида «мен» ва олонон конфликтни шу тарика улкан ҳаётий ва гоявий-эстетик аҳамият касб этади.

Демак, Мұхаммад Солиқ лирикасида муҳаббатнинг тўғридан-тўғри ифодасининг кам учраши ҳам оддий услубий ҳодиса, шунчаки ўзига хослик эмас. Ва тасодифий эмаски, кўпинча айтлаётган нафрат, аччиқ кулгу ва истеҳзо қалб тубига чўккан улкан муҳаббатнинг тасдигидай жаранглайди. Зотан шеъриятимизнинг Бешинчи фасли ҳам ана шу ҳаётбахш ва Ватанбахш севгининг ҳароратли нафаси демакдир.

Яшар ҚОСИМОВ



Комилжон Баратов куйламоқда...

Унинг овоз оҳанглари босиқ, вазмин. Лекин мана шу босиқ, вазмин овоз замидира мен чукур ҳаяжонни туман. Шунинг учунми Комилжон ака қўшиқ куйлаётганда нафакат туйгуларингиз жунбушга келади, балки ўша залворли мунгнинг қанотида уча бошлисиз. Ҳофиз инсон қалбига оҳанг билан кирип борар экан, ўз набабтида тафкурнинг ҷалинмаган торларини тебратади.

Сиз ҳам тингланг-а!

Кўз ёшим оқиб бағримга томди,
Рафлатда ётган Машраб уйғонди.

Ўзбек класик шоири Бобораҳим Машрабнинг қаламига мансуб ушбу мисраларни Комилжон Баратов ўзгача түғёй билан куйлаб келди. Ҳаётини санъатта бағишлаган, шу йўлда беҳисоб заҳматлар чеккан ҳофиз «рафлатда ётган руҳларни» ўйтишин ўзининг энг биринчи галдаги бурчи деб билди.

Ўзбек класик тароналарига қулоқ тутсанги, барчасида мунг, дард сингдирилганий сезасиз. Лекин булар умидсиз, бадбин кайфиятдаги одамнинг мунг нолалари эмас. Бу мунгли оҳангларда

КОМИЛЖОН БАРАТОВ

залворли шукуҳ ҳукмрон. Бу залворли шукуҳ — мўйсафид шарқ, Навоий, Бобур, Машраб руҳидан пайдо бўлган десак янада тўғрироқ бўлар. Бу руҳни замондошларимизга етказиб борётган ҳофизларимиз орасида Комилжон Баратовнинг муносиб хиссаси бор. Қўшиқ руҳни ўйғотища сўнгги имкониятим? — деб сўраймиз Комилжон акадан. Иўқ, у бир восита холос, — жавоб беради ҳофиз.

Ҳар қандай санъат турининг энг биринчи максади ҳам инсоннинг маънавий дунёси камолотига хизмат қилиши табиий. Комилжон Баратов қўшиқларини бир бора тинглаган қалб унга яна талпинади. Нола ва түғён қоришиб кетган оҳанг таъсирида юракнинг хилват ҳужралари очилиб кетади. Туғрунлик даври ҳақида жуда кўп гаплар айтилди. «Туғрунлик даврида фалончилар жабр кўрди ёки бўлмаса писмадончи роса даврини сурди» деган гаплар ҳам кўп кулоққа ҷалинади. Мен у даврларга баҳо бериш фикридан йироқман, чунки у пайтлар бизлар ҳали оқ қорани фарқига бормаган мактаб болалари эдик. Нафисламбира айтганда туғрунлик даври қанча магур дараҳтларни этгани, қанча ниҳолларни синдиргани ҳам

КУЙЛАЙДИ

сир эмас. Лекин ўша вактда ҳам ҳақиқий инсонлар ўз эътиқодларида собит турганлар. Ҳофизлар орасида ҳам шон-шұхрат, обрў қувиб юрган каслар ҳамма даврларда бўлган. Бундайлар турғулник йилларида ҳам, ҳозирда ҳам мавжуд. Биз сўз юритаётган ҳофизимизнинг ҳам жўшқин фаолият йиллари турғулник даврига тўғри келди. Унинг ўша пайтдаги қўшиқларининг қай бирини олиб қарамалик, ҳофиз ўз эътиқодида собит, заҳматкаш инсонлигини билинади. У ижро этган қўшиқлардаги шан оҳанглар йиллар ўтгани сайин янада залворли эшиллади.

Дунёни кездим юриб, дардинга дармон

топмадим,

Арз айтарга дод деб одил султон топмадим. К. Баратов қўлига соз тутганидан бўён ўттиз йилдан ортиқ вакт ўтди. Давр ўзгаради, таалаб-эҳтиёжлар ўзгаради. Репертуаридан юзга яқин қўшиқ жой олган хушвот ҳофиз тароналари эса йиллар, даврлар синовидан ишончи билан ўтиб келаверди.

Бобур ТУХТАБОЕВ



Ҳикоя

...Унга яп-янги «КамАЗ» машинасининг калини тутқазиши. Шокир энди олис рейсларга катнаганилиги сабабли кўп вақти йўлда кечар, уйиганиккайтич кунда бир келарди. Оилавий машмашалардан қулоги анча тинчб қолди. Машини ҳам меҳнатига аризгулик: 400 сўмга яқинлашади. Бирок қишининг қорни тўйгани билан кўзи тўймаса бекор экан. Бир ҳархаша тугаса, яна бирин навбат кутиб туради. Барчасига аризҳол айтиш. Шунга айтсалар керак-да: чидаганга қичарган...

— Қачонгача каталядек уйда сикилиб ўтирамиз? Кўпроқ пул ишлашнинг иложини топсангиз-куни фалакка кўтарили...

— Шунча пул етмаяптими сенга? Яна нима қиласай, айт! Бошқа иложим йўқ, — деди Шокирнинг иложони фалакка кўтарили.

Иложисиз нарсанинг ўзи йўқ экан. Хотини унга тушунириб, ўқитиб қўйди.

— Сўзларим сизга ҳеч ёкмайди-я, — ҳамон юмшоқ, лекин илмоқли сўзлар билан аврарди хотини. — Гапирсам сизнинг фойдалангизни кўзлаб гапираман. Болаларни ҳам ўйланг-да ахир. Кенжатойнгиз бирарни шўх бола бўлганки. Тунов куни нариги подъездаги Салиманинг ўғли билан муштлашибди. Волада... Бугун яна апок-чапоқ бўлиб ўйнаб юрибдилар. Жагинг узилгур Салима бутун домни бошига кўтариб шангиллаб устимга бостириб келди. Қўшинилар ўртасида юзимни шувут килди-қўйди. Фарзанд тарбиялашни билмас эканмиз. Ҳозир ташқарига чиқишга юрагим безиллади. Ҳамма менга тикилиб шивирлаётгандек...

Эр бошини чанглаб қолди. Хотинининг ижи аралаш сўзлари унга жуда алам қилиб кетди. Уз участканг бўлганинг яхши-да. Ҳозирги ахволларини бир қаранг. Каталядек уйда ўн олтита оила жойлашган. Бирори билан яхши бўлсанг, бошқаси билан мошини пишмайди. Эркакларга-ку ҳеч гап эмас... Кун бўйи уйда бекорчи бўлиб ўтирган аёллар ўзларига эрман ахтариб, жанжал учун баҳонани сотиб оладилар...

Шокирнинг бўшашиб қолганини сезган хотини карши ҳужумга ўтди:

— Кун ора марказга юк билан қатнайсиа. У ёқда савдо биздагидай пала-партиш эмас. Ҳамма нарса ўз нархида. Импорт туфлилар, қимматбаҳо кўйлакликлар... тўлиб-тошиб ётиби. Ушалардан оз-оздал обкелиб турсанги ёмон бўлмасди. Мен устига сал қўйиб пуллардим...

Шокир кўнди. Кўнди-ю шу билан бирга ўзининг нафс ботқигига тобора ботаётганлигини, бўғзигача кўмилгач ундан сог чиқмаслигини англамади. Аслини олганда ҳамма нарсанинг ҳам якуни бор. Ишит буни ҳали билмасди...

...Кеч куз. Шивалаб ёғаётган ёмғир машинанинг олд ойнасини ювиб тушиб ўйни хиралаштириб кўрсатади. Ойна тозалагич зипиллаб ишлаб турибди. Ҳавонинг авзойидан унинг кайфияти бузилди. Йуллар сирпанчиқ бўлиб қолга. Билагидаги соатига кўз ташлади. Соат милларни ўн рақамини кўрсатиб турибди. «Бу тошбака юришда соат бир яримгача ҳам уйга етолмайман».

Бекатда шумшайиб турган иккигит бизнисим олиб кетинг, дегандек бараварига кўл силташди. Шокир машинага кескин тормоз бераркан: «Сту-

дентлар бўлса керак. Йўлга кеч чиқишибди. Лой ботинкалари билан машинанинг ичини расво қиласилар-да» деган фикр хаёлидан кечди.

— Бизларниям ола кетинг, ака! — қўнғизмўйлов, новча йигит машина эшигини ҳовлиқиб очди.

— Киши бошига беш сўмдан тўлайсизлар! Йўқса чиқаман деб овора бўлмандар! — тўнг, рад этиб бўлмайдиган оҳангда тақрорлади Шокир...

...Иигитлар уятсиз латифалар айтишиб, ўзларнинг чучмал ишқий саргузаштларини беларда сўзлар билан мақтанишиб боришарди. Шоғёр ҳам уларнинг олди-қочди сұхбатларини мириқиб тинглар, баддан жимирилаб, ора-сира гап қистириб борарди.

Илгарилари бундай пайтларда шу таҳлит тутуриксиз сўзларни тинглашга Шокирнинг вижониди тоб бермас, сўзловчини жим бўлишига мажбур қиласай бўлиб машинани ўйни таъриди. Энди бўлса... Ҳаммаси барбириз эди унга... Қайтанга бундай саргузаштларни тинглашдан бир олам завқ олади. Чароғи тарқагандек бўлади...

— Ооҳ. Ўйку босаётни. Орқа ўриндиқка ўтиб жиндай мизғиб олсан майлими? Барир ҳали анча юришимизга тўғри-келади...

Шоғёр рози бўлди. Иигит орқа ўриндиқка ўтиб, ётишга чоғланар экан, ўроғлиқ нарсаларга кўзи тушди. Қоғознинг бир чеккасини йиртиб кўриб ўқуси тарқаб кетди.

— Жинси шим экан! Импортний хилидан. Жўра кўрдингми?

— Ҳов брат! Буни магазиндан олдингизми?

Мен эсам бир ойдан бери тополмай сарсонман.

— Танишим бор эди. Шу тўғрилаб берди.

— Сотмайсизми? Ҳеч бўлмаса биттасини со廷г! Жон ака!

— Уч юз сўм бериб биттасини олақол! Менга иккиси юздан тушганди. Ресторанда берган зиёфатлариди бу хисобга кирмайди..

Қўнғизмўйлов бунчага қиммат нархда ҳарид қилишига рози бўлмади. Шу масалада икковлари бирор тортисидилар. Жанжалга мўйловдорнинг шериги ҳам араплашиб-ю, иш жиддий тус олди. Одатда шунақа бўлади ўзи. Иш муштлашибшига бориб тақалдими, ҳамиша зўр чиккан томон ҳақ ҳисобланади... Шокир кўнглида пўконидан ел ўтмаган бу тирралчаларнинг яхшилаб адабини бериб қўймоқчи бўлиб машинани тўхтатди. Ешилик пайтларида ҳақиқат учун кўп марта муштлашибшига тўғри келган. Энди эса нафс ўйлида, пул аччигида газаби қайнарди... Даҳанига бекос келиб тушган залварли мушт қўнғиз мўйловни асфальт йўлга юз тубан қулатди. Унинг шериги Шокирнинг оёғига зарпечакдек тармашди. Шокир ағдарилиб тушди. Жон-жаҳди билан, бутун кучини тўплаб туршига уриниб кўрди... Йўқ... Бўлмади.

Иккиси кишига бас келиш қийин экан. Иигитлар Шокирни хушидан кетгунича аямай тепкилашибди... У кимасиз асфальт йўл чеккасида қылт этмай ётарди. Конга бўяллган юз-қўзларини муздек томчилар ивитиб борарди. У эса буларнинг ҳеч бирини сезмасди...

Махмуд ҚУРБОННИЕЗОВ,
Қорақалпогистон АССР, Беруний райони.

МУҚАННАНИНГ РЎИИРОСТ

БОШ ҚҰТАРИШИ

III боб

МУҚАННАНИНГ РЎИИРОСТ БОШ ҚҰТАРИШИ

Муқанна Хурсонда яширин фоалият күрсатса ҳам унинг иши ошкора бўлди. Унинг дўстлари ва тарафдорлари кўпайгач, бу ҳаракат ва у қўлга киритган муваффақиятлар овосаси ҳамма ёққа тарқалиб кетди. Хурсон амири Ҳамид бинни Қаҳтаба Муқаннани топиб, бандга олишини буорди.

Уша вактларда Муқанна Марвда эди. Хурсон амири ва жосуларининг қидир-қидири кучайгач, у қочиб ўз қишлоғи Козага келиб яшириди. Унинг бу ерда узоқ қолиши хавфли эди. Чунки амир жосулари уни топиб олишлари мумкин эди. Шунинг учун у Амударёдан ўтиб Мовароуннахрга боришга аҳд этди. Зероки, Мовароуннахрда унинг дўстлари ва тарафдорлари кўпайган бўлиб, уша ердан очиқ курашга отланиши мумкин эди.

Хурсон волиси Ҳамид бинни Қаҳтаба ҳам Муқаннанинг Мовароуннахрга қочишини сезиб, дарёнинг асосий ўтиш жойларига посбонлар қўйганди. Бундан ташқари юз нафар қўшимча айғоқчиларни Амударё соҳилларida изғиб юриш учун тайинлаганди. Муқанна 36 нафар қадрон кишилари билан дарё соҳилига иқинж жойлардан бирига келиб яширинди ва сувдан ўтишга қулай фурсат кутиб турди. Унинг одамлари таъқибловичлар назари тушмайдиган жойни топиб, ёғочларни бир-бирига вассажуфтедек боғлаб амад ясадилар ва Муқанна дўстлари билан ана шу амадга ўтириб дарёдан эсон-омон ўтдилар. Бу воқеа хижрий 159 (мелодий 776) йил бошларида содир бўлганди.

Муқанна дарё соҳилига яқинроқ Нахшаб шаҳрига борди. Барча ишларни бажариб, ўз тарафдорларига керакли кўрсатмаларни бергач, Кешга боради. Бу ерда ҳам ишлар кўнгилдагидек бўлди. Бу шаҳарларда ҳокимият оқ чопонилар кўлида бўлиб, Абдулло бинни Умар бошқарди. Бу ерларда Муқанна яшириниб юрмай, бош кўмандон ёки мустақил подшо сифатида ҳаракат қиласиди.

Муқанна шу ерларда ўзи учун душманлар осонликча кира олмайдиган бир мустаҳкам қалъа қурдирмоқчи бўлди. Шу мақсадда у тогли Ҳирсан айланниб чиқиб, эски қалъа жойлашган Сиём тогини маъқул кўради.

Сиём усти теп-текис, экин экса бўладиган улкан бир тог эди. Мевали даражатлару чашмалари кўп эди. Тог чўққиси янада баландроқ, мустаҳкам бўлиб, ҳар қандай иморат қуришга кулай, кўхна бинолариниң қолдиқлари мавжуд эди.

Муқаннанинг фармони билан усталар тоғдаги кенг майдонни баланд айланга тош девор билан ўрадилар. Қалъанинг девори тонгнинг табиий девори устига урилиб, душман ўта олмайдиган баланд бир кўргонга айланди. Тог чўққисини ҳам тош девор билан айлантириб уриб, ички қалъа

(арк) ясадилар. Муқаннанинг қароргохи шу ер эди.

Муқаннанинг фидойи дўстларига айланган кенг ҳалқ оммаси оз фурсатда чор атрофдан бинокорлик материалларини тўплаб, бу икки қалъа ичди зарурий биноларни қурдилар, қалъани бир неча йилга етадиган озиқ-овқат ва бошқа керакли ашёлар билан тўлдирдилар. Ташиқи қалъа Муқанна аскарлари ва лашкарбошиларининг қароргохи эди. Муқанна ана шу қалъада туриб Мовароуннахрга оқ чопониларни бошқарар, чор атрофга фармонлар, кўрсатма ва баённомалар тарқатар, ўз вакилларини юборарди.

Бухоро қишлоқлариде оқ чопонилар анча кўпайган эди. Улар дастлаб Кумуҷқатор (ҳозирги Кумушкент) қишлоғини ўзларига қаратиб, у ерни марказ қилиб олгандилар. Ундан сўнг ҳозирги Вобкент районининг гарбий томонида жойлашган Наршах қишлоғини эгаллаб, бу ерда мустаҳкам бир истеҳком қурдилар ва марказни шу ерга кўчирдилар.

Бухоро оқ чопониларини Муқанна номидан Ҳаким номли бухоролик бошқарди. Унинг кўлида уч забардаст фидойи сипоҳсолар бор эди. Улардан бири Ҳашри, ўзгаси Богий бўлиб, ҳар иккиси ҳам Кўшчи Фазл қишлоғидан эди. Учинчи сарлашкарнинг номи Гурдак бўлиб, Фиждуон қишлоғидан эди. Наршахийнинг фикрига кўра уларнинг ҳар учови ҳам «жанговар, таррор, ринд ва жасоратли кишилар эдилар».

Ушбу сўзлардан «таррор» калимасини муаллиф мазкур лашкарбошиларни бадном қилиб кўрсатиш учун ишлатган, у «ўғри», «каллакесар», деган маъноларни англатса ҳам, бу сўз одатда ҳаддан ташқари шижаотали, қўрқмас, мұхым ва жанговар топшириқларни танҳо бажарадиган шахсларга нисбатан ишлатилади. Муқанна ва унинг тарафдорларига нисбатан душман ислом тарафдори бўлган муаллифнинг бу фикри сарлашкарларнинг фавқулодда қаҳрамонлар эканлигини кўрсатади.

2

АРАБЛАРНИНГ СИЁМ ТОҒИДА МУҚАННАГА ҚАРШИ ОЛИБ БОРГАН ЖИДДИЙ ЖАНГИ

Оқ чопонилар Бухоро ва Самарқандда кучайган пайтда араб лашкарбошилари Муқаннанинг марказий қалъаси Сиём тогига ҳужум қилишни мувофиқ кўрмасдилар. Араблар Самарқанд оқ чопонилари устига бир неча марта лашкар тортиб борган бўлсалар мағлубиятга учраб қайтгандилар.

Бухоро ва Самарқанд оқчопонилари мағлубиятга учраб, уларга кўмаклашиб учун келган турклар тарқалиб кетгач, халифа Маҳди, бутун кучини Сиём қалъаси ва Муқаннани қўлга киритишга сафарбар этди. Бу жанг ихтиёрини Ҳирот

волиси Саидга топшириб, Сиём тоги олдида саройлар, уйлар, ҳаммом ва ҳаёт учун бошқа зарурий биноларни қуриб, қишин-ёзин қалъани узукдек ўраб камал қилишини буюрди.

Маоз бинни Муслимдан ажраб Балхга борган Саид халифа фармонини олгач, бутун қишиларни зарур ашёларни тайёрлади. Баҳор келиши билан Сиём қалъаси ёнига келиб бино куришини бошлаб юборди. Оз фурсатда янги бир шаҳарча бунёд этди ва бу биноларга доимий яшаш учун лашкарларини жойлаштири.

Бу вактда Муқаннанинг қалъасида аскар қамайб қолганди. Уларнинг бир қисми Нахшаб, Кеш, Самарқанд жангларида халок бўлгандилар; турклардан ташкил топган бошқа қисми эса, бошликларни Фаллуххокон ўлдирилгач, тарқалиб кетгандилар.

Ана шундай шароитда Муқанна қалъасида қолган қишиларнинг аҳволи оғирлаша бошлади: кундалик жангларда аскарлар ўлиб, озайб боради, курол-яроқ, озиқ-овқат ҳам кундан-кунга камайб борарди. Саид лашкари ҳам талофат кўрса-да, у янги кучлар келтириш имкониятига эга эди. Муқанна учун эса тўрт томондан ўйл берк эди. Бунинг устига қалъанинг ташқарисидаги ҳалқда ҳам Муқаннага қарши кайфият пайдо бўлганди. Зероки, Муқанна ўз тарафдорларига итоат қилмаган ва арабларга хайриҳоҳлик билдириган, ёрдам берган қишиларнинг мол-мулкини талаш, ўзини ўлдиришга руҳсат берганди.

Бунинг устига Фаллуххокон бошчилигига ёрдамга келган турклар бу фармонни сунистемол кибіл, тўғри келган қишилар ва жойларни талонтарож қилдилар. Ҳалқ ана шу хатти-ҳаракатни Муқаннанинг иши деб тушунди. Чунончи, Наршахий қуйидагиларни ёзди: «Муқанна туркларни чорлаб, мусулмонларнинг молу жонини уларга топшириб. Туркистондан келган соңиз лашкар горатга қўл чўзди. Улар вилоятларни талардилар, мусулмонларнинг аёл ва фарзандларини элтиб ўлдирилдилар». Бу талангнан ва ўлдирилган мусулмонларнинг ҳаммаси араблар эмас эди. Уларнинг аксарияти маҳалларни бўлиб, исломни ҳали улар учун бир анзанавий динга айланмаган эди; бу мазлумларнинг кўпчилиги дастлабки пайтларда оқчопонилар ва Муқаннага хайроҳ эдилар, Муқаннанинг араблар зулмидан ўзларини халос этадиган шахс деб билардилар. Уларнинг оқчопонилардан фарқи шунда эдик, қўзғолончилар анча шижаотли бўлиб, исломни рўйирост тарк этиб, араблар ва ислом динни намояндадарига қарши чиққандилар, булар эса, ҳозир ҳам ўзларини мусулмон деб билардилар.

Самарқанддаги жанглар ҳақида Табарий қуйидагиларни ёзди: «Турклар бир ҳийла ишлатиб Самарқанд ичига кирдилар ва ҳалқни таладилар, қатъ этдилар» («Тарихи Табарий», 4-жилд, 743-бет). Ваҳолани, Муқанна хуружининг дастлабки кунларидаёт самарқандликлар оқчопонилар сафига қўшилишанди. Улар бир неча йил давомида Жабраил бинни Яҳёга қарши кураш-

V БОБ

МУҚАННА ИСЕНИНИНГ
НАТИЖАЛАРИ

Биз Муқанна исенининг натижалари ҳақида фикр юритишдан олдин бу хуружнинг Абўмуслим ва Шарик бинни Шайх исениларидан тубдан фарқ этишини яна бир карра азиз ўқувчиларга эслатиб ўтмоқчимиз.

Абўмуслимнинг асл мақсади миллий давлат ташкил этиш бўлган бўлса-да, лекин бу ният ҳалққа маълум эмас эди. Халқ Абўмуслимнинг бир араб хонадони — Аббосийлар томонидан туриб, иккича араб хонадони — Марвонийлар (бани Умия) қарши кураш олиб бораётганини билишарди. Бани Умияларнинг ҳалққа зулм-зўрлиги, Марвонийларнинг ҳаддан ташқари бедодликларидан тоқати-ток бўлган Хуросон ва Мовароуннахр ҳалқлари тезда Абўмуслим атрофига жиспешларидар. Гарчанд ҳалқ Аббосийлардан ҳам яхшилик кутмасалар ҳам, лекин маҳаллий ҳалқ фарзандларидан бўлмиш Абўмуслимдан умидлари катта бўлиб, ундан ўз юкларини енгиллашиб тиришини кутардилар. Аммо воқеалар жараёни ҳалқнинг бу умидини пучга чиқарди. Аббосийларнинг халифалик таҳтига ўтириши Хуросон ва Мовароуннахр ҳалқига фойда келтирмади, бу ҳаракати Абўмуслимга ҳам наф келтирмади, бу ҳалқ унинг қатл этилишига сабаб бўлди.

Шарик бинни Шайх Али авлодига муҳаббат шиори остида Аббосийларга қарши курашди. Бухоро ва Самарқанднинг жабридийда аҳолиси Али авлодини севгандилари учун эмас, балки босқинчи араблардан интиком олиш учун Шарик атрофига йигилдилар ва бир неча кун унинг байроғи остида жанг қилиб, жон бердилар.

Юқорида таъкидланганидек, ўша исёндан шаҳарнинг ёндирилишию ҳалқнинг қирилишидан бошقا бирон бир натижага чиқмади.

Муқанна исени бўлса мен осмонга чиқиб кетаман ва у ердан фаришталарни келтирив, уларни жазолатаман дер эди». Наршахий ўз сўзини давом эттириб дейди. «Муқанна ўзини ўзи куйдирди. Ундан асар қолмади. Унинг тарафдорлари: Муқанна осмонга чиқиб кетган, бизга албатта, осмондан мадад етказади», дердилар.

Биз Муқанна фаолиятининг хотимаси хусусида ги ривоятларни ўша муаллифлар нақл этганча айлан қабул эта олмаймиз. Зероки, уларда бир бирига зид ҳақиқатдан йироқ мулоҳазалар мавжуд. Табарий Муқаннанинг юзта хотини бор эди, деса Наршахий хикояларидан бирида «Муқанна Сўғд, Кеш ва Нахшаб қизларидан бўлмиш юзта хотини бор эди. Унга қаерда соҳибжамол хотин борлигини айтишига, уни келтириб ўз ёнида сақларди», деб ёзади.

Биз феодал Шарки подшоҳларининг юзта ва ҳатто ундан ортиқ хотин олганини биламиш. Лекин, биз тарихда бирон бир қўзғолон ёки исёничилар раҳбарининг хотинбозлик билан шугулланганини билмаймиз. Улкан бир гоявий мақсад билан Хуросон ҳамда Мовароуннахрда кучли бир исёни ташкил қилишга муваффақ бўлган Муқанна хотинбозлик билан шугуллана олмасди. Агар у шундай бемаъни иш билан овора бўлганида ҳалқни ўзига эргаштириб, исёни уюштира олмасди. Ана шу ҳақиқатга суюниб бўлса керак, «Равзатус сафо» муаллифи Мирхонд «Муқанна ўз ёри ҳамда сұхбатдошларини заҳар солинган шароб бериб ўлдирди» деб қайд этган. «У ўз хотинлари ёки юз хотинини заҳар бериб ўлдирди», деб ёзмаган. Ваҳоланки, мазкур муаллиф ҳам юқорида сингари ажойиб ва гаройиб ривоятларни дикт-эътибордан четда қолдирмасди.

Таржима ҳоли баёнида биз Муқаннанинг оиласи эканлигини ўқтирган эдик. Эҳтимол, ўша давр анъянасига кўра Муқанна ҳам бир неча канизакка эга бўлган бўлиши мумкин. Муқанна ички қалъадалигига оила аёзлори ҳамда канизакларни ҳам ўша ерда саклаган бўлиши керак. Бундан ташқари, қалъада юз нафарми, ундан ортиқми, бошқа аёллар ҳам бўлиши мумкин. Аммо, уларнинг барини Муқаннанинг хотини дейишга бизнинг қўлимида хужжат — асос ўй.

Хулоса қилиб айтганда, Муқанна Хуросонда 9 йил яширин ҳолатда, Мовароуннахрда бўлса 4 йил рўйирост арабларга ва исломга қарши ҳалқ қўзғолон ва исёниларига раҳбарлик қилди: охирида ўзининг ташвиши ҳаётини юқорида нақл этганимиздек якунлади.

РЕДАКЦИЯДАН: Тарихи ҳикоянинг охири журнал имкониятидан келиб чиқиб бирмунча қисқартиришлар билан берилди. Унинг бошланишини «Еш куч»нинг 1989 йил 9—12-сонларида ўқишингиз мумкин.



дилар, янги мадад кучлари келгандан сўнггина Жабраил шаҳарни олишга муваффақ бўлганди. Жабраил мағлубиятга учраган бир жангдан сўнг турклар келиб шаҳарни таладилар, яъни, улар бир неча йил давомида Муқанна учун қилич кўтариб жанг қилган кишиларни таладилар. Мана шу воқеадан сўнггина араблар шаҳарни катта куч билан босиб олдилар.

Бу сингари ҳатти-ҳаракатлар Мовароуннахр аҳолиси руҳиятига салбий таъсир этмай қолмади. Бориб-бориб уларнинг Муқаннага хайрхолиги заифлаша боради. Ташқарида мана шу руҳий тушкунлик Муқанна қалъасидаги лашкарларга ҳам таъсир этди. Улар истар-истамас жанг киллар, қалъа ҳимоясига уччалик аҳамият беришмасди. Натижада шундай бир ҳодиса рўй бердиким, у Муқанна аскари руҳини батамом сўнишига сабаб бўлди.

Бу воқеа арабларнинг суиқасди туфайли Муқанна кўшини сипоҳсолорининг ўлдирилиши эди. Бу сипоҳсолар баҳодир, жасур ва ишбилармон бўлиб Қарши, Шахрисабза Самарқанддаги арабларга қарши жангда шахсан қатнашганди. Тўрт йил давомида арабларнинг бир қанча лашкарларига каттиқ зарбалар бериб, лашкарбосиларни саросимага солганди. Арабларнинг бир қанча бошликлари ва амирлар унга тенг келомлай, мансабларидан истеъго бергандилар, ёки ишдан олингандилар. Шундай бир шахснинг Муқанна кучлари заифлашган бир пайтда ўлдирилиши қўшинга салбий таъсир этмай қолмади.

Бу воқеа қўидагича рўй берганди: Сайд ана шу сипоҳсолорни ўлдириб, Муқаннага қаттиқ зарба беришни мўлжаллади. Бу иш учун у фидойи кишиларни ахтарди. Сайд лашкарида хизмат килаётган Жобир бинни Аҳид деган киши бу ишни ўз зиммасига олди. У анча жасур ва қўркмас киши бўлиб, ҳар қандай баланд деворга бемалол чиқа оларди. У деворларга чиқишга уста яна икки кишини ўзига ёрдамга олди.

Бу уч киши қалъа посбонларни ухлаб ётган (соқчиларнинг ухлаб қолиши уларнинг жангдан кўнгли соғивянлигидан далолат берарди) пайтда деворлардан чиқиб қалъанинг ичига тушдилар ва гафлатда ётган сипоҳсолорнинг бошини олиб, Сайд ҳузурига келтирдилар.

Бу воқеани ўзигитган Муқанна қайғурди ва унинг ўрнига Саржам отли бир кишини сипоҳсолор қилиб тайинлади. Аммо янги сипоҳсолор номардлик қилиб, ўз жонининг омон қолиши шарти билан арабларга таслим бўлди. Шу билан Сиём жангни тугади, ташки қалъа Сайднинг кўлига ўтди.

МУҚАННА ИШИНИНГ ХОТИМАСИ

Уз аскарларини арабларга таслим бўлгани ва ташки қалъанинг улар қўлига ўтганини кўрган Муқанна ўз фаолиятининг тугаганига қатъий ишонч ҳосил қилди.

Тарихчilar Муқанна ишининг натижасини қўидагича тасвирлаганлар: «Равзатус сафо» муаллифининг фикрига кўра, ўз ҳалокати муқаррарлигини сезган Муқанна ўз дўстларини тўплаб, заҳар солинган шароб ичирив ўлдирди ва жасадларини кўйдирди. Узи бўлса тезоб ҳум ичига кириб, эриб ўйқолди. Бош сочлари тезоб устидаги қолгани учун тезоб уни майдаламабди. Шу орада бир канизак шаробнинг заҳарли эканини билиб ичмай, бир бурчакда бекиниб омон қолди. У ички қалъа ўзигитгини очиб, воқеа Сайдга ҳикоя қилиб берди». (Бу мазмун «Равзатус сафо»нинг 3-жилдининг 142-саҳифасидан олинди).

«Тарихи Табарий» муаллифи қўидагиларидан баён этиди: Муқаннанинг ички қалъасида юз хотин ва Тадрон номли хизматкор бўларди. Иши муваффақиятсиз якунланётганини кўрган Муқанна ана шу хотунларга заҳарли шароб бе-

Сипоҳсолор — араб тилида лашкарнинг бош қўмонидон демакдир. Бу сипоҳсолорнинг номи балки эмас. «Тарихи Табарий»нинг таржимасида уни «хориж» деб атасаган. Бу нотўғри. Араблар хукумат душманини «хориж», уларнинг жамини «хавориж» дейдилар. Мутаржим «хориж»ни ўша сипоҳсолорнинг номи деб ўйлаган.

ХАҚИҚАНИИ ТОПОЛМАЙ САРСОН МАН!..

Кўлига илк бор қалам олиб сизлардан нажот излаган инсон — бу мен, 5 фарзанднинг онаси, 28 ёшли Замира Авазовадирман.

Мени тақдир ҳаётнинг боши берк кўчасига итқитиб ташлади. Бир инсон сифатидаги гурурим, ҳақ-хуқуқим поймол бўлди. Тирик етим бўлиб чирқиллаб 5 норасида гўдакларим қолди.

...Бошимдан кечган кунларимни бир бошдан баён қиласай дейману, ҳаёлим чувалашади. Бу мудҳиш воқеани эсласам ҳанузгача ич-этим жунжикади. Ўзимга ўт қўйиб бу номард дунёдан қутулав дейману, энг каттаси ҳали 9 ёшга ҳам кирмаган норасида гўдакларимни ўлайман.

...Мен ўрга мактабда Нуров Дилмурод билан 10 йил бир синфда ўқиганман. Мактабни битириб икки йил ўтгач — тақдир экан, унга турмушга чиқдим. Турмуш ўргоним ота-онасининг якка-ю-ягона арзандаси эди. Қайнонам ва қайнотам «коммунист». Коммунист сўзини қўштироқ ичига олганимнинг сабаби улар шу ниҳоб остида қингир шиларни бажарадилар. Улар нопок ўйлар билан ўз арзандаларини ҳарбий хизматдан олиб қолмаганларида, эрим ўигитлик бурчани бир муддат ҳис қилганида эди, менинг оналик бурчими бунчалик ер билан яксон қилмасиди?..

Шу хонадонга тушганимга 10 йил бўлди, қайнотам, қайнотамлар билан 1989 йилнинг 25 апрелигача рўзгоримиз битта эди. Яхши яшаб келаётган эдик, ўртамизда 3 қизу 2 ўғилчамиз бор. 1986 йили «Газ-24» маркали қора рангли «Волга» олдигу, менинг бошимга қора кунлар ёғилди. Эрим шу машинага

ўтиргандан сўнг босар-тусарини билмай қолди. Кўзига хотин, бола-чақа кўринмади. Мени тез-тез урадиган, ҳар сафар урганида «чиқиб кет, сен билан яшаши хоҳламайман» деб бақирадиган бўлди. Ҳар йили тугиб, болаларни оёқса тургизгунимча мени ҳеч қаерга ишга қўймадилар. Қайнотам Жўраева Моҳтоб қишилоқ советида ишласалар ҳам, ўғилларини тўғри йўлга соломадилар. Мен бу хонадондан 5 боладан ташқари юрак хасталигини орттириб хонашин бўлиб қолдим. Эрим урганилиги туфайли 1987 йил 2 сентябрда қон кетиб район касалхонасига тушдим. Касалхонада 4 ой ётиб, 4 марта операция бўлдим. Бироқ эримдан қўрқсаним учун касаллик варақасига эрим урганилиги ёздирмадим. Шунча азобларга, ҳўрланнишларга чида бекар, «Оиласм бузилмасин, болаларим тирик етим бўлмасин» деб ҳеч қаерга мурожаат қилмадим, эҳтимол менинг катта хатойим ҳам шундан бошлангандир. Ота-онамга, қариндошларимга ўйимдан гап ташимадим. «Заҳар» исчам ҳам «бол» ютдим деб ўтиравердим. Кунлардан бир кун эрим менга яхшиликча ажralиши тақлиф қилди. Мен норасида 5 гўдакни ўйлаб рози бўлмадим. Негаки соғлигимнинг мазаси ўйқ, 5 бола билан қаерга ҳам борардим, деб чиқиб кетмадим. Энди минг бор афсулланяман, ўша пайт чиқиб кетмаганимга. Эрим бошча бир қизни севиб қолгани учун мени ҳайдаш ўйлани изларди. 1989 йил 3 апрель куни эрим қайнотамни Моҳихоса санаториясига элтиб қўйди.

Шунча азобларга чида, ажralиб кетмаганим учун булар мендан қутулишнинг муд-

ҳиш планини, ҳа-ҳа, мудҳиш планини ишлаб чиқишиди. Уйимизда устага зарурат ўйқ эди. 1989 йил 5 апрелда эрим билан отаси қўйни 60 чақирим келадиган Гиждувон районидан уста Воҳид деган кишини, унинг укаси ва укасининг қайнотасини ишга тақлиф қилиб келишиди. Усталар б 4 апрель куни келиб бизнисника тушшишиди. Қўни-қўйниларнинг ўйида ишлаб бизнисника ётиб тушшишиди.

Эримнинг бўйруғига асосан чой ичсалар чой, овқат десалар овқат, ўринларигача солиб қўйлардим. Уста 1988 йили ҳам б 4 ой бизнисника ётиб юрувди, лекин бирор марта менга ёмон кўз билан қарамаган эди. Қайнотамнинг келишига бир кун қолганда эрим билан отаси ўша ифлос устани ичирib менга нисбатан зўрлик қилишга ундаидилар. Ўйга кирган заҳотим у менга ташланди, шу лаҳзада ҳовлида юрган қайнотам келиб қолиб менинг ўрди-ю, устага индамади, гўё мени шу иш устидаги тутуб олгандай. Бу куниси, яъни 26 апрель куни эрталаб улар менинг юзимга қора дод чаплаб, ота-онамникуга болаларим билан элтиб ташлашиди.

Ўшандан буён ўйлаб ўйимга етолмайман. Бу воқеа ноҳосдан қилинган бўлса, уста нега ўйига қочиб кетмади? Нега уста булардан қўрқмай бу ўйда яна бир ҳафта яшади?..

Нега эрим уриб ўлдирса ҳаққи бор эди, лекин устани чертмади?

Нега эрим «менинг хотинимни шарманда қилди, устага чора кўринглар» деб ҳеч қаерга мурожаат қилмади? Нега, деган саволлар миямни еб бормоқда? Нега ахир ўигит киши хотинини шарманда қилмоқчи бўлган кишини ҳимоя қиласиди? Баракалла ҳаҳрамон,

НАЖОТ ИСТАГАН КЎНГИЛ

Ўзим ҳарбий хизматдаману, кўнглим алағда. Қишилоқда қолган жигарларимнинг қисматидан руҳан эзиламан. Кейинги уч-тўрт йил ичидан бошимдан ўтказган кўлфатлар шу қадар оғирки, эсласам юрагим орнага гортиб кетади. Охри, ўйлай-ўйлай, бор ҳасратимни «Еш куч» журнал-хонларига тўкишига аҳд қилдим...

Дарсларни тамомлаб, ўйга келиб, эрталаб ионушта қилган чорпояда ноҳуҳ воқеанинг гувоҳи бўлдим. Чорпоя устидаги отам беҳшу бўлиб ётарди. Онам бечора ўигидан ўзини тиёлмайди. Бориб доктор ҷақиринглар, дерди. Ҳадемай он халатли икки киши келди, отамниг қон босимини ўлчаб иккита укол қилишиди. Докторлардан бирин, ёмон асабийлашибисиз, 15 кунларда тузалиб кетасиз, деди. Ўшандо, отамниг «ҳали мен 15 кун ўтаманни, давлат сўзлари ҳеч эсимдан чиқмайди. Докторлар ўзларича гаплашишарди. Касалхонага олиб кетсанмисан, чап тарафи паралич деган сўзларини эшидтади.

Докторлар кетишиди. Ҳар икки-уч кунда хабар олиб туршиарди. Отам совхозда 25 йилдан буён мол доктори бўлиб ишларди. Мен 4-синфда ўқирдим. Акам ҳарбий хизматда эди. Отамниг чап қўй ва оғзи ишламай бир ойча ётди. (Бу воқеалар 1979 йилда содир бўлаётган эди).

Отамниг облости касалхонасида даволашларига қарамай унча фойдаси бўлмади. Бу орада акам ҳарбий хизматни тугатиб ўйга қайтди. Отам тузалиб кетгандан кейин ўқирман деб, совхозга ишга кирди. Отамниг дарди ўша-ўша эди.

Мен 8-синфни битириб Зооветеринария техникумига ўқишига кирдим. Ўқишига кирганнинг қувониб ўйга қайтдим. Қувончимга отамни шерик қилмоқчи бўлдим. Ота, мен сиз ўқиган техникумига ўқишига кирдим. Энди сиз билан ишлаган одамлар орасида ишлайман, дедим. Отам менга тикиланган ҳолда кўзидан ўш оқарди. Ахир отам беш йилдирки, қийин аҳволда ётарди. Отамни дард енганди. Ҳуллас, ўша кунларда отамидан жудо бўлдик. Оиласмизнинг қийин аҳволда қолишига қарамай, ўқишиминг биринчи йилини тамомладим. Искенин курсда ўқиб юрганимда (1986 йил) бизнинг Қўшработда сариқ касаллиги кўпайди.

Бизнинг оиласмиздан опам ва укам сариқ билан оғриди. Улар касалхонадан чиқмай турив, рўзгорбоши бўлиб турган акам ҳам сариқида чалинди. Докторлар тўғри аниқлай олмасдан шамоллаган деб шамоллашга қарши дорилар буюрган. Докторларнинг айби билами ёки тақдир нешонаси шўр эканими, акамдан ҳам ажralиб қолдик. Пахта сўзини эшигем юрагим зирқирайди. Негаки, акам касалхонада жон талашиб ётганда мен паҳтада эдим. Ҳуллас, ўз оғзи билан касалхонага борган акамниг 12 ноъябрда оламдан кўз юмганидан бехабар қолдим. 15 ноъябр куни кўнглим қандайдир фалокатни сезиб ўйга отландим. Автобусда кетиб турив, ўтра ўшлардаги бир кишининг ҳамроҳига «бечора Абдурауф ҳам оламдан ўтибди», дегани қулогимга чалинди. Шериги қайси Абдурауф деб, сўрди. Уларнинг гап-сўзларидан марҳум ўзимнинг акамини сездидим. Қани энди автобусимиз тезроқ юраса юралтику, лекин менга жойида тўхтаб тургандай. Ўйга ётиб келдим. Ҳовлида кириб опам, укамларнинг менга осилиб ўйглашибдан билдилик, акамдан айрилибмиз. Акамниг маъракаларини ўтказгач, бошим қотиб қолди. Онам 40 сўм пенса олса, тирикчиликни қандайди ўтказиб бўлади? Баъзилар ўқишини ташлаб бирон жойда ишлашин маслаҳат беришди. Онам ўқишини давом этти, деб қўймади. Билардим, ўйдагилар қийналарди. Акамниг бевақт ўлимидан онам чўкиб қолганди. Унинг ҳам-

мамизга қиладиган насиҳати бир хил эди, янганги ҳафа қилманглар, агар кетиб қолса, неварамни қандайди қўраман?

Янгам марҳум акамниг ҳурматини қилиб, то ўили ўтгунча ўйда ётириди. Акамниг ўйини ўтказиб, отасининг ўйига кетди. 25 ёшда тул қолган аёлнинг ҳам аҳволини тушуниш керак.

Янгам кетгандан сўнг, хонадонимиз буткул њувиллаб қолди.

Акамдан қолган ёлғиз ёдгор жияннимиз Робия ҳам кетди. Онамниг андармон бўлиб юргани — невараси кетгандан сўнг соғлиги ёмонлашиди. Бир ой ўйда бўлса, бир ой касалхонада ётиб қоларди.

Куз кунларининг биринча, онам, мен, укам майиз ўигиштиради ўтиб. Амакимниг аёлни кетиб, онамни фотозалиши жойга боришга қистади. Шундай қилиб онам ўша ёқса кетди. Эрталаб турив бозорга бормоқда эдим. Онам ётадиган ўйга кирсан ҳалигача қайтмаган. Бозорга кетдим, соат 10 ларда қайтиб келсан, бутун ваҳима. Фотоҳали жойга борган онам ўша ёқда оғриб қолибди. Машина билан олиб келиш мумкин эмасмиш.

Сўраб-суршитириб фотоҳали жойга етиб бордик. Онамниг ётишидан касалини тушундим. Бу хонадондаги вафот этган кишининг ўши 27 да экан. Менимча шу нарса онамниг ярасини янгилаган. Кон босими кўтарилиб, мияга қон кўйилган.

Онамини машинада район касалхонасига олиб келдик. Касалхонадаги барча муолажалар ҳам наф бермади. Бир ҳафта деганда онамкоримиздан ҳам ажralиб қолдик. Ҳайҳотдай ўйда синглим, укам, касал опам ва мен қолдик.

Онамини тупроқка топшириб қайтганимдан сўнг нима қилишимни билмай қолдим. Гоҳида отамниг, акамниг, онамниг ортидан кетгем келарди. Аммо бу ёқда ҳали вояга етмаган укам билан синглимни ўйлардим. Ўқишимининг уч ойи қолган. Бир амаллаб ўқишини ҳам тутадим.

Апрель ойида совхозга келиб штатсиз ишлай

операциямиз яхши ўтди қаҳрамон, деб ёнига олиб ётади.

Ахир менинг 5 та болам бор, энг катта — қизим Дилором 9 ўшга кирди, мен ёмон йўлга юрсам, бигта-иккита болам бўлган вақтда юрмасмидим? Мен — касалманд нарса, юрсам соғ пайтимда юрмасмидим? Хўп, мен ёмон, ифлос эканман, норасида гўдакларда нима айб? 5 ой бўялтиги бирор марта болаларни кўришга келгани йўқ, нарсаси у ёқда турисин.

МАНА 5 ОИДАН БУЕН БОЛАЛАРИМ БИЛАН САРСОН-САРГАРДОН БЎЛИС БОРМАГАН ИДОРАМ, КИРМАГАН ТАШКИЛОТИМ ҚОЛМАДИ. Қайси ташкилотга бормай қайнонам ва қайнотамнинг коммунистлигини, партия ветеранлигини менга рўкач қилишишади. Ахир улар қилган бу шилар жиноят эмасми? Инсон боласини, яъни мендек баҳтсиз онани шунчалар хўрлайдиларми-еий? Ким айтади уларни партия одамлари деб.

Хурматли редакция! Сизлардан шуни ялиниб-ёлвориб сўрайманки менинг обрўйимни тиклашга, келажакка бўлган умидимни қайтадан бунёд этишга, менга нисбатан фитна ўюстирганларга чора кўришга ёрдам беринглар, мен халқ орасида, қариндошларим олдиди бош кўтармай қолдим. Мен туфайли барча эл-авлодимнинг юракларига жароҳат етди. Бундай жароҳатни қайси асбоб билан ўлчаш мумкин.

Хурматли редакция! Сизлар менга ҳақиқат ва адолатни юзага чиқаришга, юзимдаги мажбуран ёпиширилган қора доғни ювиб ташлашга ёрдам берарсизлар деган умиддаман.

Менга суд, прокуратура ёрдам беролмади. Халқимизда «Киши эшиги тор, уйингга бор» дейишади. Ахир мен 5 норасида гўдакларим билан қишини қаерда ўтказай? Кимга арзимни айтай? Дунёдан тўйғанга ўхшайман. Агар менга ҳақиқатни юзага чиқаришга Сизлар ҳам ёрдам беролмасангиз ўзим ва болаларимни ўлдиришга мажбурман.

Улим яхши!

Улим яхши! Одам агар шундай хор бўлса. Ҳақиқат! У қани ўзи? Инсон шунга зор бўлса!



Сизларга сўнгги илинж билан муштипар она. Бу мактубимни неврология бўлимидан йўллаяпман. Чунки анчадан буён шу ерда даволаняпман.

Замира АВАЗОВА,
Бухоро вилояти, Бухоро ноҳиясидаги
Энгельс номли колхознинг 7-бригадаси.

РЕДАКЦИЯДАН: Мана, хурматли журналхонлар, энг сўнгги илинж сифатида «Ёш куч»га мактуб йўллаган ёш аёлнинг, онаизорнинг юрак нолаларини ўқидингиз.

Биз қадим маданият бешиги бўлмииш Бухоронинг барча софдил фуқароларига мурожаат қиласиз.

5 нафар норасида гўдакни, ўзини ўлимга маҳкум этаётган ёш онани инсон шаънига

чеч тўғри келмайдиган фисқу-фасод, тухмат ботқогидан чиқиб олишига ёрдам беришларидан умидвормиз. Қолаверса область ва районда яшаетган минглаб софдил, меҳрибон коммунистлар, инсон ташвишига бефарқ қарай олмайдиган комсомоллар бу аянчилик тақдирга бефарқ қараб туролмаслар, деб ўйлаймиз. Аёлнинг дод-фарёдидаги келтирилган фактларнинг, таърифлаб бўлмайдиган даражада хунук воқеаларнинг лоақал учдан бири ҳақиқат бўлганда ҳам бу фожиага сабаб бўлганлар жазосиз қолмаслиги керак. Биз Бухоро район партия комитетидан ва бутун район жамоатчилигидан оғир ахволга тушиб қолган оиласа ёрдам қўлларини чўзишлини сўраймиз. Коммунист деган улуг номга дод тушираётганлар бўлса тегишли жазоларини олмасдан қолмаслар...

бошладим. Шу ой тўлиқ ишладим. Кимдан маош талаб қилишни билмайман. Бошлиқларнинг буюрган юмушларини бажараяман. Шу совхозди ишлаб юрганимда ҳарбий комиссариатдан чақирив қогози келди. Қишлоқ советига бордим, опанглар бор, сени армиядан олиб қололмаймиз, дейишади. Укамни, синглимни, касал опамни опамларнинг қарамогига берингизлар, ўшандай мен хотиржам хизматга кетаман, дедим. Йўқ, керак бўлса, ўзларидан билib боқади, дейишади.

Синглим ҳунар-техника билим юртида ўқиши, укам 8-синфа. Ўттиз яшар опам эса тұгма касал, руҳий касаллар шифохоналарида ётиб чиқсан, лекин согаймаган.

Хизматдан қолдирмасликларини билib иш жойим билан ҳисоблашиб учун бордим. Совхозимиз бош ветвачига (фамилияси ёдимда йўқ, исми Исмат) Исмат ака, ваёдангиз бўйича ҳозир ишлаб тур, кейинчалик бўйирүк чиқариб, меҳнат дафтарчаси очамиз, дегандингиз. Мана, бир ойдан ошиди, буюрган отарларингиздаги қўйларни эмлаб чиқдим. Ҳонадонларга қарашли молларни ҳам 3-4 касалликка қарши эмладим. Энди иш ҳақимни кимдан оламан,— дедим.

Ваъда бериси осон экан. Иш бошлаганимга бир ойдан ошганига қарамай, меҳнат дафтарчаси очилмаган экан. Ҳарбий комиссариат чиқириган муҳлат ётиб келди. Ишим ўша ахволда қолиб кетди. Комиссариатга бордим. Бошлиқ билан учрашишини ултимос қилдим, майор экан, хизмат, деди. Мени армияга олишаётган, оила бошлаги менман, қарамогимда укам ва синглим бор, дедим.

Ҳеч бўлмаса вақтинча қолдиришларини сўрадим. Йўқ, қонунга тўғри келмайди, деди бошилик.

Катта опам Гулсанам Ширинова — 32 ўшда, қўшини совхозда истиқомат қиласи, ўртанча опам Маърифат Эшқобилова — 30 ўшда, биз билан бирга тұради, тұгма касал. Кичик опаларим Махфират ва Муқаддаслар тұрмушга чиқиб кетишган.

Ниҳоят, 6 июнь куни райкомга бориб бирин-

чи котибни изладим, йўқ экан. Хизматдан қолишидан умид үзис, ҳали йил тўлмаган бўлсада, онамнинг йилини ўтказдим. 9 июнь куни ҳарбий комиссариатга бордим. Эрталабдан кечгача ўша ерда қолиб кетдим. Тунги соат ўн бирларда мен билан бир шеригимни ҳақириб, эрталаб соат олтида поездда жўнайсизлар, дейишди. Ярим кечада укам ва синглим билан сўнгги бор хайрлашиб учун қишлоқта қайтдим. Синглим ухламай ўтирган экан, ўнга халта тиктириб зарур ўл-булларни солдирдим. У кетаётганимдан кўнгли бузилиб йиглади. Шу орада ухлаётган укам ҳам ўйгонди. Учаламиз бир-биримизга тикилмиз, йиглаймиз! Қани энди биронта бизнинг оху-зоримизга қулоқ соладиган одам топилса. Касалманд опам эса бизларга термулиб ўтирибди. Уни ҳеч нарса қизиқтирмайди, ўзи билан ўзи овора. Нималарни дир яшириб, нималарни дир излаб умрини ўтказади.

Вақт зиқлиги учун жигарларимни йигллаган ҳолда қолдириб, машинага ўтирибди. Ортимга қарасам синглим ва укам чирқираб кузатиб турди. Иўл-йўлакай ўйлаб кетдим. Уларнинг ҳоли энди нима кечади, опам пенсия олмаса? Фақат укамгина 18 ўшга тўлмaganligi учун марҳум отамнинг ҳисобидан 25 сўм пул олади. Уч жон шу пул билан қандай тириксиллик қиласи?

Минг хил ўйлар гирдобида вокзалга ётиб келдим. Вокзалда хизматга жўновчилардан кузатувчилик кўп. Ҳўрлигим келди. Менинг ҳам ота-онам, анакам тирик бўлганда бўнчалар гарип бўлмасдим. Поездимиз аста-секин ўрнидан жилди. Аскарликка кетаётган йигитлар хурсанд, ўйин-кулгини бошлаб юборишид. Менинг эса ичимга чироқ ёқса ёримайди. Шундай оғир хаёллар билан хизматни бошладим. Қарантиндан сўнг ҳарбий қасамёдни қабул қилдик. Синглимдан хат олдим. Унда айтлишига қараганда, укамни мактабдан ҳайдашибди. Тўғри, укам дарсларни яхши ўзлаштиrolмайтган эди, чунки оиласиги ҳол жойлашган 78-мактаб мутасаддилари (директори Низом Ду-

шонов) ўнга ёрдамлашса бўларди-ку. Майор Семёновга воқеани айтганимда у кўмаклашишга ваъда берди. Ҳақиқатан иккита ҳафта ўтгач, уй тарафдан укамни С. П. Королёв номли 1-ўрта мактабга қабул қилинганлиги тўғрисида жавоб хати келди. Мени тушунмовчилик билан армияга юборишган, ҳали ҳам бўлса ҳақиқитириб олишар деган умидим бор, бу ёқда эса хизматимнинг олти ойи ўтиб кетди.

Хурматли редакция ходимлари!

Кейинги олаётган хатларимга қараганда укам ва синглим ниҳоятда қийналиб қолишган. Бизларга ёрдам берингизлар. «Ёш куч»га қилган ноламни босиб чиқаришларингизни ёлвориб сўрайман деб.

Абдумўмин ЭШҚОБИЛОВ,
Москва обlastidagi ҳарбий кисмлардан бирида
хизмат қилаётган оддий аскар.

РЕДАКЦИЯДАН: Азиз журналхонлар! Мана, А. Эшқобиловнинг ҳасрат тўла мактубини ўқидингиз. Биз уни жузъий қисқартиришлар билан, қарийб айланан ўзлон қилдик. Муддаомиз битта — у ҳам бўлса, орамизда ана шундай шумтақдир зарбасига учраган ҳонадонлар борлигини эзлатиб қўйиш. Тақдирга тавзиатлашса, бу ёғи тушунарли, лекин биз инсонларчи? Нима қилаётмиз, қаёқда қарашмиз? Армиямизда аскар ва сипохи(офицерлар)лар сони кескин қисқартирилаётган бир вақтда мурakkab шароитдаги бу оиласа далда бериш ўрнига, оиласининг ёлғиз таяниб бўлган йигит ҳарбийга олинди. Қудратли армиямиз нахотки шу кулфатзада инсоннинг хизматига мухтож бўлса? Қайта қуриши шарофати туфайли, ҳарбий соҳада ҳам ижобий ўзгаришлар рўй берәётган даврда нима учун Кўшработ район ҳарбий комиссариатидагилар А. Эшқобиловнинг ахволини тушунишмади? Эшқобиловлар истиқомат қилаётган жойда қишлоқ совети бордир, ахир?! Ушбу безовта саволлар ўз амалий жавобини кутади.

„Пахтакор“



Суратда: «Пахтакор — 79» командаси [тепадан пастга]. Биринчи қатор [чапдан ўнга]: Анатолий Дворников [массажчи], Аҳмаджон Мусаев, Сергей Покатилов, Александр Корченов, Олим Аширов, Александр Яновский, Аҳмад Убайдуллаев, Геннадий Денисов, Виктор Чуркин; иккичи қатор: Олег Буров, Владимир Чумаков [врач], Идгай Тазетдинов [тренер], Владимир Макаров, Александр Кочетков, [баш тренер], Анатолий Могильний, Николай Куликов, Владимир Собиров, Равиль Агишев, Дмитрий Роман.

Учинчи қатор: Владимир Федоров, Мансур Толибжонов [администратор], Геннадий Антонов, Тўлаган Исоқов, Вячеслав Амбарцумян [тренер], Константин Баканов, Шўҳрат Эшбўтаев, Юрий Басов, Константин Новиков.

Барча футбол мухлислари таниш бўлган «Пахтакор» ҳақидаги қўшиқни тингланимда вужудимга беихтиёр титроқ туради, хаёл узоқ-узоқларга етаклайди. Едимга ўзбек футbolining фахри бўлган, айни зафарлар кучадиган пайтида машъум тақдир тақозоси билан авиаация ҳалокатига учраган 1979 йилдаги «Пахтакор» командаси тушади. Шу сабабдан қалбим даъвати билан мени түғёнга солаётган баъзи бир хотираларим, фикр-мулоҳазаларимни журналхонлар билан ўртоқлашиш учун қўлимига қалам олдим.

Умр бамисоли оқар сув — кўз очиб-юмгунча ўтиб кетади деганларидек, мана, севимли командализнинг орамиздан кетганига ҳам ўн йил тўлди. Бу бир футbolchining катта спортдаги ўртacha фаолиятига тенгдир. «Пахтакор»гача ҳам спортда бир неча ҳалокатлар бўлган. Лекин жаҳон футболи тарихида бу каби команда асосини ташкил этувчи ўйинчилар ҳалок бўлиб, уни янгидан тикилаш холати ҳали рўй бермаган эди. Зоро ҳар бир командалининг йиллар давомида вужудга келадиган ўз услуби, қиёфаси ва анъаналари бўлади. Бундай ташқари катта спортда «авлодлар алмашинуви» деган ҳодиса ҳам борки бунда ветеран ўйинчиларни аста-секин умидли ўшлар билан алмаштириб борилади, лекин бунинг учун ҳам командалининг асосий состави мавжуд бўлиши керак. Буларни қайтадан тикилаш игна билан қудук қашибдан ҳам оғир, албатта. Зоро, севимли командализнинг бошига худди шундай кунлар тушган эди. Менинчя, аввалги составимиз барча футбол мухлислари қалбидан чуқур ўрин олган эди. Шу нуқтаи назардан мен сўзимни ўтмишга мурожаат бошлишни истардим.

Менинг болалигим ва ўсимирлигим 60—70 йилларда ўтган. Кўплар қатори мен ҳам аввалги командализнинг ўйинларини кўриш баҳтига мусасар бўлганман. У пайтларда стадионлар ҳозиргидай лоторея билетлари орқали тўлдирилмас, футболга факат асл ишқиблар келишарди. Еш-

ўзига эргаштира оладиган О. Аширов, М. Ан, В. Федоров каби пешқадам ўйинчилар бор эди. Тўғри, бу команда биринчилик медалларини ҳам қўлга киритмади, мамлакат кубоги соҳиби ҳам бўлмади, лекин муҳими, футболни жон-дилидан севувчи ҳалқимизнинг юрагидан абадий ўрин олган эди. Иқтидорли тренер В. Соловьев тамал тошини қўйган бу колектив келажакда албатта юксак натижаларга эришиб, зафарлар қучарди. Чунки унинг асосини ёш, талантли, футболни чин дилидан эъзозловчи charm тўп усталик ташкил этарди. Эслатиб ўтиш жоиз, 1982 йили янгитдан тузилган «Пахтакор» олий лигада энг юқори 6-ўринни (1962 йилдаги каби) олган, А. Якубик эса 23 тўп билан «энг сермаҳсул ҳужумчига» совринини қўлга киритган эди. Ўша йил охирида телевидениеда ташкил этилиб, «Пахтакор»нинг ҳамма йиллар натижаси бўйича энг яхши тренери ким? деган савол берилганда ҳам Секеч эмас, В. Соловьев голиб чиқкан эди. Бу ҳам В. Соловьев ва у тузган команда ҳалқимиз қалбидан нақадар чуқур ўрин олганлигини кўрсатади.

Севимли командализнинг марҳум ўйинчилари ни эслаган сари улар кўз ўнгимда намоён бўла бошлайдилар, хаёлимга қизикарли, чиройли комбинацияларга бой учрашувлар келади, хотира-лар гавдаланади.

Сергей Покатилов... 11 метрлик жарима тўпларини усталик билан қайтара оладиган, кучли реакцияга эга бу моҳир дарвазабоннинг айни маҳоратга тўлган вақти эди.

Олим Аширов... «Пахтакор»га 17 ёшида қабул қилинган бу ўйинчи 18 ёшидан бошлаб асосий составда ўйнай бошлаганди. Маҳорати йилдан йилга ошиб бориб, ҳатто мамлакат терма командаси сафларида ўйнаш даражасига етган эди. Бу марказий химоячининг 20—30 метрдан туриб берадиган зарбаларидан ракиб дарвазабонлари доимо ҳавфда эди.

Николай Куликов... Москва футболидан етишиб чиққан бу ўйинчи эндигина ўзининг асосий клубини топиб, командализнинг доимий «нозик» линияси — химоя чизигини мустаҳкамлашга ўзининг мунносиб ҳиссасини қўшаётган эди.

Равиль Агишев... 20 ёшли, ўсиб келаётган бу умидли, ёш химоячининг бутун келажаги ҳали олдинда эди.

Михаил Ан... «Пахтакор»нинг 70-йиллар соста-

ЕЛАБАНИСА

лар ўртасида ҳам қизиқиши ҳозиргидан кучлироқ эди. Деярли ҳар бир маҳалла ва кўчада болалар кўчама-кўча, маҳаллама-маҳалла футбол ўйинлари ўтказишарди. 1967 йилда «Пахтакор» стадионидаги ҳар бир ўйинга ўртача 37.700 нафардан ишқибоз тушгани ёдимда. Бу жуда катта кўрсаткич. Ҳакли савол туғилади: «Пахтакор»ни Итифоқ ва Жаҳонга танитиб, ишқиблар зътиборини қозонишига сабаб нима? Бу шубҳасиз унинг ўзига хос ўйини, услуги ва қиёфаси эди. Ҳа, командализ тарихида мувффакиятсиз мавсумлар бўлган, қуйи лигаларда ўйнаш ҳоллари ҳам рўй берган. Лекин муҳими, у ўз ўйинин ҳеч вакт йўқотмаган эди. Доимо олга интилиши, учрашув охиригача курашиш ва ҳужумкорлик руҳи унинг энг яхши хусусиятлари эди. 1975 йилда Киев «Динамо» чилари мамлакат чемпиони бўлиб, кубок эгаларининг Кубоги ва «Суперкубок»ни қўлга киритиб, бутун Европани лол колдирганларида, худди шу йили командализдан Тошкентда 5:0, Киевда 1:0 хисобида енгилгандилар. Бу галабалар «Пахтакор»ни тилларда достон килган эди. Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин.

Маълумки, санъатда, адабиётда, спортда ва хусусан футболда талантлар ҳар доим ҳам туғилявермайди. Футболда 1958 йилдаги Бразилия терма командаси каби ҳар жиҳатдан етук, идеал коллективлар эса деярли бўлмайди. Лекин 1979 йилдаги «Пахтакор» республикамиз футболи тарихидаги энг кучли составлардан бири эди десам ҳеч ким эътироз билдири маса керак. Унинг ҳар бир линиясида командашошларини олга бошлидиган, қийин вазиятларда ўрнак кўрсатиб

виили Аңизз тасаввур қилиш жуда қийин. Менимча у ўзбек футболи тарихидаги энг кучли ярим химоячи эди. 1969 йилда 17 ёшида колективнинг резерв сафидан ўрин олиб, фаолиятини бошлаган бу ўйинчи командализнинг руҳи эди. Олий лигада у каби моҳир диспетчерлар йўқ ҳисоби эди. Деярли барча ҳужумлар Ан орқали ўтар, ўйинни бошқариши бобида унга тенг келадиган ўйинчи бўлмаган. Кейинги йилларда командалининг доимий капитани бўлган бу футболчи В. Федоров билан бирга 1976 йилда ёшлар ўртасида Европа чемпиони ҳам бўлган эди. Унинг кучли зарбалари ва айланма бурчак тўпларидан ракиб дарвазабонлари доимо додга қолишган. Афуски, у кечикиб бўлса ҳам СССР терма командаслига қабул қилинган эди.

Александр Корченов... Ярим химоячи Корченовни командализнинг «мотори» и дейшишарди. Чунки Александр химоядига ҳам, ҳужумда ҳам — қаерда командашошлари ёрдамга мухтож бўлса ўша ерда ҳозиро нозир эди. Юраги пўлатдан бўлганидек чарчаш нималигини билмасди, бутун борлигини багишиларди.

Владимир Макаров... Тожик футбольида вояга етган бу ярим химоячи тўп киритиш бобида унчабунча ҳужумчилардан қолишмасди. Командализнинг энг ёши улуг ва тажрибали ўйинчиларидан бири бўлган.

Константин Баканов... Кучли техникага эга ярим химоячи. Биринчи лигада ҳам, олий лигада ҳам ўзининг чиройли ва сермаҳсул ўйини билан ишқиблар зътиборини қозонганди.

Владимир Федоров... Бу моҳир, тезкор ҳужумчилик рақиблар ҳимоя чизигини яшин тезлигига ёриб ўтишини кўриб қайси ишқиблар хайратдан ёқа ушламаган дейсиз. Владимир «Пахтакор»нинг асосий составида 17 ёшидан бошлаб ўйнай бошлаган, мамлакат терма командаслига эса 20 ёшида қабул қилинган эди. Москвада Федотов ва Стрельцов, Тбилисида Кипиани, Киевда Блохин ўйинини кўриш учунгина баъзи ишқиблар атайлаб ста-

Ҳамма ЗР!

БОЛАЛАРИМ БИЛАН

дионага келгани каби Тошкентда кўпчилик Федоровинг ажойиб маҳоратидан завқланиш учун ҳам стадионга ташриф буюарди. У командаға жуда содик эди. Федоровга Москва клубларидан, Киевдан озмунча «олтин төг»лар ваъда қилинган таклифлар тушмаган дейсизми. Комил ишонч билан айтиш мумкинки, у келажакда Г. Федотов клубининг аъзоси бўлиши учун барча имкониятларга эга эди.

Виктор Чуркин... 1978 йилги мавсумда барча ўйинларда иштирок этган бу футболнинг ҳам энг яхши ўйинлари ҳали олдинда эди. Унда ажойиб қобилият, айни зарур пайтда кутилмаганда ракиб дарвозаси олдида пайдо бўлиб, ҳал қиливчи зарбалар бериш хусусияти бор эди.

Шуҳрат Эшбўтаев... 20 ёшли бу ёш ҳужумчининг келажакда ўзбек футболнинг янги ёрқин «юлдуз»ига аланини аниқ эди. У олий лигага биринчи мавсумни ўтказётганига қарамай 9 ўйинда 3 та тўп киритишга муваффақ бўлган эди. Бу чақон ҳужумчининг ракиб ҳимоячиларини усталик билан алдаб ўтишлари ҳали ҳам ишқибозларнинг ёдиди бўлса керак. Шуҳрат бамисоли яшиндек чақнаб, ўзидан ёргу из қолдирди.

Ўйлайманки, ёш, умидли ўйинчилар — В. Собиров ва С. Бозорвлар ҳам келажакда командализинг маҳоратли ўйинчиларидан бўлиб етишардилар.

Қўлимизни қўксимиизга қўйиб айтишимиз мумкин, марҳум футболниларимизнинг ёрқин хотира-ларини абдийлаштириш учун анъанавий хотира турнири ташкил қилинди, номлари кўчаларга қўйилди, республика спорт комитети биноси олдига мармар лавҳа ўрнатилиди — бу нур устига аъло нур. Менимча стадионнинг бирор бўш чекка-сида биродарлик қабристони ташкил қилиниб, барча футболнилар ва тренерлар ҳокими бир ерга қўйиб, эслалик тоши ҳам ўрнатилганида яна ҳам барча мухлислар учун айни мудда бўлган бўлур эди, футбол ишқибозларининг зиёратгоҳига айланарди.

Сўзимни жонажон командамизнинг кейинги ўн илини ҳақидаги мулоҳазаларим билан якунламоқчиман. Бу вақт ичиди қанча ҳатоларга йўл қўймадик дейсиз, севимли командамиз не-не кунларни ўз бошидан кечирмади. Ҳатто коллективни тиклаш учун берилган 3 мавсумдан ҳам унумли фойдалана олмадик. Командани истеъодли маҳаллий ёшлар билан тўлдириш керак эди. Бунинг ўрнига қанчадан-қанчада Семенка, Башкиров, Соловьев, Глушаков, Церетели, Кобзев каби у командадан бу командаға ўтиб юрадиган ўйинчилар келиб кетди. Тренерни танлашда ҳам ўта бефарқлика йўл қўйилди. Команданинг собиқ баш тренери И. Секеч билан 1984 йилги мавсумнинг охирларида бўлган бир сұхбат ҳамон ёдимда. Уша йили «Пахтакор» олий лигадан тушиб кетган, мавсум тугарага, унинг составида атиғ(?) ўйинчи қолган эди. Секечдан мухир беклажакдаги режалари ҳақида сўраганида у ҳеч хижолат бўлмасдан, кизи Тошкентдаги институтнинг охирги курсида эканини, битирса кетсан керак деган гапни айтган эди. Ахир Секеч бундан олдин «Помир»ни ҳам кетар олдидан таҳликали аҳволга солгани маълум эди-ку. Еки ундан кейинги бош тренер В. Тихоновни олайлик. Ахир у ўзбекистонлик бўлишига қарамай, бутун уми давомида факат II-лига командалари билан ишлаган, «Пахтакор»дек олий лига командасига раҳбарлик қилиш учун тажрибаси етарли эмас эди-ку. Шу эмасми командамизни аввал I-лига коллективлари ўтасида 11-ўринга тушиб қолишига, сўнг эса II-лига клублари орасига тушиб кетиш хавфидан факат охирги ўйиндагина маъжиза рўй бериб кутилиб қолиш даражасига олиб келгани. Ахир «Пахтакор» тақдиринга шу қадар масъулятсизлик билан қараб, уни тақдир тўғонларига ташламаслик керак эди. Мана, яна мавсум бошида тўсатдан Б. Абдураимов ўрнига В. Носов қўйилди. Бу балки тўғридир, лекин менимча шошмаслик, Абдураимовга яна ишлаш учун бир оз вақт бериш керак эди.

Мен ўтмишни эслаб, бироз хотираларга берилдим, айrim шахсий фикрларимни байн қилдим. Ҳақиқат баҳсада туғилади ибрат олиш, уларни таҳлил қилиш келажакда албатта ўзининг мевасини беради. Энди севимли командамизга ўз тилакларимни билдиримокчиман: марҳум «Пахтакор» чиларнинг ёрқин хотирави ҳурмати, доимо уларни ўтлашиб туринг, аввали командамиздек факат ҳужумкорлик руҳида ўйнанг яна олий лигага муносаб команданинг вужудга келиши учун бутун куч-гайрат ва маҳоратингизни аяманг, «Пахтакор»нинг аввали шон-шуҳратини тикланг. Бу йўлда биз футбол ишқибозларни силзарга далда бўлмазиз, максадларингиз рўёба чиқиши учун доимо кўллаб-куватлаймиз.

Дилшод ИСРОИЛОВ

Ҳурматли редакция! Мен ҳалқнинг ишончини оқлаш учун юқори лавозимлар ишониб топширилган қишилар томонидан жабланган кўп болали онаман.

Ана шундай қишилар оналарни ҳурмат қилиш борасида бошқаларга ибрат бўлади деб ўйлаб юрадим. Афус, адашган эканман. Мен 1974 йилдан бўён Балиқчи район марказий касалхонасида ҳамшира бўлиб ишлайман. Оиласиз билан 12 йилдан бўён район коммунал хўжалигига қарашли кеярлига яшаб келар эдим. Оиласизда 8 жонмиз, б фарзандни оқ ювиб, оқ тармоқдаман. Катта ўглим 8-синфда ўқимоқда. Узим III группа инвалидиман. Турмуш ўргогим қурувчи. Бизга 1988 йили 1984 йилги аризамга мувофиқ ўй-жой берилши керак эди. Лекин район ижроия комитети масгул ҳодимлари буни бир йилга кечистиршиди. 1989 йил 9 июн куни менга 4 сотих томорқанинг ўзини — қуруқ ери беришгандан сўнг яшаб турган квартирамиздан чиқариб юборишди. Борар бошпанамиз ўйқ. Мен кўчимни олиб чиқиб кетмай туриб ўйимга Қўчкоров деган врач кириб олди. Унга менинг квартирамни район ижроия комитети ҳодими Охунов берган эмиш. У киши зўрлик қилиб бизни ҳайдаб чиқаргач, Охунов турмуш ўргогимга «ўз хоҳшиш билан чиқдим» деб тилхат ёздириб олибди. Мен Охуновга учрадим. 6 болам билан кўчада қолдирманг десам. «4 сотих ер бердик, ўша ерда яшайсанлар» деди. Қуруқ ерда қандай яшаш мумкин? Кейин район ижроия комитети раиси Ҳожиевга учрадим. У киши шунақа қарор қабул қилганимиз деди. Район ижроия комитети шундай қарор чиқариб одамларни кўчага ҳайдашга ҳақли бўлса нега ўзлари қабул қилган қарорга ишонишмай тилхат ёздириб олишади! 4 сотих қуруқ ери бериб квартирадан чиқариб юбориш қайси қонунда бор? Бу орада район партия комитетининг биринчи секретари Бегимжон акага учрадим. У киши нега, қайси юз билан Семёновга учрадинг деб менга дўйк-пўлсица қилди. Ердам бериши ўрнига қайга борсанг боравер деди. Мен йиглаб чиқдим. Ҳозирда район ижроия комитети ҳодимларидан баъзилари томорқали жой олишганига қарамай квартирада яшаб келишмоқда. Район ҳодимларидан ҳам бир неча киши шундай имтиёзга эга экан. Қарор қабул қилишаётган-

да ўша ҳодимлардан биронтаси «мен ерлик жой олдим, энди квартирамни топширай деб ташаббус билан чиқишмаган, аксинча, З йилдан бўён томорқали ўй-жойни ҳам, квартирани ҳам банд қилишиб, ўтирибди.

Мен обласга бориб квартирамни қайтиб беришларни сўрадим, лекин ноҳақликка дуч келдим. Область газетаси «Коммунист»га ёздим. Конкрет жавоб ололмадим. Улар ҳам шикоятини яна районга ўйлашибди. Районда эса 6 болали ногирон онага ёрдам берадиган раҳбарнинг ўзи ўйқ. Район хотин-қизлар советининг раиси Саодат Расуловага ариза билан мурожаат қилдим. У аёл киши бўлса-да аҳволини тушуниб етмади. Район газетаси «Ғалаба»га, шахсан редакторнинг ҳузурiga кирдим. У киши «район газетаси райкомни тақиид қилишга хуқуқи ўйқ. Уз боласи отасига тарсаки ургандай гап бўлиб қолади», деди. Қайси бор миллатнинг шундай мақоли бор экан. «Ҳақиқатни айтган кишини тўқиз қишлоқ дўппослар эмиси», Бор бўлсин ўнинчи қишлоқ». Ҳа, мен учраган идоралар сони ҳам 9 тадан кам эмас. Унинчи сидан ҳам бариб умид қилаверам. Ҳурматли редакция, ушбу хатимни ўйқиб ёрдам берарсизлар деб умид қиламан. Ҳозирда бир кишининг ўйида ижарада турбимиз. Гўдакларда нима айб? Улар на қарорни билишади, на тилхатни. Кўп болали оналарни иззат қилиш, меҳрибонлик кўрсатиш социал масалаларнинг бири эмасми? Наҳот ота ёки она хатоси учун болалар жабор тортиса? Наҳот бунга раҳбарлар бефарқ қарашса? 4 сотих ер беришса-ю, яшаб турган квартирамни олиб қўйишса?! Мен бу хатни ўйлашибдан олдин 4 сотих ери чиқтиб олишларини сўрадим, квартирамни беришларини айтдим. Лекин иложи ўйқ эмиш. Бу ноҳақликларни бошдан кечирар эканман, баъзи аёлларнинг нега ўзига ўт қўйишганини оз бўлса-да, тушуниб етгандай бўлдим. Сизлардан нажот сўраб қоламан.

Мавлуда ҚЎЧКОРОВА,
Андижон область, Балиқчи район Марказий
касалхонасилик ҳамшираси.

РЕДАКЦИЯДАН: Биз ушбу шикояти журналда ўзлон қилишдан олдин муаммонинг ҳамма жиҳатларини тарозига солиб кўрдик. Ҳар қандай ҳолда ҳам 6 боланинг кўчада сарсон бўлишини оқлад бўлмайди. Биз Балиқчи район раҳбарларидан М. Қўчкоровага қандай ёрдам берганликлари ҳақида жавоб кутамиз.



ҚЎЧАДА ҚОЛДИМ...

Сафар

Бу сафаримиз иктиёрий эмасди, асло! Бизни чақириб олишди-да, вазифаларини тушунтиришдию командировкага жүннатиши. Орол — 89 экспедицияси билан бориб экология фалокатининг олдини олиш юзасидан тузылган Умумдавлат программа-сига мувофиқ Орол бўйи районларида яшовчи аҳолини ёпласига медицина кўригидан ўтказар эканмиз.

Республика соғлини сақлаш министрлиги тузган бригада терапевт, педиатр, гинеколог, жарроҳ, лаборант, хуллас 9 мутахассисдан ташкил топган эди. Бошлиғимиз қилиб врач М. Т. Элмуродов тайинланди.

Борадиган жойимиз — Қорақалпоғистоннинг Мўйноқ райони эди.

Сафар муддати — бир ой бўлиб, билетлар ҳам олдиндан тайин қилиб қўйилганди.

Қорақалпоғистон

Умр бўйи Тошкентда яшаб, Қорақалпоғистонда бўлмаганимдан ҳижолатдаман, бу ўлка ҳақида жудаям оз нарса биларканман. Хўш, буюк шоир Бер-

райди. Аҳоли вакиллари аэропортга учгани эмас, унди буфетдан колбаса, тухум, минерал сув, тузукроқ сигареталар олганини келишади.

Мўйноқда

Кўчада одам кам. Шамол деворга яқин юришга мажбур қиласди. Икки жойда қантариб қўйилган, зангла бетган балиқчилар катерини кўрдим. Илгари Мўйноқ шундоққина Оролнинг бўйгинасида экан.

Аэропорт яқинидаги гиштин девори нураб бораётган провослав қабристони бор. Зангла бетган темир дарвозани очиб ичкарига кирдим. Янтоқлар орасида ёғочни маташтириб ёки темир кувурларни пайвандлаб қилинган ҳожлар кўзга ташланади. Қабрларнинг бир нечасигагина дурустроқ қаралган. Колганларида марҳумларнинг номлари ҳам, туғилиб, вафот этган саналари ҳам ўчиб кетган. Айтишларича, чор замонида бу ерга сурғун бўлганлар жўнатилар экан.

Кўчалари тор, эгри-буғри. Саҳро шаҳарни исканжага олиб келяпти. Уйларнинг шувоқлари кўчиб кетган. Ҳамма нарса омонатга ўхшайди.

Район ҳукуматига қарашли икки улкан бино бирбири билан манзарали оркани боғланган. Улар қаршисида, майдоннинг нарёғида — шаҳар маданият уйи. Залда замонавий костюм кийган, узун галстуки йигитчалар электр чолгу асблорини

Турмуш шароитлари

Илгарилари одамлар ўтовларда, пастаккина гувала кулбаларда туришади. Энди уйлар бошқача қурилдипти: қурилиш материаллари ўша-ўша — лой, қамиш, лекин уйлар баланд-баланд, кўпқаватли, кўпхонали. Улар ҳар бир районга мўлжалланган лойиҳалар асосида қурилмоқда. Энди томни шифер билан ёпишади. Янги уйга кўчишганда эскисини бузмайдилар, улардан сарой, омбор сифатида фойдаланишади. Ҳовли, девор деган тушунчалар рамзий маънодагина мавжуд. Ўтовнинг деворлари ернинг ўзидан ўйиб ясалади. Каипбергеннинг гапига қаранди, энди ўтовни ёз жазирамасида жон сақлаш учунгина тикишар экан. Салқин бўлади-да. Биз катта уйлар олдида турли маросимлар ўтказиладиган ўтовларни кўрдик. Фабрикада тайёрланадиган ўтов қиммат турди. Ҳар бир ҳовлида қайик. Үнда кўмири сақлашади ҳозир. Ўтов билан ов милтиғи сотиб олиш ҳар бир хонадон учун катта воқеа.

Аҳоли

Қозоқдарёда икки ярим минг киши яшайди: қишлоқ касалхонасининг бош врачи Утесен Назарбовевнинг айтишича 2463 киши. Биз турган вақтда қишлоқда икки кампир вафот этди, мезбонларимизнинг

КИШИЛСЕКДА СИР СИ ЁКИ РУССКАЯ ВОЗРОДАРЁ[?]

(Шахсий қайдлар)

дахни биламан. Тарковский «Кирк-киз» қорақалпоқ эпосини таржима қилгани учун Бердах номидаги Автоном республика Давлат мукофотини олган. Яна Нукус музейида тўплangan тасвирий санъат асарларининг нодир коллекцияси ҳақида бир мақола ўқигандими.

Орол! Ҳозир уни ким билмайди, дейсиз! Эсимда, ёшлигимда Москвага кетар эканмиз, поезд деразасига ишора қилишиб: «Қара, Орол денигизини кўр!» — дейишарди. Станциянинг номи ҳам Орол эди. Кейнинг пайтларда уни кўрсатишмайдиган бўлишиди. Самолётдаги борадиган бўлдик-да.

Мўйноқа ҳам самолётда учяпмиз. Манзилга яқинлашар эканмиз, асли учувчи бўлган ҳамроҳим деразага қараб менда Амударёнинг ниҳолдек ўзанини, илгарилари Орол мавжлари келиб уриладиган саҳро ўзра кўзга ташланаб турган дөнгиздан колган ботқоқлини кўрсатди. Тўғон ва алланималар ҳақида ҳам узоқ галири. Аммо мен у нима деяётганини илғай олмадим.

Мўйноқ аэропорти биноси пештоқидаги «Балиқчилар шархи» — Мўйноқа хуш келибсизлар? — деган ёзув беихтиёри эътиборингизни тортади. Назаримда бу кинояниг лавҳа журналистлар билан киночилар келишига аттайлаб тайёрланганга ўхшайди. Ахир бу ердаги балиқ комбинатига ҳом-ашёни болтиқ бўйидан келтиришлари ҳозир ҳеч кимга сир эмас-ку!

Аэропорт мўъжазигина: бетон ва ойнадан бино бўлган бир уй, олтишинчи йилларда қурилган. Келиб-кетувчи самолётлар кўп эмас. Асосан қишлоқлар ўртасида алоқа боғловчи кичик машиналар учади. Маҳаллий аҳоли уларга бамисоли биз трамвайга ўрганиб қолгандек одатий бир нарса деб қа-

чилишиб қорақалпоқ ашуласини айтишарди. Ашулашлари ёқимли, ширали эди. Залда ўтирган қизларга ҳам ёқса керак-да, улар шодон қичқиришиб, қарсак чалишарди.

Қозоқдарё

Биз борадиган охирги жой Мўйноқдан тахминан юз километр масофадаги ушбу қишлоқ экан. Кичик самолётда йигирма беш минут учдик.

Қозоқдарё анҳорнинг икки соҳили бўйлаб бир неча чакиримга чўзилиб кетган маъмурий посёлка, ёки эскичасига айтганда овлу экан. Қишлоқ сўзи, тушунишимча, бу ерда қандайдир иккинчи даражали, «камситилган», «кемтикли жой» маъноларини билдиаркан. Чўзиқ посёлка бир неча балиқ заводи, Кенес, Жарма, Коммунизм, Ферма деб аталадиган участкаларга бўлинган. Анҳор ўзра қурилган кўпприк Россия қишлоқларидаги кўпприкларни эслатади.

Бригадамиз аъзоларини икки-уч кишидан бўлиб, маҳаллий медицина ходимлари уйларига жойлаштиришиди. Мен фельдшер Шомурод aka Оллобертанов билан Утегеновлар уйига тушдик. Бу катта оила бўлиб, унда ота, она, уч ўғил (икки каттаси — фельдшер, кинги — шофер), ҳар бирининг учтадан боласи бор. Катта ўғлининг хотини — ҳамшира. Биз кенжек ўғиллари — тенгдошим Каипбергеннинг ўйида турдик.

Ўртансча ўғли фарзанд кўрди. Қиз түғилди. Қишлоқ касалхонасининг түгруқхона бўлими бўш бўлмайди.

Посёлкада ёраклар билан аёллар баробар, аҳоли-нинг ярмидан камроғи — болалар. Кексалар кам, икки юзга етмайди.

Ёраклар балиқ заводида, чорвачилик совхозида, ПМК да ишлашади, аёлларнинг кўпчилиги ишламайди.

Врачлар

Қозоқдарё қишлоқ участка касалхонасини бино-корларнинг кекса авлоди курган, ҳозир баъзи жойларда сарой хизматини ўтаётган кулбаларга жойлашган. Үнда ич касалликлари, болалар ҳамда түгруқхона бўлмилари бор.

Врачлар икки киши. Утесен Назарбов — бош врач, терапевт ҳам ўзи, яна ўнга яқин тиббий мутасис вазифасини ўтайди. Еши қирқлардан ошган, ТошМИни тамомлаган.

Палмурот Жилемурат — педиатр. У ҳам барчани, ҳамма касалларни даволайди. СамПИни битирган. У ҳам қирқдан ошган.

Иккоби ҳам вазмин, хотиржам, назаримда бир озғамгин кўринишади. Қишлоқ врачанинг иши узлуксиз навбатчиликни эслатади. Улар доимо хизматиди. Шу ерда ўсишиб, демак ҳамма уларни, улар ҳаммани билади. «Тез ёрдам» вазифаси ҳам, хонадон врачлиги ҳам, аҳолини йилда медицина кўригидан ўтказиши ҳам, юқумли касалликларнинг олдини олиш учун эмлаш ишлари ҳам улар зиммасида.

Қишлоқ врачанинг ҳаёти жуда оғир. Дори, суветмаса ҳам шулар жавобгар, тиббиётдаги хато ва камчиликларни ҳам шулардан кўришади, исқиртлик, коронгилик, тўйиб овқатланмаслик каби қусурлар, хасталик ва ўлим оқибатларига ҳам шулар балогардан. Аммо Қозоқдарёда уларнинг иши унчалик қониқарли эмас.

Иш жойи

Посёлкадаги аҳолини ялпи медицина кўригидан ўтказишмиз учун бизга бетондан қилинган соvuқ қурилиш идорасини ажратишиди. Лекин у кўпхоналик эди. Идоранинг ходимлари ўз хоналарини бизга лутфан бир ойга бериб туриши. Хоналарнинг эшиклирида кўлда ёзилган «Терапевт», «Педиатр», «Гинеколог» каби лавҳалар пайдо бўлди. Бу кабинетларга 2229 киши кириб чиқди, аҳолининг қарийб ҳаммаси медицина кўригидан ўтди. Ҳар куни қарийб юз кишидан қебул қилдик. Факат қаттиқ ёмғир ёқсан кунларигина ўйлар носозлигидан одамлар камроқ келишиди. Охирги ҳафта болаларни тортадиган торозиларни ва бошқа жиҳозларимизни кўтариб олиб, ўзимиз ҳовлиларни айланаб катта-кичикнинг соғлигини кўридан ўтказиб чиқдик.

Ҳамшира

Қабулда менга ёшгина ҳамшира Гавҳар ёрдам берди. Тинмай диагнозлар, тавсиялар, йўлланмалар ёзб ташлайвердик. Расман у таржимонлик вазифасини бажараради, аммо аслида ундан эмас. У бир йил бурун Нукус билим юртини битирган. Нукусда нималарни ўргатишганини билмайману, аммо қон босими ўлчашни, «эндокринолог» тушунчасини мендан ўрганди, нашатирини менинг қўлимда кўриб, унинг вазифасини билиб олди, десам янглишмайман.

Сув

Қозоқдарё — саёзгина, унча катта бўлмаган анҳор. Суви лойқа оқимтири, жонсиздек кўринади. Балиқ зоти қуриб битган. Бир вақтлар Қозоқдарёдан кемалар қатнарди. Кўприк олдиаги қирғоқда бетондан ясалган бекат. У «Орол» деб аталади. Унинг орқасида икки юк кемаси ёнбошлаганча занглаб ётиди.

Қозоқдарё Амунинг ирмоғи эмасмикин, деб ўладик, аммо аниқлай олмадик. Харитада кичкинагина бир нуқтага Жилтирбас кўли деб ёзб кўйилган. Қозоқдарё шу кўлга оқса керак-да. Бир куни дарёнинг суви сезилилар даражада камайиб кетди. Тўғон уриб кетиби, тузатиляти, дейишди. Ҳақиқатан ҳам бир неча кундан кейин сув аслига кўйтиди.

Дарёдан ит ҳам, сигир ҳам, одам ҳам, сув ичади, овқатга ҳам, кир ювишга ҳам, чўмилшига ҳам ундан сув олишади. Болакайлар-ку чўмилгани чўмилган.

Эзинг 35—40 даражали жазира маунларида бу ҳаракатсиз сув бўтанага айланиб, турли-туман микроблар кўпаядиган ва болалар ўлими ошиб боришининг сабабларидан бири бўлиб қолганига ажабланмаса ҳам бўлади.

Озиқ-овқат муаммоси

Ун — асосий озиқ-овқат маҳсулоти. Нон ёниб ейишади, беш бармоқ қилишади. Камдан кам палов бўлади. Оппок, кўпинча сабзисиз. Ўсимлик озиқ-овқат маҳсулотларининг бу ерда бўлмаслиги айни оғатнинг ўзи.

Қозоқдарёда экинзорлар йўқ ҳисоб. Ҳаммаёни сув босиб ётиди-ю, экин экилмаганига ҳайронман. Ернинг шўрини қўриб бўлмайди. Аҳён-аҳён жойда куроп, пиёз, помидор ниҳоллари унаётганини кўрдим.

Августда турли томонлардан помидор, узум олиб келиб сотишаркан. Нархи худди шимолдагидек қиммат. Магазинда пиёз, картошка бўлиб туаркан, аммо оз, сифатсиз. Барчада сигир-бузок, товук бўлса ҳам, қозонига гўшт кам тушади. Вақти-вақти билан магазинга гўшт келади — ҳидланган, ўралган, ерга брезент ёзб устига уюб ташлашади. Сут, тухум ўзларидан чиқади. Магазиндаги конфет, печенъеларнинг хили оз. Сифати жуда паст. Чой масаласи чатоқ. Лекин қанд бор! Хоҳлаганча олавер. Талон-палон керакмас!

— Бизда самогон арак қилишмайди, — деди Каипберген ғурӯр билан.

Ҳаммом

Ҳаммом — қишлоқнинг кўрки, файзи. Йўқ, киноя қиласётганим ўқ. Бахти қарангни, шу ернинг тагида иссиқ сув бўлиб, баъзи жойларда отилиб чиқаркан. Ўйлардан бирининг тагидан отилиб чиқсан жойда бинойидек ҳаммом қуриб олишган. Минералларга бой шўрроқ бу сув қишлоқ аҳлига матьқул тушди. Унинг минераллари таркиби ҳали ўрганиб чиқилма-

ган, дейишди бизга. Балки бу ерда курорт барпо этилар!

Бошқа қишлоқда медицина кўриги ўтказган ҳаммасабам у қишлоқнинг одамлари сувсизликдан, ҳаммом йўқлигидан қийналётгандикларини айтди... Одамлар самолётга тушиб Мўйноққа ҳаммомга боришаркан.

Яна Мўйноқ, Нукус билан самолёт, автобус, телефон алоқаларининг ноҳорлиги ҳақида гаройиб гапларни айтиш мумкин, бамисоли 20—30 йиллар дейиз, худди кинофильмлардагидек.

Қаипберген билан суҳбатимдан

— Қаипберген, нега болалар ухлашмаяпти?

— Акам билан кенномий қариндошларимизнига тўйга кетишган, келгунларича ухлашмайди булар.

— Тўй узоқдами?

— Узоқда, йигирма беш километрча келади.

— Нимада кетишиди?

— Нимада бўларди, тракторда-да.

Кино

Йўл бўйидаги кичкинагина кинотеатрнинг деворлари оқланган. Ўтган йиллардаги шиорлар осиб ташланган. Бир ой ичидаги фильм намойиш килишиди. Ҳар бирини бир кундан кўрсатишиди. Рус тилида — эски фильмлар. Кундузи кўчадан экран вазифасини бажарувчи оқ парда елкандек кўзга ташланади.

Қаипберген билан қилган суҳбатимдан

— Ёшлар қаерда тўпланишади?

— Ўй-ўйларида.

— Шу холосми?

— Ёзда дискотека ташкил қиласми. Лекин қизлар келишмайди. Уялишади.

Телевизор

Қишлоқ телевизион вишкаси фақат битта, у умумиттифоқ программасини олиб кўрсатади. Қозоқдарёликлар Нукус телевидениесиниям, Тошкентникини ҳам кўрмайдилар.

Оқшомлари ҳамманинг уйида телевизор қўйилади. Оила унинг атрофида тўпланиб, асосан гурунгланишиб ўтиришиди. Рус тилида бўлгани учун кўплар тушунмайди-да. Қозоқдарёда ҳамма программаларни олиб кўрсатадиган телевизон минора қуриб беришини ваъда қилишган.

Нозик масала

Менда қорақлоқлар унча диндор эмаслар деган таассурот түфилди. Овқат ейиш ва дастурхонни йигиш олдидан «Бисмилла», «Омин» деганинни кам эшидим. Биз рўза бошланган кезларда бўлдик Қозоқдарёда: Кўп хонадонларда бўлиб рўза тутаётгандарни, ифорлик қилаётгандарни учратмадик.

Болалар

Бу мавзуда гапириш мен учун ниҳоятда оғир. Бу ердаги болалар қаровсиз, кир-чир, бокувининг ҳам мазаси ўқ. Кун бўйи чанг-тўзонда изгиб келган болалар шундай ётаверадилар. Ювнтириб, чўмилтириб ётқизиш қаёқда. Болаларнинг кўплари хеч қачон артилмайдиган бурунларидан тушган нарса қотиб кетгани учун устки лаблари пўст ташлаган.



Педиатримиз Г. Н. Черенковнинг айтишича, қабулига келган болалик аёлларнинг бор-йўғи йигирматасида қақалоқларининг тагликларини алмаштириш учун сумма бор экан. Кўридан ўтган болаларнинг кўпчи кир-чир латталарга, полизтиленга ўраб-чирмаб келинган эди. Болаларнинг кўпчи суронкали бронхит касалига чалинган. Доктор Жисмуратов кўпгина оналарни бемор бола билан касалхонада ётишга кўндира олмажтанидан зорланади.

Григорий Николаевич кўридан ўтказиш натижаларидан даҳшатга тушади: болаларнинг ярми камон, ҳар саккиз боладан бири раҳит, кўплар ҳар хил оғир хасталикларга чалинган, нимжон.

Болалар ўлими

Қозоқдарёда түғилган ҳар 1000 қақалоқнинг 1987 йилда 81 таси, 1988 йилда — 67 таси ўлган. Бу рақам Узбекистонда 1986 йилда 46,2, 1987 йилда 45,9, ССРДа эса 1986 йилда 25,4 ни ташкил этган. Бу бутун дунёдаги энг ёмон кўрсаткич ҳисобланади.

Палмурод Жисмуратов бу рақамларни менга айтар экан, изтироб ичра бир тўлғаниб қўйди. «Нима ҳам қилин? Беморни ўз вақтида кўрсатишмаса... Эз энг оғир фасл. Меъда-ичак касаллуклари кўпайди. Организмдан сув қочади. Сув билан бирга тузлар, электролитлар, калий, натрий, хлоридлар камайиб кетади. Касални ўтказиб юборгач олиб келишади, юзларига қарай олмайсан...»

Медицина кўриги натижалари

Қозоқдарёда кўридан ўтган ҳар тўрт кишидан уч киши ё врачи назоратидан бўлиши, ём амбулаторияда, стационарда, ёки профилактик даволаниш лозим.

Бу ердаги энг катта фалокат — камқонлик. Биз кузатган 2229 қишидан камидаги 500 қиши шу дардга мубтало бўлган. Бунинг сабабларини айтиб ўтдим. Суронкали ўпка, томоқ, меъда-ичак касаллуклари билан оғриланлар кўп. Бўқоқ хасталиги билан оғрилан, бу касаллук энди бошланётган қишилар анчагина. Ҳомиладор аёллар орасида турли-туман оғир касаллукларга дучор бўлганлар тез-тез учраб турада.

«Правда Востока» газетасининг ёзишича, бошқа 50 региона олиб борилган шундай кўриклар натижасига қараганда, қон босими, онкологик касаллуклар ҳам кўп экан, аммо бу кусурларни Қозоқдарё кишилогида кўрмадик ҳисоб.

Даволанишга йўлланма

Тошкентда бизга беморларни республиканинг хоҳлаган шифохонасига йўллашимиш мумкинлигини айтишган эди. Беморлар йўлланмани истар-истамай олишади, Нукусга алмаштириб беришимизни илтимос килишади. Москва у ёқда турсин Тошкентга бориши ўй азобидан чўчишади.

Бизнинг клиникамизга йўлланма олган ўнлаб бемордан атиги бир кишигина келди.

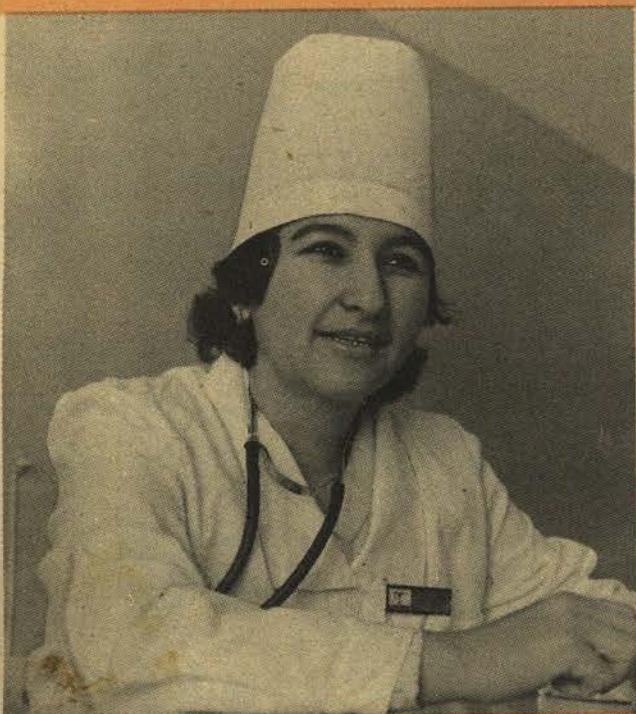
Хулоса

Биз Тошкентга қайтаётганимизда ҳаммаёқ яшил либосга бурканётган эди. Аэропортда хайрлашар эканмиз, ғам-андуҳли кўнгилларимиз бирор бузилиб кетди. Кўрганларимизнинг аянчли юки қалбларимизни эзарди.

Бошқа бригадада бўлган ҳаммасабам бу ёзувларимни ўқиб, «Сизнинг омадингиз бор экан. Бизнинг районда аҳвол бундан ҳам оғир. Аммо статистик маълумотлар мос келади», — деди.

БЕМОРГА МАЛХАМДЕК

(Даволовчи врач Шоира Комилова билан сұхбат)



Шифокор Шоира Комилова.

Болаликда ҳаммаям таъсирчан бўлади. Ҳаётдаги кичик бир воқеа ҳам гоҳо инсон умрининг келажак йўлни белгилайди.

Шоира оланинг шифокорлик касбига меҳр қўйишида ҳам ана шундай сабаб бўлган. Оддий дам олиш кунларининг бирида оналарининг аҳволи оғирлашиб колади. Зудлик билан доктор чакиришиди. То кўчада «тез ёрдам» машинаси кўрингунча Шоиранинг бўлари бўлди. Онаси эмас гўё ўзи касалдек сунгерга тушиб кетди. Ок халатли, ширинсухан врачнинг ҳаракатини миннатдор кузатиб турган қиззачанинг унга ҳаваси келди. Иккита уколдан кейин онасининг аҳволи ҳам яхши бўлиб қолди. Умуман тез-тез касалга чалиниб турувчи волидасининг соғлиги қизга тинчлик бермасди. Дилбандига ўзи малҳам бўлишини истарди.

Ана шу воқеалар сабаб Шоиранинг қалбида шифокорлик касбига меҳр уйғонди, мактабда аъло баҳоларга ўқиди.

1969 йили 179-ўрта мактабни тамомлаб Медицина институтига хуҗжат топширди. Абитуриентликнинг ҳаяжонли кунларида ҳам онаси хаста эди. Унинг тез-тез толиба бўлгиси, онасининг дардига шифо бахш этгиси келарди. Шул сабаб имтиҳонларга пухта тайёрланди ва даволаш факультетининг студенти бўлди.

Мана орадан 20 йил ўтди. Шу вақт ичida Шоира ола қанчадан-қанча беморларга шифо бахш этди. Ҳар гал ёрдамга муҳтоҷ кишиларни қабул қилганида онасининг оғир аҳволи ба унга малҳам бўлган ўша врач кўз олдига келади.

Мен Шоира ола ҳақида аввалроқ эшитган эдим. Кишиларнинг меҳрини қозонган бу шифокор билан сұхбатлашиш фикри туғилди. Врачларимизга ишонч камайган ҳозирги пайтда бу жуда муҳимда.

Оланинг ҳузурига келганимда беморларни қабул қилаётган экан. Ишдан чалғитгим келмай, навбат кутаётганлар билан сұхбатлашдим.

— Участка врачимиздан ниҳоятда хурсандмиз, — дейди Улғұ Ватан уруши қатнашчиси, II группа инвалиди Тоҳир aka Мұҳаммадалиев. — Қачон, қай пайтда шифоталаб бўлиб келсангиз Шоирахон



Коллектив аҳил бўлса муаммоларни ҳал қилиш осон кечади.

доимо кўмакка тайёр. Қани энди ҳамма врачларимиз ҳам шундай бўлса.

«Ҳамма врачларимиз ҳам шундай бўлса». Ахир шифокор учун бундан ортиқ ҳам ширин сўз бўладими!?

— Одамзот вақт-бевақт касалга чалиниб туради. Шундай пайтларда Шоира опа кўп марта оғрин-масдан ёрдам кўрсатганлар. Улар оиласизнинг қадрдонаига айлануб қолган.

Бу Гулнора Каримованинг сўзлари. Умуман бу ергаги кишиларнинг барчаси кимнинг ҳузурига келганингини яхши биладилар. Ахир бемор учун энг муҳими тўғри диагноз кўйилишида.

Поликлиника бош врачи Шоакбар Иноғомович ҳам Шоира опадан мамнун.

— Ўз ишининг устаси бўлган бу ҳамкасбим билан 1979 йилдан бери ишлаб келаман. Шу ўтган вақт ичida Шоирахон бир неча раҳматномалар олди.

Тез-тез малака ошириш институтига юбориб турдим. 1983 йилда кардиология бўйича ўқиб, врач-кардиолог ихтисослигини олди. Бундан тўрт йил муқаддам эса I категория шифокор унвонини олди. Бундай врачлар сони бизда олтита, 3 та олий категория врачимиз бор. Районимиз аҳолиси булардан мамнун.

Шоакбар ака билан сұхбатлашар эканман, поликлиникага кираверишда ёзib кўйилган Носир Хусравнинг қўйидаги сўзлари бежиз эмаслигини англа-дим:

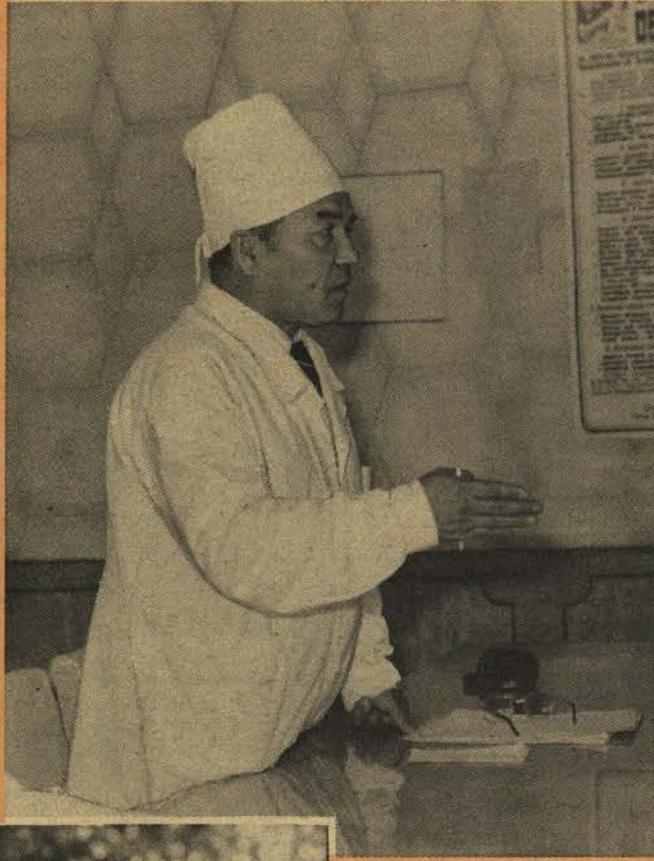
Беморга малҳамдек ҳаёт бағишила
Чорасиз қолгунча најжот бағишила.



Шоира опа ҳар доим маслаҳат беришга тайёр.

ХАЁТ БАЕШЛА

Поликлиника баш врачи Шоакбар Мирзазев.



II группа инвалиди Тоқир Мұхаммадалиев үз шифо-коридан мәмнүн.



Ниҳоят түшлик пайты бўлди. Шоира опани ҳузурига кириш имкони туғилди. Шоира опани аввалдан билганим учун сұхбатимиз осон кўчди.

— Касбингиз, касбдошларингиз ҳақида гапириб берсангиз?

— 1975 йилдан бўён одамлар орасидаман. Дастроб 10-шадар касалхонасида ишладим. Авваллари ишга кўнишиб кетиш қийин бўлди. Институтда ўрганган назарий билимларни амалда кўллащнинг ўзи бўлмас экан. Беморлар билан тил топишиши билмасдим. Уларнинг дардини тинглагим келмасди. Ана шу пайтлар менга устозим Калифа Аҳмедова кўмаклашди. У киши bemорларни даволаш учун билимнинг ўзи етарли змаслигини, кишиларга меҳрибонлик, ширинсуханлик билан ҳам таъсир кўрсатиш кераклигини уқтирадилар.

Кейинчалик бунинг нақадар тўғрилигига ишонч хосил қилдим. 1979 йили мен врач бўлиб ишлаган маҳалла аҳлиниң талаби билан 8-поликлиникага ишга ўтдим. Поликлиникамизда 110 дан ортиқ киши ишлайди. 39 ойли маълумотли врач бор. Биз доимо бир-биримизга кўмаклашиб турдикам. Коллективимиз ахил. 79 минг аҳолига хизмат кўрсатамиз.

— Беморлар уйингизга ҳам мурожаат қилиб келишса керак?

— Ҳа, албатта. Вақт-бевақт ёрдам сўраб туришади. Қўлимдан келган хизматимни аямайман.

— Малол келмайдими?

— Йўқ. Касбимиз шу бўлгандан кейин, кўнишиб қолади одам.

— Шогирдларингиз ҳам бордир!

— Ҳа. Ёшлардан маслаҳатимни аямайман. Гулшан Маматкулова, Мавлуда Аҳмедова, Гулмира Умархўжаева, Феруза Юнусовалар шулар жумласидандир. Шогирдларимнинг элга хизмат кўрсатаетгани, уларнинг ютуқлари мени қувонтиради.

— Бугунги кунда республикамизда болалар ўлими кўпаймоқда. Бунинг сабабчиси гоҳо нотавон врачлар бўлиб қолмоқда. Мана бир мисол. Акамнинг Адҳамжон исмли ўғли укол олгандан кейин ухлаганича қўйт очмади. Орадан икки йил ўтиб Исротилжон ҳам шундай бепарвонликнинг қурбони бўлди.

— Бундай врачларни оқ ҳалат кийиша нолойик ҳисоблайман. Афсуски орамизда бундайлар учраб туради. Бу эса таниш-билишчиликнинг натижаси. Медицина институтига ҳеч қачон таниш билан кирмаслик керак. Бунинг оқибати ёмон бўлади.

Бизнинг районимизда ҳам болалар ўлими юқори. Уларнинг олдини олиш учун профилактика ишларини, ёш оналар билан ишлашни яхшилаш керак. Болалар врачларининг малакасига ҳам катта эътибор берилиши шарт.

— Жамоат ишларигаям вақт топилар?

— Бусиз мумкин эканми? 5 йилдан бўён шу ерда ҳалқ контролининг раисиман.

— Оиласиз ҳақида гапириб берсангиз.

— Ўзим хонадонимизда еттинчи фарзандман. Икки опам ва тўрт акам бор.

Турмуш ўртоғим фан номзоди. Энергетика институтидаги ишлайдилар. Қизим 7, ўғлим 3-синфда ўқиши. Турмушидан мамнунман.

— Муштарийларга тилакларингиз бордир?

— Шубҳасиз. «Ёш куч»нинг барча катта-кичик журналхонларига мустаҳкам соғлик тилайман. Ҳеч қачон касал бўлмасин, врачларга ишлари тушмасин.

— Биздан қимматли вақтингизни аямаганингиз учун раҳмат, Шоира опа.

— Арзимайди. Сизларга доимо яхши кайфият тилайман.

Сұхбатдош: Абдураҳмон ЖЎРАЕВ

Кўлдошон

Ҳашарчилар

Ҳажвий ҳикоя

Гап бир жойдан чиқди, ҳашар якшанбага белгиланди.

Аъзам томсувоқ лойини тортиш учун янги иморат томига ғалтак ўрнатаётуб, кўча бошида ҳашарга келаётган ўн чорглик ҳамкасларини кўриб, суюнгидан қўйқириб юборди.

— Хотин! Ҳў, хотин! Келишяпти! — У зингилаб пастга тушиб уларга пешвуз чиқди-ю, оғзи очилиб қолди.

— Сувокдан кейин чарчоқни ёзиш учун бу «обизамзам»дан оз-оз отамиз-да, Аъзамвой, — деди ҳашарчилардан бири ароқ тўла яшикини бир четга қўяр экан.

— Овора бўпсизлар-да, мен ўзим...

— Ҳали яна олиб кела... — ориқ кишининг йўтали тутиб гапини тутаголмади.

Ҳашарчилар катта-кичик, ииртиқ-ямок, турли туман жомакорларни кийишди-ю, бир-бирларини масхаралаб роса кулишди.

— Аъзам, — деди уларнинг каттаси ионуштага ўтиришга, — озроқ жарқоб бўлсин, энди! Ҳўз кўлингиз билан газак ҳам тайёрланг!

Аъзам ўтиризор билдира олмади. Аввал Аъзамнинг соғлиғига, кейин иморатнинг тезороқ битишига, охири эса кўзга чалинган ҳамма нарса учун кетма-кет қадаҳлар кўтарилди. Бир ўтиришда еттига шиша бўшаб Аъзамнинг ўғлиниң кучоги шишига тўлди.

Ниҳоят ҳашарчилар туришди. Туришди-ю, бир зумда атрофга тарқаб кетишиди. Бири пакир устига ўтириб мириқиб сигарета тутатяпти, иккичиси уй деворларининг мустаҳкамлигини муштлаб-муштлаб синаబ кўралти, бошқалари офтобда корайиш учун ерга чўзишиш тараддуиди. Аъзам довдира бўлди. Келинглар, ишлайлик дейишига ийманди, ахир ҳашарчиларнинг кўнгли нозик бўлади. У томга чиқиб лойкашга:

— Лой олиб кел! — деб бақири. Ҳашарчиларнинг тинчи бузилид. Уларнинг каттаси бирпас Аъзамга норози қиёфада караб турди-да, шерикларига:

— Қани, томга чиқларинг, иш бошлаймиз, — деб буюри. Икки киши наровонни ушлаб, кажавадек қорни осилган ҳашарчини томга чиқаришиди. Иш бошланди-ю, бироқ юришмади. Ҳашарчилар терлаб, пишиллаб, ҳарсиллаб том тепасида чумолидек уймалашади. Том лабида новча киши билан пакана, семиз ҳашарчи ариқда музлатиб кўйилган «бўйни узун» ларга қараб тамшанарди. Пакана новчанинг қулогига ниманидир шивирлади. У киши «хўп» дегандек бош иргади. Пакана бўлса кафтларни бир-бирига ишқаланганча зингиллаб пастга тушди-да, беш-олти бутилга ичимлини челакка солди, новча тортиб олди.

Ҳашарчилар том бошида давра қуришиди. Бақири-чақириб пастдагилардан газак ва овқат талаб килишиб. Аъзам лабини тишлаб қолди. Шиша-лар бўшатилиб ҳар тарафга отилди, сўнгра яна ҳордик онлари бошланди. Иккитаси том устида мириқиб уйкуга кетди, карта суриш учун тўрттаси нақ томнинг ўртасига чордана курди, ҳаваскор ҳашарчилардан бири лой пакирни чалиб ҳиргойи бошлаган эди, унга муқом қиласман деб бақалоқ бир киши тоқиларни синдириб пастга кулашига оз қолди... Аъзам бақадек қотиб қолган, хотини даг-даг титрар, кўчада тумонат одам томошага ийғилганди.

Махалладаги тўрт-беш йигит Аъзамнинг жонига ора кирди: ҳашарчиларни битта-битта томдан тушириб, тол тагига қатор қилиб ётқизиб қўйишиди.

Ҳали пинакка кетмаган бир ҳашарчи ўзича зиёфатнинг зўрлигидан мактанаар, унинг гапини эшишини керак бўлганлар эса аллақачон юзларини ерга қўйганча тупроқни чангитиб пишиллаб хуррак отишарди.

Абдураҳмон ИБРОХИМОВ,
Тошкент

янгисини топиб..., Ҳа-а энди тушундим қайси куни ароқ ичмаганини, хотинчангиздан қўрқкан экансиз-да. Билиб қўйинг, мендан осонликча қутулмайсиз, ерга кирсангиз қулогингиздан, осмонга чиқсангиз оғиздан тортиб оламан. Лекин, мақсадимга етаман. Бўлди, ортиқ чидомлайман, жонимга тегди кутиш, эртага уйингизга бораман, буни билиб қўйинг, — деди-ю трамвай тўхтаган бекатда тушиб қолди.

Хушимни йўқотдим. Бу гаплардан кейин келин пошшанинг қай аҳволга тушганлигини айтмай кўяй.

— Ҳей, эркакмисиз, ҳали мен, мен сизга ишониб юрсаму сиз бўлса бунақа номаъқулчилклар килиб, юрибсизми? — деди қуйб-ший. — Ҳали уйга боринг, ўзим биламан, қизларнинг орқасидан июрадиган шу обёқларингизни уриб синдираман...

Ростини айтсам, мабодо, йигитлар бозори бўлса-ю мени сотовга чиқаришса бўйим билан баравар тилла қўшиб беришича ҳам биронта нозанин бир пулга олмайди-я. Лекин кизиз бу соҳибжамол нега менга ошиқ бўллиб қолди? Уйлаб ўйимнинг охирига етмайман...

Уйга кирдигу худди осмон узилиб ерга тушган-дек, хотиним дод-фарёд кўтарди. Мен эса бир бурчакда жинонга устида қўлга тушгандек индамай бош эгиб турибман.

— Келинпошша, ахир, ҳамма вақт сиз билан биргаман-ку, — дедим ниҳоят тилга кириб, — нимага ўзингизни ҳам, мени ҳам хуноб қиласиз?

— Бўлди энди, битта гапнингизга ҳам ишонмайман. Шунни яхши билиб қўйинг.

— Агар ишонмасангиз когоз-қалам олинг! Қачон, қаерда, қанча минут, неча соат сизсиз бўлганимни ҳисоблаймиз.

Ҳисобладик, исботланди, биз ҳар доим бирга бўлганимиз. Бироқ барибир бир ҳафта умрим фурбатда ўтди. Агар ўша қизни яна учратиб қолсанам. Шунни сўксам, бу одобдан эмас, бормай десам...

Бир пайт қизнинг қўзлари биз томонга тушди-ю, жилмайб ёнимизга келди-да:

— Ана, қадрли маъшуқангиз, қани бир мардлигингизни кўрсатинг-чи, ана шунда нотанишлигига ишонаман, — деди хотиним. Икки ўт орасида қолдим. Нима қылсан экан... Бориб қизни урсам ёки сўксам, бу одобдан эмас, бормай десам...

Бир пайт қизнинг қўзлари биз томонга тушди-ю, жилмайб ёнимизга келди-да:

— Кечирасизлар, мен ўша куни рашикчи аёллардан, жумладан сиздан янга, ўч олмоқчи бўлдим, — деди хотинимга қараб:

— Хеч нарса тушунмади, — дедим мен.

— Уша куни трамвайдада сиз менга жой бермоқчи эдингиз, лекин янгам норози бўлдилар. Янни ўша пайтда янгамнинг рашиклири мухаббатларидан устун чиқди. Мен ҳам ҳамма гапларингизни тушунган эдим. Узр! — деди-ю нари кетди.

Келинпошша бир менга, бир ўша қиз кетган томонга қараганча қотиб қолди.

Тожикчадан Шохид АДМИНОВА таржимаси.
ТошДУ талабаси.



Охун қизиқ ҳангомалари

Ревизори йўқ иш

Танишларидан бири кўчада Охун қизиқдан ҳол ахвол сўради.

— Охунжон ака, ишларингиз қалай?
— Э ука, қалай нимаси, олтин!
— Ростдан-а?
— Ха-да! Қизиқчиликнинг ревизияси бўлмагандан кейин ёмон бўлармиди.

Дўстлик

— Иўл бўлсин, Охунжон ака!
— Нихоятда қадрдан дўстим бор, кўрмаганимга ўн ийл бўлди, ўн биринчи йилга ўтиб кетса, дўстликдан асар қолмас.

Саҳнадаги сартарош

Охун қизиқ бир спектаклда ўз ролини ижро эттаётган эди, ясама соқоли билан мўйлаби терлагани учун тушиб кетаверди. Шунча босса ҳам бўлмади. Шунда роли тугамасдан саҳнадан чиқиб кетган Охун қизиқ бир зумда яна пайдо бўлди. Аммо энди соқол-мўйлаби йўқ эди. Артистлар ҳайрон бўлиб унга қарашган эди, айтди:

— Сартарош келган экан, соқолимни олдириб кела қолдим.

Велосипед муборак

Охун қизиқ магазинчидан илтимос қилиб юриб бир янги велосипед олди-да, уни дарвоза тагига қўйиб, ўзи овқатлангани кириб кетди. Қайти чиқса, яп-янги велосипеди ўрнида эски, гилдираклари «восмерка», эгари ўрнида катта латта боғланган бошқа бир велосипед турганмиш. Охун қизиқ пешонасига бир уриб, шунга ҳам шукур деб, ҳалиги велосипедни етаклаб кетаётган экан, йўлда Юсуф қизиқнинг ўғли Зайлобиддин учраб қолиди.

— Охунжон ака, велосипед муборак бўлсин, мунача янги, ювасак бўлмайди-ку, — дебди.

Шунда Охун қизиқ:

— Ювишинг нимаси, ўзим уни кўмгани олиб кетяпман, — дебди.

Муҳр — лунжга

Охун қизиқнинг илҳоми келиб қолганда, илгари айтиб юрган кулги ҳикояларига янги сўзлар, иборалар қўшиб юборарди. Бундан ранжиган режиссер уни ўз ҳузурига чакириб:

— Бундан бўён саҳнада айтадиган ҳикоя, асқиляргиз текстларини ёзib олиб келасиз, тагига муҳр босамиш, — деди ва маъноли тарзда қўшиб қўйди, — шундан кейин ҳам рамкадан чиқсангиз, ўзингиздан кўрининг...

— Ахир, ўртоқ ҳурматни режиссёр, — деди Охун қизиқ ялининган оҳангда, — битта-яримта сўз қўшилиб кетади-да, ахир, бошқа илож йўқ.

— Гап тамом, — деди режиссёр қатъий равишда, — муҳр босилгач, текстдан ташқари чиқиши йўқ!

— Ундай бўлса, — деди Охун қизиқ, — ўша муҳкингизни менинг лунжимга босиб қўя қолинг.

Тўпловчи И. КАРИМОВ

Теша қизиқ ҳангомалари

Теша қизиқнига солиқчилар келиб қолишибди. Теша қизиқ уларни ҳовлига олиб кириб ўтказибди-да, хотинига:

— Дастиурхонни ҳозирла! — деб буюриби. Сўнг ўзи буриб дастиурхонни кўтариб келиб сўрига қўйибди-да:

— Мен ҳозир узум олиб келаман, — деб боққа чиқиб кетиби.

Солиқчилар кута-кута тоқатлари тоқ бўлиди. Шунда уларнинг каттароги кичигига дебди:

— Кел энди дастиурхонни очавер, Аҳмаджон, нондан синdir, бу қизиқ тушмагур келмайди шекилли.

— Дастиурхонни очишига, нон ўрнига иккита катта суюк чиқиби.

— Юр-е, қизиқ боплади бизни, — ўрнидан турибди новча солиқчи қизариб-бўзариб, — Теша сиям ўлсин.

Чорвоқдаги узумзор орасидан уларни кузатиб ўтирган Теша қизиқ қотиб-қотиб кулармиш.

* * *

Теша қизиқ бригадир экан. Текширишга комиссия келиб қолибди. Мундоқ қарашса битта бўлакдаги пахтанинг четлари яхши чиқсан эмишу, пайкалининг ўртасида ҳеч нарса йўқ экан.

— Бу ернинг ўртасида ҳеч вақо ҳеч йўқ-ку, орасини эксангиз бўлмайдими? — деб дўй үриди текширувчилардан бири.

— Э, у ери бошқа бригаданини, — дебди Теша қизиқ.

— Ҳазилингиз кетмайди, энди сизни қаматмис! — дебди унинг гапидан жаҳли чиқсан бояги миши.

— Мен Теша бўламан, — дебди шунда у.

— Теша бўлсанг нима бўпти? — дебди ҳалиги одам дарғазаб.

— Ахир битта рўзгорга битта теша керак-ку! — деб жавоб қилиби у.

Шунда текширувчилар унинг Теша қизиқ эканлигини билишиб, индамай кетишибди.

* * *

— 4 килограмм шакар, 6 дона кир совун, 2 дона атири совун ва 3 пачка кир сода.

Адолат ҲУСАНОВА,
Хива шаҳридаги М. Горький номли мактабнинг
8-синиф ўкувчи.

Илм-фан хандалари

Универсал эритувчи

— Менда ажойиб бир фикр туғилди! — деди машҳур америкалик олим Эдисонга унинг ёш шогирдларидан бири. — Ҳамма нарсаларни эритиб юборадиган универсал эритувчини қашф қилмоқчиман, лекин бу муаммони амалга оширишга мен маблаг масаласида қийалиб турибман.

— Универсал эритувчи! — ҳайрон бўлиб қолди Эдисон. — Ахир, уни қайси идишда сақламоқчилиз?

Ажойиб совға

Италиялик оқсуяклардан бирининг хизматкори-ўзини буюк олим қилиб кўрсатиб, олтин тайёrlаш йўлини топганлигини айтиб мақтанди ва бу ихтироси учун хўжайинидан мукофот талаб қилди. Шунда у ўз ёрдамчисини ҷақириб, бу алхимики «мукофотлаш»ни буюрди. Ердамчи бўш қон келтириб алхимикнинг қўлига тутқазди ва хўжайнинг гапини ҳам унга етказди.

— Олтин тайёrlашни ўрганган «олим»га бўш қон совға қилишдан бошқа юксак мукофот йўқ экан, чунки бу қонда сиз ўзингиз тайёrlаган олтиналарни ишончли сақлайсиз!

Олимнинг ҳазили

Чарльз Дарвиннинг дўсти уни ресторонда овқатланишига таклиф қилди. У ерда олимни стол атрофида ўтирган ёшгина чиройли бир хоним ўз ёнига ўтиришига таклиф этди. Кейин:

— Жаноб Дарвин, — деди хоним ўйинки оданга, унга қараб, — сиз доимо одам маймундан келиб ҷиқсан деб тасдиқлайсиз. Сизнинг бу фикрингизни менга ҳам тегишили дейишим мумкинми?

— О, бўлмасам-чи, — деб жавоб қилди олим. — Фақат сиз оддий маймундан эмас, балки чиройли маймундан келиб ҷиқсансаниз, хоним!

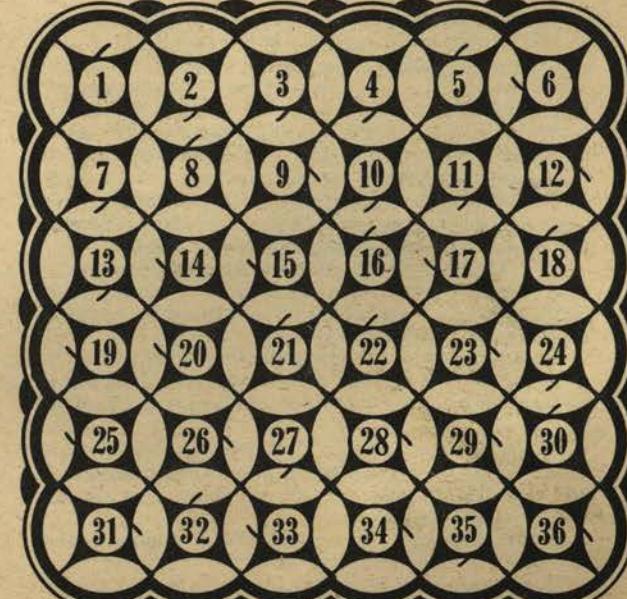
Сўнгги дарс

Немис химиги Эгон Виберг ўз лекцияларидан бирини шундай сўзлар билан бошлади:

— Уртоқлар, мен бу дарсими хлор гази билан бўладиган тажрибаларни намойиш қилишдан бошламоқчиман. Хлор — бу жуда ҳам заҳарли газ. Агар тажриба вақтида мен ҳушимдан кетиб қолсан, марҳамат қилиб, ташқарига — тоза ҳавога олиб чиқинглар ва шу билан бугунги лекцияни тугади, деб ҳисоблайверинглар.

Химия фанлари номзоди
О. ХОЛБЕКОВ тайёрлаган.

БЎШ ВАҚТЛАРДА



Тузувчи: Турсунали ҒАНИЕВ.

4-тур ТОПШИРИКЛАРИ

Математика:

1. Тўғри бурчакли учбуручак катетларининг узунлуклари $x^2 + px + c = 0$ квадрат тенгламанинг илдизларидан иборат. Бу тенгламани ечмасдан, учбуручак гипотенузасининг узунлигини топинг.

2. Икки бурчак биссектрисалари ўзаро перпендикуляр, томонлари эса тўртта нуқтада кесишади. Бу тўртта нуқтанинг битта айланада ётишини исботланг.

3. Ихтиёрий равишда олинган 1989 нафар одам орасида камиди иккитаси бир хил сондаги ташнишларга эга бўлишни исботланг.

4. Таркибидаги мис проценти турлича бўлиб, а кг. ва в кг. массали икки бўлак кесиб олинди. Кесиб олинган ҳар қайси бўлак колган бошқа бўлак билан кўшиб эритилди. Шундан кейин иккала қотишмадаги миснинг проценти миқдорлари бир хил бўлди. Кесиб олинган ҳар бир бўлакнинг массаси қанча?

5. Бир рақам билан бошланадиган ва бу ракамни охирги ўринга кўчирилганда изланадиган сондан уч марта катта сон ҳосил бўладиган олти хонали сонни топинг.

Физика:

1. Тубининг юзи S ва чукурлиги H бўлган қудук ярмигача сув билан тўлган. Насос сувни сўриб чиқаради ва уни ер сиртига R радиусли цилиндрик труба орқали беради. Агар насос t вақтда қудукдаги ҳамма сувни сўриб чиқарса, у қандай иш бажаради?

2. Дарёда ҳаракат қилаётган теплоход $V=400$ Гц частотали сигнал беради. Қирғозда турган кузатувчи сигнал товушини $V=395$ Гц частотали табранишлардек қабул қиласди. Теплоход қандай тезлик билан ҳаракат қиласмида? У кузатувчига яқинлашмоқдами ёки ундан узоқлашмоқдами? Товуш тезлиги $V=340$ м/с деб қабул қилинг.

3. Ҳавода вертикаль учбуручак катетларининг тўғриларини топинг.

тор пластинкалари орасига ингичка ипча осилган $q=10nC$ га тенг зарядга эга бўлган кичик шарча жойлаширилган. Шарчани вертикальдан $\alpha=45^\circ$ оғордириш учун конденсатор пластинкаларига қанча миқдор заряд бериш керак? Шарчанинг массаси $m=6$ г, конденсаторнинг ҳар бир пластинкасининг юзи $S=0,1m^2$. Ипнинг оғирлигини ҳисобга олманг.

4. $B=100$ Тл – ли бир жинсли магнит майдон индукциясига томонлари $l=2$ см бўлган квадрат рамка жойлашган. Рамка текислиги майдон куч чизиклари йўналишига перпендикулярdir.

Рамканинг қаршилиги $R=1$ Ом. Агар рамкани магнит майдондан куч чизикларига перпендикуляр равишда $v=1$ см/с ўзгармас тезлик билан суруб чиқарилса, ундан қандай ток ўтади? Майдон кескин чегараланган ва рамканинг икки томони шу чегарага параллел.

5. Радиопрёмник контурдаги ўзгарувчан конденсатор сигими C_1 дан $C_2=9C$ гача чегарада ўзгарида. Агар C_1 сигимга π – 3 м тўлқин узунлик мос келиши маълум бўлса, прёмник контурининг тўлқин диапазонини аниқланг.



Химия:

1. Узининг бирикмаларида оксидланиш дарожаси $+2$ ва $+3$ бўлган металл тузи эритмаси орқали доимий ток ўтказилганда катодда $2,08$ г металл ва анодда гелийтга нисбатан зичлиги $17,75$ бўлган газдан (газ ҳажми нормаль шароитга ҳисобланган) $1,344$ л ҳосил бўлган.

Электролиз учун олинган туз формуласини аниқланг.

2. Калий бромид билан калий иодид аралашмасидан тайёрланган эритмага мўл миқдорда бромли сув қўшилган. Ҳосил бўлган эритмани буғлатиб, қаттиқ қолдиқ кучли қиздирилгандан кейин олинган туз массаси бошлангич тузлар аралашмасининг массасидан M граммга кам бўлган. Ҳосил

бўлган тузни сувда эритилган ва эритма орқали мўл миқдорда хлор ўтказилган. Шу эритмани буғлатиб, қолдиқ яна қаттиқ қиздирилгандан кейин олинган туз массаси биринчи тажрибада олинган аралашма массасидан M граммга кам бўлган.

Бошлангич аралашмадаги тузларнинг масса улушларини ҳисобланг (галогенларнинг оксидларини кислородли бирикмалар ҳосил бўлишини ҳисобга олманг).

3. Алюминий гарди билан натрий карбонат аралашмасидан $34,7$ г миқдорини кислород оқимида кўдирилди. Олинган қолдиқ массаси $37,9$ г бўлган.

Тажрибадан кейин олинган қолдиқдаги моддаларнинг масса улушларини ҳисобланг.

4. Мўл миқдордаги хлорид кислотанинг марганец (IV) оксид билан номаълум оксид EO_2 (хлорид кислота таъсирида газ ҳосил қўлмайдиган) аралашмасидан $8,24$ г миқдори реакцияга киришганда $1,344$ л (нормаль шароитга ҳисобланган) газ ҳосил бўлган. Бошқа тажрибада марганец оксид билан номаълум оксидларнинг моль нисбатлари $3:1$ ташкил этгани аниқланган бўлса, номаълум оксидин аниқланг ва унинг аралашмадаги масса улушкини ҳисобланг.

5. Этан ва ацетилен аралашмасини бромли сув солинган идиш орқали ўтказилганда унинг массаси $2,8$ граммга ортган. Бошлангич миқдордаги газлар аралашмасини ёндирилганда 28 л углерод (IV) оксид (нормаль шароит ҳисобида) ҳосил бўлган.

Бошлангич аралашмадаги углеводородларнинг ҳажмий улушларини ҳисобланг (ҳамма реакциялар тўла боради деб ҳисобланг).



ДАРСЛИГИНГИЗГА ҚЎШИМЧА

БОБОЛАР МЕРОСИДАН

Иккита натурал сонни қўшиш ёки кўпайтириш талаб қилинган бўлса, натижанинг тўғрилигини текшириш усуслари кўп. Шулардан бирни «9 ёрдамида текшириш қоидаси» бўлиб, у буюк ватандошимиз Муҳаммад ибн Мусо ал-Хоразмий (783–850)нинг «Ҳинд ҳисоби ҳақида» рисоласидан баён қилинган ва «Ҳар қандай сонни 9 га бўлганда чиқадиган қолдиқ унинг рақамлари йигиндинг 9 га бўлганда чиқадиган қолдиқка тенг бўлади» деган соддагина фактга асосланган. Ал-Хоразмий, аввало, натурал соннинг «ўлчови» тушунчасини киритади, у қуйидаги таърифланади: берилган натурал сон рақамлари йигиндинг 9 га бўлганда чиқадиган қолдиқ шу соннинг ўлчови дейилади.

Мисол. 1988 нинг ўлчови топилсин. $1+9+8+8=26$, 26 ни 9 га бўлсак, 8 қолдиқ колади: $26=2\cdot 9+8$. Демак, 1988 соннинг ўлчови 8 экан.

Қўшиш тўғри бажарилган бўлса, йигинди ва қўшилувчилар ўлчовлари орасида қандай муносабат бўлади? Бу саволга «9 ёрдамида текшириш қоидаси» жавоб беради:

1) Ҳар бир қўшилувчининг ўлчовларини топасиз ва бу ўлчовларни қўшасиз.

2) 1-босқичдаги ўлчовлар йигиндинг ўлчовини топасиз;

3) Берилган иккита натурал сон йигиндинг ўлчовини топасиз.

Агар қўшиш амали тўғри бажарилган бўлса, у ҳолда 2 ва 3 -чи босқичларда топилган ўлчовлар тенг бўлади. Бу қоиди қисқача шундай баён қилинади: агар берилган сонларни қўшиш тўғри бажарилган бўлса, у ҳолда иккита натурал сон йигиндинг ўлчовига тенг бўлади. Бинобарин, «9 ёрдамида текшириш қоидаси» бажарилган амаллар тўғрилигининг зарурий (етарли эмас!) шартини беради.

Мисол. $1988+8113=10101$.

«9 ёрдамида текшириш қоидаси»га кўра иш туайтилик: 1) 1988 нинг ўлчови 8 ; 8113 нинг ўлчови 4 га тенг, чунки $8+1+1+3=13=9+4$.

Берилган иккита сон ўлчовлари йигиндинг $8+4=12$ бўлади; 2) 12 нинг ўлчови 3 га тенг.

3) Энди йигиндинг 10101 нинг ўлчовини топайлик. Қўшиш тўғри бажарилган бўлса, қоида, 10101 нинг ўлчови ҳам 3 бўлади, дейди. Ҳакиқатан ҳам, 10101 нинг ўлчови 3 га тенглиги равшан: $1+0+1+0=3=0+9+3$.

Агар қоидада айтилган ўлчовлар ўзаро тенг бўлмаса, у ҳолда қўшиш натижаси нотўғри бўлади.

Мисол: $1871+2348=4229$. Натижада тўғри? 1871 минг ўлчови $8,2348$ ники ҳам 8 . Бу ўлчовлар йигиндинг $8+8=16$, 16 нинг ўлчови эса 7 . Энди 4229 нинг ўлчовини топайлик. Бу соннинг ўлчови 8 га тенг, чунки $4+2+2+9=17=1\cdot 9+8$

аммо 8 ва 7 ўзаро тенг эмас. Демак, қўшиш нотўғри бажарилган. Кўпайтириш амали учун «9 ёрдамида текшириш қоидаси»: иккита натурал сонни кўпайтириш тўғри бажарилган бўлсан. У ҳолда кўпайтивлар ўлчовлари кўпайтишининг ўлчови берилган натурал сонлар кўпайтишининг ўлчовига тенг бўлади. Бинобарин, «9 ёрдамида текшириш қоидаси» бажарилган амаллар тўғрилигин зарурий (етарли эмас!) шартини беради.

Мисол. $87\cdot 19=1653$

87 нинг ўлчови 6 , 19 ники эса 1 . Кўпайтивлар ўлчовларининг кўпайтишини $6\cdot 1=6$. 6 нинг ўлчови 6 га тенг, чунки $6=0\cdot 9+6$. 1653 нинг ўлчови ҳам 6 , чунки $1+6+5+3=15=1\cdot 9+6$. Кўпайтириш амали тўғри бажарилган эди. Шунинг учун ўлчовлар ўзаро тенг бўлди. Ўлчовлар тенг бўлмаганда эди, кўпайтиш нотўғри бажарилган дердик.

Мисол. $39\cdot 83=3347$. Натижада тўғри? 39 нинг ўлчови 3 , 83 -нинг ўлчови 2 , бу ўлчовлар кўпайтишини $6\cdot 3347$ нинг ўлчови эса 8 . Аммо 6 ва 8 тенг эмас, демак, натижада тўғри.

М. МИРЗААХМЕДОВ,
доцент.

АКАДЕМИЯСИ КОМПЬЮТЕР САБОҚЛАРИ

IV машгулот

Бевосита киришиш оператори

Квадрат тенглама ҳақидағы масаланы тақдил қилиніш давом эттирамиз. Сүнгі машгулотимиздеги программада тенгламанинг параметрлари а, в, с үзластириш оператори ёрдамида ЭХМ хотирасига киристилган эди. Башланғич параметрларни киришишнинг бошқа усули INPUT оператори ёрдамида бажарилади.

PRINT оператори ўзгарувчининг қийматини экранга чиқаришга хизмат қылса, INPUT оператори ўзгарувчиларға қыймат бериш, яғни сонли қийматларни ЭХМ хотирасига киришиш учун хизмат килади. Бу оператор шарофати туфайли сиз билан компьютер орасыда бұлаёттан сұхбатни ҳақиқи диалогта айланишига ишонч қосыл қилиш учун программанинг бироз ўзгартырамиз. Қуйидаги қаторлар теринг: (LIST ёрдамида программанинг барияткылығында қаралған чиқиңгі)

```

5 PRINT "A нечага тенг"
10 INPUT A
15 PRINT "B нечага тенг"
20 INPUT B
25 PRINT "C нечага тенг"
30 INPUT C

```

Әнді программамиз бироз умумийрек күриништі олди. Дархакыт, масалан: $2X^2 - 7X + 6 = 0$ тенгламаны ($a=2$; $b=-7$; $c=6$) ечмоқты бұлсанғыз азawl программанинг ҳисобға жүннатасыз, сүнгра экранда пайдо бұлаёттан ҳар бир саволға жавобан кераклы сонни териб, «RETURN» клавишинағын босаверасыз.

(жавоб: $X_1 = 2$; $X_2 = 1.5$) ғана, ніхоят, натижә олғаннаныздан сүнг, яна RUN командасини териб, а, в, с ларнинг бошқа қийматларни киришишнің мүмкін. Машқ сифатида $a=1$; $b=-2$; $c=3$ қийматларни киритиб, $X^2 - 2X + 3 = 0$ тенгламанинг ҳаракат қилиб күринг... Бу машқни бир марта бажарып, экрандағы «...ERROR IN 50» ахборотига әтібиор беринг. Бу ахборот программамизнің 50-номерлы қаторда хато борлығынан атқарылады. Шағындағы илдиз чиқарувчи SQR функциясы манфий сондан ($\sqrt{4} = 2$) ҳеч қақон илдиз чиқара олмайды. Әнді программанинг шундай ўзгартылған, дискриминантнің манфий қийматлардағы программа «тенгламанинг ҳақиқи илдизін йүқтеді, деб жавоб берсін, аks қолда бағылай хотир ишлайверсін. Бундай тармокланишлар IF оператори ёрдамида бажарилади (F — агар деб таржима қилинади).

Шартлы ўтиш оператори

Боя айттың тартиби қатор номерларининг үсіб бориши кетма-кеттігіде бажарилади. Лекин балық масалаларда бу тартибини ўзгартырып түргі келади. Күраёттан мисолимизде D нинг ишорасы ана шундай тармокланишни вужуда келтиради. Әнді қоюрида айттың ўзгартылған бажарыш учун программага қуйидаги күшімчада қаторлар киритилесін:

```

45 IF D < 0 THEN 90
80 STOP
90 PRINT "Тенгламанинг ҳақиқи илдизи
йүқтеді"
200 END

```

Агар қозир сиз LIST командасы ёрдамида текстини күраёттан шу программанинг ҳисобға жүннатыб, A, B, C ўзгарувчиларига мос равища үша 1; 2; 3 қийматларни киристанғыз, ЭХМ «тенгламанинг ҳақиқи илдизи йүқтеді» деб жавоб беради. Бу жавоб 45 қатордагы IF оператори ёрдамида чиқарылған бўлиб, бу қатор қуйидагини атқарылади: агар D — ўзгарувчининг ишорасы манфий бўлса, бошқарув 90 — қаторға узатилади, аks қолда IF оператори қатордан кейинги, яғни 50-қатор бажарилади. Бу мисолимизде D ўзгарувчининин қиймати ноль билан солиширилмокда, умуман IF операторида солиширилған объектлар ўзгарувчи сон ёки арифметик ифода ҳам бўлиши мүмкін. Солиши-

тириш учун ишлатиладиган белгилар бир неча: «>> — катта, «>—» — катта ёки тенг, «<—» — кичик, «<=» — кичик ёки тенг, «==» — тенг, «><» — тенг эмас. D нинг манфий бўлмаган ҳолларидаги программа қандай ишлашини кўриш учун RUN командасини териб, мос равища 1; —2; 1 сонларини киритинг ($D = 4 - 4 * 1 * 1 = 0$). Бу қолда ЭХМ $x^2 - 2x + 1 = 0$ тенгламанинг ечимларини беради. Сиз экранда кўриб турган «BREAK IN 80» ахбороти ҳисоб 80 — қатордан STOP оператори орқали тутагилганини атқарылади. Сиз учун янги бўлган END оператори эса программанинг тамом бўлганлигини ЭХМга билдириш учун хизмат қилади. Холоса қилиб айтганда, бевосита режим факат соддагина масалаларни ҳисоблашда қўлланилса, илмий техникавий масалаларни ечишда ҳар доим программали режим ишлатилади. Бу режим Бейсик алгоритмик тилининг ўзига хос гўзалликларини ҳис қилишга ёрдам беради.

Үй вазифаси: қуйидаги алгоритмларни амалга оширувчи программалар тузиб, ЭХМда текшириб кўринг.

1. X ўзгарувчининг қиймати диалог режимидеги киритилади ва 100 сони билан солиширилади. ЭХМнинг жавоби мос қолда «X» юздан кичик (катта) ёки «X юзга тенг» каби жавоблардан иборат бўлади.

2. Диалог режимидеги 2 та сон: X ва Y ларнинг қийматларни киритилсин. Агар X>Y бўлса, X+Y нинг қиймати, аks қолда X-Y нинг қиймати



```

10 FOR I = 1 TO 8
20 PRINT "Бола"
30 NEXT I
90 PRINT "Бойчечак"
100 END

```

Келинг, бу программанинг қайтадан териб ўтирилмасдан, уни олдинги, яғни, компьютерингиз экранда кўриниб турган (акс қолда яна LIST ни теринг) программа асосида ҳосил қиласыз. Бунинг учун программанинг 10 ва 30 номерли қаторлари қайтадан терилади ва 10—80 номерли 4 та қатор ўчирилади. (Битта қаторни ўчириш учун унинг номерини териб «RETURN» ни босиши етарли, аммо бир неча қаторни ўчириш учун эса DEL команда ишлатилади. Ҳозир сиз DEL 40, 80 команда сини терсанғыз, номерлари 40 дан 80 гача бўлган барча қаторлар компьютер хотириласидан ўчади). Мазкур ўзгартышларни бажарып бўлиб, LIST команда сини беринг ва юқоридаги программа барияткылығында қўринг.

Мана, ніхоят, «узун» программанинг талаб қилинган «кисқа» кўринишига келтирдингиз, дейлик. У қолда RUN команда сини ёрдамида ҳар иккала программанинг ҳам бир хил натижага олиб келишини кўришингиз мүмкін. Айттанча, программанинг биринчи — «узун» варианты қандай? У ўчиб кетди ва унинг ўрнига ЭХМ хотириласидан сиз ҳозир экранда кўриб турган «кисқа» программа жой олди. Программа ҳисобға жүннатилганда ЭХМ FOR 1 = 1 TO 8 операторига кўра 20 — қатордаги оператори 8 марта тақрорлайди, сүнгра NEXT оператори циклни тутагиллаб, бошқарувни ўзидан кейинги 90-қаторга узатади.

Үйга вазифа:

1. Қуйидаги программанинг териб, унинг қандай ҳисобланышыни тақдил қилинг:

```

10 FOR X = 1 TO 15
20 PRINT "O' KEY"
30 PRINT "BOYS and GIRLS"
40 NEXT X
50 END

```

2. Шундай программа тузынгки, ЭХМнинг жавоби «УРА» сўзини 20 марта тақрорлашдан иборат бўлсин.





Қашқадарे область Ғузор район Охунбобоев номли совхоз Қуштепа қишлоғида яшовчи САТТОРОВ ФАХРИДДИН:

«...Мен 4 август 1988 йилда Р. исмли қызга уйландым. 1989 йилда фарзанд туғилди. Бирок боланинг отаси ўзим эканлигидан шубҳам бор. Шу сабабдан хотинимдан акралиши ва орамиздаги никоҳни бекор қилиш ҳақида халқ судига ва бошқа идораларга мурожаат қилдим. Ҳеч кимдан нило чикмади. Ҳатто халқ суди аризанни ҳам кабул қилимади. Шу түгрими? Мен нима қилишим керак?»

Хурматли Фахриддин! Ахволингизни тушунаман. Лекин хотингизда халқ суди аризангизни қабул қилмаганингини ёзибсизу, нима сабаб келтиришганини яширибсиз. Албатта районингизга бориб воқеа ҳолатини муфассал ўрганмасдан туриб жавобимиз сизни тұла қониқтиради деб ишонтира олмайман. Лекин сиз берган маълумотларга кўра хулоса шуки халқ суди сизнинг аризангизни қабул қилмай тўғри қилган. Конунга мурожаат қиссан, Ўзбекистон ССР Оила ва никоҳ тўғрисидаги Кодекснинг 43-моддаси бор. Шахсан ўқиб чиқиб тушишиб оларсиз деган умиддаман. Балки юристлар бу борада сизга ёрдам қилишар. Мазкур моддага кўра эр, хотин билан ажралиш ва никоҳни бекор қилиш ҳақида, хотин ҳомиладорлик пайтида ва агар боласи бўлса у бир ёшга тўлгунга қадар ариза бериш ҳуқуқига эга эмас ва шундан келиб чиқиб суд бундай аризини қабул қилиши ва кўриб чиқиши мумкин эмаслиги табиий. Бу қонун талаби. Ишонаманни судья сизга бу ҳақда тушунирган бўлиши керак. Езишингизча орангизда қонуний никоҳ шартномаси тузилган ва бир ёшга тўлмаган бола бор. Низонгиз албатта судда кўрилиши керак. Чунки Сиз боланин тан олмаяпсиз, унинг Сизнинг фамилиянгизда бўлишини истамаяпсиз. Сезишмича мулкий жанжал ҳам борга ўхшайди. Демак, сиз қанчалик факт ва далилларга эга бўлишингида қатъий назар бола бир ёшга тўлишини кутишингизга тўғри келади. Яна шуни қўшимча қилишим мумкини, келтирилган моддага биноан, агар хотингиз сиз бермоқки бўлган аризага қаршилиги бўлмаса ва розилик билдириса, у ҳолда аризангиз суд томонидан қабул қилиниши ва кўриб чиқилиши мумкин.

Қашқадаре область Китоб район К. Маркс кўчаси 120-йда яшовчи ХОЛОВА САЙЕРА.

Хурматли «Ёш куч!»

Самарқанд савдо техникинин тугатгач, 1987 йил март ойига кадар умумий овкатланиш системасида ошпаз, буфетчи бўлиб ишлаб келдим. 1987 йил декабрь ойида учинчи фарзандим туғилгач болалар боғчаси ёки касалхонада ишлашга ихтиёр қилиб жой ахтара бошладим. Ҳамма ерда рад жавоби беришапти.

Мұхтарама Сайёра ХОЛОВА!

5 йил давомида мутахассислигиниз бўйича моддай жавобгар ишларда ишлабсиз. Агар ишдан бўшашингизда факат оиласи шароит сабаб бўлган бўлса Сиз қайта мурожаат қилган пайтингиздан бошлаб мутахассислигиниз бўйича иш билан тъминланшингиз керак. Ёки ўзаро келишилган ҳолда (корхона маъмурини ва Сиз) бошқа иш бе-

ришлари лозим. Албатта қонун ҳарқанча сиз тарафингизда бўлмасин, аввало корхонанинг ички шароити, сизни қониқтирадиган иш жойида бўш ўрин бор-йўқлигини ҳам ҳисобга олмаслик ноҳақлик бўлар эди. Бизга Сизнинг фақат болалар боғчаси ёки касалхонада ишлашга ҳоҳишингиз сабаблари тушунарли эмас. Шундай бўлсада, Сиз иш сўраб борган мазкур идораларда Сизни тайинлаш мумкин бўлган ўрин бўлатуриб асоссиз рад қилишган бўлса, сизнинг қонуний ҳуқуқингизни ҳимоя қилиш мумкин бўлган бир қатор идоралар районингизда мавжуд. Масалан, район партия комитети, район ижроия комитети, район прокуратураси, халқ суди, халқ контроли комитети,

Сайёрахон, яна шуни ҳам билиб қўйганингиз лозим, бизга сизнинг фақат касалхона ёки болалар боғчасида ишлаш ихтиёргиз ва бу борада олган рад жавоблар сабаби номаълум бўлгани ҳолда, қонун бўйича Сизни ишга олиш дегани бу ўша корхона (муассаса) билан Сиз ўртангизда меҳнат шартномаси тузилди деган гапдир. Ҳар қандай шартнома эса тарафларнинг тўла ҳоҳиши билан тузилади. Агар маъмурят бўш жой йўқлиги, Сизни ишга олишга тўқинлик қиласидан бошқа сабаблар борлигини важ қилиб келтирса, бу ҳақда Сизга маълум қилишлари шарт. Айниқа ҳозирги даврда, деярли барча тармоқлар ўз-ўзини бошқариш ва хўжалик юритиш системасига ўтаётган пайтда, ходимларни танлаб олиш ва жойлаштириш ҳуқуқидан фойдаланиш шарти ҳам юзага келяпти. Бу ҳолатлар билан ҳисоблашмасдан бўлмайди.



Сизнинг фикрингиз?

Азиз муштариylар! Сизларни журналхонлар «йўқлама»сига таклиф этамиз. Мана, янги йилнинг 1-сони билан танишиб чиқдингиз. Энди қуйидаги саволларимизга қисқа, лўнда жавоб қайтарсангиз:

1. Ушбу сонда Сизга энг манзур бўлган мақолалар:
2. Қайси саҳифа безаги маъқул:
3. Журналда яна нималар ҳақида ўқишини истайсиз?

Бутун дунё пролетарлари, бирлашингиз!

ЁШ КУЧ МОЛОДАЯ СМЕНА

Ижтимоий-сиёсий, адабий-бадиий, беzaқли журнал

УЗБЕКИСТОН ЛКСМ МАРКАЗИЙ
КОМИТЕТИНИНГ ОРГАНИ

1986 йил июль ойидан чиқа бошлади

№ 1 (43) январь, 1990.

Узбекистон ЛКСМ Марказий Комитети
«Ёш гвардия» нашриети.

**Бош муҳаррир
Худойберди ТЎХТАБОЕВ**

Таҳрир ҳаъвати

Шоҳруҳ АКБАРОВ

(масъул котиб)

Шуҳрат АЛЛАМУРОТОВ

Сергей БРИНСКИХ

Владимир ВОЛОТКО

(бош муҳаррир ўринбосари)

Хуршид ДЎСТМУҲАММАД

Мирза КЕНЖАБОЕВ

Эркин МАЛИКОВ

Латиф МАҲМУДОВ

Вадим НОВОПРУДСКИЙ

Нельмат НОРХОНОВ

Ҳакимжон ПИРМУҲАМЕДОВ

Абдуғафур РАСУЛОВ

Александр ФАЙНБЕРГ

Пирмат ШЕРМУҲАМЕДОВ

Файзула ҚИЛИЧЕВ

Муҳаммаджон ҚОРАБОЕВ

Бадиий муҳаррир:
Султон СУЛАЙМОНОВ

Тех. муҳаррир:
Улуғбек ЯКВАЛХЎЖАЕВ

«Ёш куч» «Молодая смена»— ежемесячный общественно-политический и литературно-художественный иллюстрированный журнал
На узбекском языке
Орган ЦК ЛКСМ Узбекистана

Адресимиз: 700113, Тошкент — ЧГСП.
«Қатортол» кўчаси, 60.

Телефонлар:
бош муҳаррир ўринбосари — 78-94-67,
масъул котиб — 78-57-84,
масъул котиб ўринбосари, рассом — 789473.
Бўлимлар:
мактаб ва комсомол ҳаёти — 78-95-74
Ижтимоий-сиёсий, адабиёт ва
санъат — 78-48-85,
хатлар — 78-85-64:

Редакция ҳажми 2 босма тобоқдан зиёд асарлар кўл-ёзмасини қабул қилмайди. Бир босма тобоқ ҳажмидаги асарлар авторларига қайтарилмайди.
Журналдан кўчириб босилганда «Ёш куч»—«Молодая смена» дан олинди» деб изохланиши шарт.

«Ёш куч»—«Молодая смена» январь, 1990.

С «Ёш гвардия» нашриети.

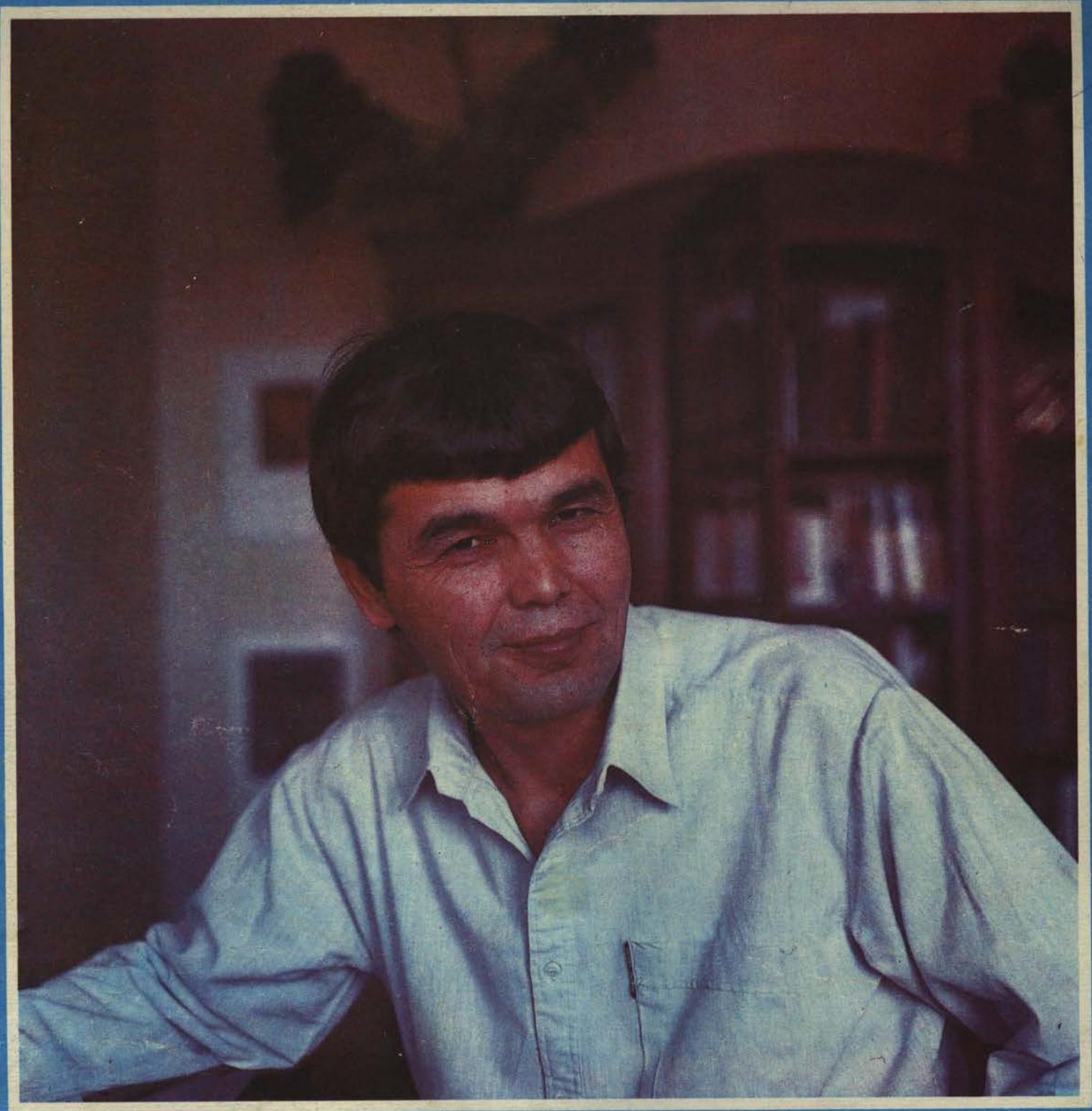
Босмахонага тушシリлди 10.11.89. Босиша рухсат этилди 15.12.89. Р—09009. Офсет усулда чоп этилди. Китобжурнал учун офсет қозози. Формати 70×108^{1/8}. Шартли босма листи 5,6. Шартли бўёқ нусхаси 16,8. Нашриёт босма листи 11,4. Тиражи 550162 нусха. Буюртма 1915. Баҳоси 35 тийин.

Узбекистон Компартияси Марказий Комитети
нашриетининг Мехнат Кизиб Байрок орденли
босмахонаси

Тошкент 700000, Ленин проспекти, 41.



А. ГУБЕНКО фотоси.



Мұдаммад Соліх — «Бешинчи фасл», «Оқ күйлаклар», «Қудукдағы ой», «Валфақр», «Шаффоғ үй», «Олис табассум сояси», шельдар түплами, «Тұнғи ташбеклар» китобининг мұаллифи.

А. ЖУМАЕВ фотоси.

